

PRACUJÚCA CHUDOBA NA SLOVENSKU WORKING POVERTY IN SLOVAKIA

Dominika LISÁ

Abstrakt:

Na prvý pohľad sa môže zdať, že termín pracujúca chudoba je protikladné spojenie, nakoľko nikto, kto má stabilnú prácu by nemal byť chudobný. Príčinou chudoby pracujúcich sú podľa ILO (International Labour Organization) nízke príjmy a nedostatočné pracovné podmienky. Naopak, v prípade nezamestnaných môže byť chudoba spôsobená nedostatkom pracovných príležitostí a nedostatočnou sociálnou ochranou. Článok sa zaoberá definovaním pracujúcej chudoby a jej výskytom v našich podmienkach. Informácie o miere pracujúcej chudoby na Slovensku, boli zisťované zo štatistického ukazovateľov EU SILC.

Keľúčovú slová: CHUDOBA. PRACUJÚCA CHUDOBA. PRACOVNÉ PODMIENKY. SOCIÁLNA OCHRANA.

Abstract

At first sight, it might seem that the term working poverty is the opposite, because no one with a stable job should be not poor. According to ILO, in the case of employed persons living in poverty, also known as the working poor, it is likely that low earnings, and more generally, inadequate working conditions, are to blame. Conversely, in the case of the unemployed or persons outside the labour force who are poor, poverty may be driven by a lack of employment opportunities and insufficient social protection. Information about the level of working poverty in Slovakia was obtained from EU SILC statistical indicators.

Key words: POVERTY. WORKING POVERTY. WORKING CONDITIONS. SOCIAL PROTECTION.

ÚVOD

Po mnohé roky sa chudoba považovala za akúsi "stigmú" neaktívnych osôb, zo zásadným predpokladom, že je to výsledok ich lenivosti a neschopnosti. Nezamestnanosť bola spravidla jediný faktor, ktorý bol použitý na vysvetlenie chudoby (Peña-Casas, Latta 2004). Výraz chudoba zamestnaných sa začal opakovane používať najmä v americkom prostredí a to kvôli veľkým sociálnym nerovnostiam, ktoré v tomto prostredí pretrvávali. Chudobné domácnosti sa v USA sledujú a študujú od 60. rokov 20. storočia. Naopak v Európe boli až do 90-tych rokov problémy pracujúcej chudoby mimo legislatívneho záujmu nakoľko prevládalo presvedčenie, že nič také ako chudoba pracujúcich neexistuje. K zvýšeniu záujmu o túto problematiku u nás došlo až koncom 90.tych rokov 20.st.

ILO definuje pracujúcu chudobu ako podiel zamestnanej populácie žijúcej v chudobe napriek tomu, že členovia rodiny sú zamestnaní, avšak ich príjmy zo zamestnania nie sú dostatočné na to, aby ich vymanili z chudoby a zabezpečili im dôstojné podmienky na život. Podľa údajov ILO v roku 2018 zo všetkých zamestnaných osôb na svete sa

v chudobe nenachádzalo 79%, avšak, 13% bolo stredne chudobných a 8% žilo v extrémnej chudobe. Z údajov teda vyplýva, že nestačí mať zamestnanie na to, aby sa predišlo chudobe (ILOSTAT, 2019).

Pracujúci chudobní sa stali synonymom málo platených pracovníkov. Námešní (2011) uvádza, že k chudobe zamestnaných sa môže pristupovať z hľadiska dvoch samostatných, ale vzájomne sa dopĺňajúcich uhlov:

1. pracujúci, ktorí sú chudobní, ale takisto
2. chudobní ľudia, ktorí sú pracujúci

Prvý prístup sa zameriava hlavne na individuálnu situáciu pracovníka, podmienenú malou mzdou a inými činnosťami alebo osobnými vlastnosťami. V takomto prípade, pracujúcich chudobných môžeme považovať hlavne ako produkt ekonomického prostredia, nízkej mzdy, nízkej produktivity a neustále vzrastajúcich požiadaviek na schopnosti zamestnancov. Druhý prístup rozširuje pôsobnosť na viac rozmerov zahŕňajúcich charakteristiku chudoby, sociálnej exklúzie a najmä domácnosti. Tento prístup nazerá na pracujúcich chudobných ako na komplex vzťahov zo sociálneho a ekonomického hľadiska, ktoré zahŕňa vylúčenie na trhu práce, nízku kvalitu práce, nízku sociálnu ochranu, chudobu a sociálnu exklúziu.

Podľa Strengmanna-Kuhna (In: Námešný, 2011) existujú dva spôsoby ako sa z pracujúcich môžu stať chudobní. Prvý z nich je ten, keď pracujúci dostáva nedostatočnú mzdu. V tomto prípade dôvod chudoby predstavujú nízke mzdy. Avšak chudobe sa môže vyhnúť, ak majú príjem ostatní členovia domácnosti, no nie z príjmov, ktoré predstavujú napr. verejné transfery. Druhá cesta stať sa klasifikovaným ako pracujúci chudobný je, keď sám má dostatočný príjem, ale spadne pod hranicu chudoby z dôvodu kontextu domácnosti. V tomto prípade štruktúra domácnosti môže vysvetľovať výskyt chudoby (napr. zarába iba jeden člen domácnosti a pod hranicu chudoby klesne tým, že ostatní členovia rodiny nemajú príjem).

Sirovátka a Mareš (2006) nazývajú pracujúcich chudobných príjmovovo znevýhodnenými a delia ich do troch skupín. Časť z nich si udržuje menej kvalitné, ale stabilné zamestnanie. Istota zamestnania a pracovného príjmu je pre nich bez ohľadu na jeho výšku dôležitou možnosťou ovplyvňovať vlastný život a udržiavať si životný štýl a šance dostupné pre väčšinu spoločnosti. Iná časť strieda menej stabilné zamestnanie s krátkodobou nezamestnanosťou v snahe dopracovať sa postupne k stabilnejšiemu a výhodnejšiemu zamestnaniu. Poslednou skupinou sú tí, ktorí bývajú dlhodobo nezamestnaní. Väčšinou nechcú riskovať stratu sociálnych dávok a neistotu spojenú s ich znovuzískaním.

METODOLÓGIA

Na to aby sme zistili informácie o miere pracujúcej chudoby na Slovensku, sme využili vybrané indikátory chudoby zo štatistického zisťovania EU SILC, ktorý na základe 21 primárnych a sekundárnych indikátorov zisťuje mieru chudoby a sociálneho vylúčenia a vytvára databázu údajov o príjmoch, úrovni a štruktúre chudoby a sociálnom vylúčení na Slovensku, ako aj v iných krajinách EÚ, čo umožňuje vzájomnú komparáciu krajín EÚ. Vzhľadom na zameranie nášho príspevku sa zameriame iba na tie indikátory, ktoré buď priamo alebo nepriamo zachytávajú chudobu z pohľadu pracujúcich na Slovensku.

V nasledujúcej tabuľke sú popísané jednotlivé indikátory, ktoré buď priamo alebo nepriamo zachytávajú chudobu a ktoré budeme v nasledujúcej časti používať na analýzu chudoby pracujúcich na Slovensku. Medzi indikátory, ktoré priamo

zachytávajú skupinu pracujúcich, ktorí sa nachádzajú v riziku chudoby sú: miera rizika chudoby a miera rizika chudoby pracujúcich. Medzi nepriame ukazovatele zaradujeme Gini koeficient.

Tabuľka č. 1: Vybrané indikátory chudoby EU SILC zachytávajúce chudobu pracujúcich

Indikátor	Definícia indikátoru
Miera rizika chudoby	Miera rizika chudoby predstavuje podiel osôb (v percentách) v celkovej populácii, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem sa nachádza pod hranicou rizika chudoby. Otvplyvňuje ju množstvo indikátorov, medzi nimi sú: 1. riziko chudoby podľa typu domácnosti, 2. podľa statusu ekonomickej aktivity, 3. podľa pracovnej intenzity domácnosti. 4. regionálne hľadisko 5. vek a pohlavie
Gini koeficient	Vyjadruje mieru nerovnosti rozdelenia príjmov. Môže nadobúdať hodnoty od 0 do 1 resp. v percentuálnom vyjadrení od 0 % do 100 %. Ak by v spoločnosti existovala absolútna rovnosť v príjmoch, Gini koeficient by nadobúdal hodnotu 0 %. Naopak, ak by všetky príjmy v spoločnosti patrili len jednej osobe, tak Gini koeficient by mal hodnotu 100 %. Čím je Gini koeficient vyšší, tým je väčšia príjmová nerovnosť v spoločnosti.
Riziko chudoby pracujúcich	Osoby, ktoré sú vnímané ako zamestnané podľa klasifikácie ekonomickej aktivity a ktorí sa nachádzajú v riziku chudoby

Zdroj: *Vlastné spracovanie*

Hranica rizika chudoby je stanovená na 60% mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu. V roku 2018 sa v tejto hranici nachádzalo 655 453 osôb, pričom najviac ich bolo v Prešovskom kraji (149 381) a Košickom kraji (124 572), naopak najmenej v Bratislavskom kraji (27 561). V roku 2017 sa na hranici chudoby nachádzalo 649 619 osôb, pričom najviac sa nachádzalo opäť v Prešovskom (143 979) a v Košickom kraji (119 909) a najmenej v Bratislavskom kraji (28 413). V roku 2016 to bolo 668 441 osôb, najviac v Prešovskom (147 953) a Košickom kraji (106 582), najmenej opäť v Bratislavskom kraji (33 245). V roku 2015 sa na hranici chudoby ocitlo 642 872, pričom najväčšie zastúpenie bolo v Prešovskom (129 919) a Banskobystrickom kraji (103 754), najmenej v Bratislavskom kraji (44 007).

Tabuľka č. 2: Počet osôb na hranici rizika chudoby

Rok	Počet osôb na hranici rizika chudoby (60%)	Kraj s najvyšším počtom osôb na hranici rizika chudoby
2018	655 453	Prešovský kraj, Košický kraj
2017	649 619	Prešovský kraj, Košický kraj
2016	668 441	Prešovský kraj, Košický kraj
2015	642 872	Prešovský kraj, Banskobystrický kraj

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

V sledovanom období (2015-2018) bola najvyššia miera rizika chudoby zaznamenaná v Prešovskom Košickom a Banskobystrickom kraji, najmenej ohrozeným krajom zostáva Bratislavský kraj.

Regionálne rozdiely môžeme sledovať tiež v pracovných príjmoch na osobu v jednotlivých krajoch. Priemerné pracovné príjmy síce každým rokom zaznamenávajú nárast, avšak v Prešovskom kraji sú približne o 1,6x nižšie ako v Bratislavskom kraji.

Tabuľka č. 3: Pracovné príjmy na osobu v rokoch 2015-2018 (€)

Rok	Peňažný príjem zo zamestnania (priemer)	Najvyšší	Najnižší
2018	462	BA - 626	Prešov - 385
2017	446	BA - 638	Prešov - 358
2016	435	BA-630	Prešov - 357
2015	431	BA - 571	Prešov- 383

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

MIERA RIZIKA CHUDOBY

Niektorí pracujúci sú viac ohrození chudobou ako iní a preto je dôležité skúmať ich špecifické charakteristiky. Tie zahŕňajú osobnostné charakteristiky (pohlavie, vek, regionálne hľadisko), zloženie domácnosti (jednotlivec, domácnosť s nezaopatrenými deťmi alebo domácnosť bez detí, status ekonomickej aktivity) a zamestnanecké charakteristiky (miera pracovnej intenzity). Uvedené faktory budú predmetom našej analýzy v nasledujúcej časti príspevku.

Regionálne hľadisko

Už z predchádzajúcich údajov je možné usudzovať, že Slovensko je krajinou kde sa prejavujú hospodárske a sociálne rozdiely medzi regiónmi.

Tieto regionálne rozdiely medzi jednotlivými krajinami môžeme sledovať aj v miere rizika chudoby.

Tabuľka č. 4.: Miera rizika chudoby podľa jednotlivých krajov (%)

Rok	2015	2016	2017	2018
Kraj				
Bratislavský kraj	7,3	5,4	4,6	4,3
Trnavský kraj	7,9	9,0	9,8	7,9
Trenčiansky	8,7	7,8	7,7	6,6
Nitriansky	13,2	14,6	12,1	10,8
Žilinský kraj	13,4	14,1	13,7	12,9
Banskobystrický kraj	16,4	15,3	14,2	17,6
Prešovský kraj	16,4	18,6	18,1	18,4
Košický kraj	12,5	13,8	15,5	15,8

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

Najvyššia miera rizika chudoby bola v sledovanom období (2015-2018) zaznamenaná v Banskobystrickom, Prešovskom kraji a Košickom kraji. Najmenej ohrozenými krajinami sú Bratislavský, Trnavský a Trenčiansky kraj.

Z hľadiska medzoročného porovnania miera rizika chudoby má prevažne klesajúcu tendenciu, s výnimkou Prešovského a Košického kraja, kde mierne vzrástla. Najvyšší nárast miery rizika chudoby môžeme sledovať v Banskobystrickom kraji.

Vek a pohlavie

Ďalšími faktormi ktoré môžu výraznou mierou vplývať na mieru rizika chudoby sú vek a pohlavie.

Tabuľka č.5 : Miera rizika chudoby podľa pohlavia a vekových skupín (%)

		2015	2016	2017	2018
Muži a ženy spolu	0-17	20,1	20,8	19,9	20,5
	18-24	12,8	14,8	14,5	14,0
	25-49	11,9	12,5	11,8	11,3
	50-64	10,3	10,0	9,6	10,2
	65 +	5,6	5,7	6,9	6,4

Muži	0-17				
	18-24	12,0	11,2	12,6	12,9
	25-49	12,0	12,4	11,4	10,4
	50-64	11,6	11,5	10,9	11,0
	65+	3,4	4,3	4,9	5,2
Ženy	0-17				
	18-24	13,6	18,5	16,5	15,1
	25-49	11,9	12,6	12,3	12,1
	50-64	9,2	8,6	8,3	9,4
	65+	7,0	6,5	8,3	7,1

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

Ako môžeme vidieť z tabuľky č.5 ohrozenie rizikom chudoby je vyššie u žien. Najvýraznejšie sa rozdiely prejavili vo vekovej kategórii 65 a viac roční. V tejto vekovej skupine sú ženy dvojnásobne častejšie vystavené riziku chudoby ako muži. Taktiež vo vekovej kategórii 50-64 roční sa u žien prejavila vyššia miera rizika chudoby.

Čo sa týka veku môžeme povedať, že deti sú vystavené vyššiemu riziku chudoby ako dospelé a staršie osoby. Do veľkej miery je chudoba dieťaťa odrazom príjmovej situácie rodiny, v ktorej dieťa žije. Osoby vo veku 0-17 rokov celkovo tvoria najzraniteľnejšiu vekovú skupinu. Ich miera rizika chudoby bola za sledované obdobie (2015-2018) najvyššia. Ďalšou skupinou sú mladí pracujúci, ktorí čelia vyššiemu riziku chudoby ako ich starší kolegovia vo veku 25 až 49 rokov a vo veku 50 až 64 rokov. Najčastejšie je to zdôvodňované tým, že absolventi a mladí ľudia začínajú pracovať za nízke mzdy, čo ich predurčuje k ohrozeniu chudobou. Túto skutočnosť môžeme pripísať tomu, že mladí ľudia majú nedostatočné skúsenosti a je potrebné ich zaškoliť. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že s rastúcim vekom podiel osôb ohrozených rizikom chudoby postupne klesá.

Typ domácnosti

V kategórii domácnosti bez závislých detí sú najviac ohrozenou skupinou jednočlenné domácnosti pozostávajúce z osoby vo veku do 65 rokov. U jednočlenných domácností sú častejšie vystavení riziku chudoby muži ako ženy.

Ďalej zo zisťovania EU SILC poukazujeme na skutočnosť, že na mieru rizika chudoby významne vplyva počet členov domácnosti. Domácnosť jednotlivca je vo všeobecnosti z pohľadu disponibilných príjmov oveľa zraniteľnejším typom ako domácnosti, ktoré pozostávajú z vyššieho počtu dospelých členov. Z kategórie domácnosti so závislými deťmi sú z pohľadu miery rizika chudoby najviac ohrozenou skupinou domácnosti s dvoma dospelými a s trom a viac závislými deťmi. Domácnosti so závislými deťmi sú na Slovensku celkovo viac vystavené riziku chudoby ako domácnosti bez závislých detí, a to takmer dvojnásobne. Ďalšou rizikovou skupinou sú domácnosti jedného rodiča s aspoň jedným závislým dieťaťom, t. j. neúplné domácnosti. Môžeme konštatovať, že vyšší počet závislých detí v domácnosti a rovnako absencia ďalšieho dospelého člena v prípade neúplných domácností vedie k tomu, že sa tieto typy domácností častejšie dostávajú do rizika

chudoby. Šipikálová (2012) uvádza, že domácnosti s jedným pracujúcim a nezaopatrenými deťmi sú skoro 4-krát viac ohrozené rizikom chudoby ako domácnosti s dvoma a viac dospelými členmi. Vzhľadom na skutočnosť, že vo väčšine prípadoch je živiteľkou žena, je dôležitá zamestnanosť matiek ako stratégia vyvarovania detí vyrastania v chudobe. Je preto nevyhnutné, uľahčiť plnú participáciu na trhu práce osamelým rodičom, k čomu je potrebné zabezpečiť adekvátnu a dostupnú starostlivosť o deti. Spoločnosť si musí uvedomiť, že deti žijúce v domácnosti ohrozenou chudobou netrpia len nedostatkom zdrojov, ale majú aj obmedzené možnosti vzdelávania, čo sa následne v budúcnosti prejaví aj v ich uplatnení na trhu práce.

Tabuľka č.6: Miera rizika chudoby podľa typu domácnosti (%)

	2015	2016	2017	2018
Domácnosť bez detí	7,9	7,2	7,6	7,3
Domácnosť s deťmi	15,7	17,2	16,2	16,1
1 členná domácnosť muži	20,7	21,9	25,1	20,6
1 členná domácnosť ženy	12,0	12,2	14,5	15,4
1 členná domácnosť do 65 r.	21,2	22,7	25,8	23,0
1 členná domácnosť 65 +	9,4	9,0	11,9	12,4
2 dospelý bez detí (do 65 r)	9,0	8,1	7,2	9,5
2 dospelý bez detí (aspoň jeden 65 +)	4,5	2,5	4,0	3,6
Neúplné rodiny (najmenej 1 dieťa)	29,9	33,6	37,3	36,7
2 dospelí 1 závislé dieťa	9,2	10,5	9,8	11,4
2 dospelí 2 závislé deti	14,7	14,8	14,7	14,5

2 dospelí 3 a viac závislých detí	32,9	34,8	35,4	36,7
-----------------------------------	------	------	------	------

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018
Status ekonomickej aktivity

Významným faktorom v súvislosti s meraním príjmovej chudoby je postavenie jednotlivca na trhu práce. Osoby, ktoré sú bez zamestnania, predstavujú z tohto hľadiska skupinu najviac ohrozenú chudobou.

Tabuľka č.7: Miera rizika chudoby podľa ekonomickej aktivity a pohlavia (%)

		2015	2016	2017	2018
Muži a ženy spolu	Pracujúci	6,0	6,5	6,3	6,0
	nezamestnaní	45,5	47,6	49,2	51,0
	dôchodcovia	6,2	6,0	7,6	7,0
Muži	pracujúci	6,5	6,9	6,8	6,2
	nezamestnaní	48,5	49,8	53,2	54,9
	dôchodcovia	4,4	4,9	6,2	5,8
Ženy	pracujúci	5,5	6,0	5,8	5,8
	nezamestnaní	42,0	45,2	45,1	46,6
	dôchodcovia	7,3	6,8	8,6	7,8

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

Z výsledkov zisťovania EU SILC vyplynulo, že podľa statusu ekonomickej aktivity sú nepracujúce osoby takmer 3-krát viac ohrozené rizikom chudoby ako pracujúci. Výsledky potvrdili, že aktívna účasť na trhu práce a sociálna ochrana formou poskytovania starobných dávok sú faktory, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v boji proti chudobe, pretože pomáhajú konkrétnym skupinám obyvateľstva neprepadnúť hlbšie pod hranicu rizika chudoby. Avšak výsledky tiež ukázali, že za sledované obdobie (2015-2018) sa napriek pracovnej aktivite v riziku chudoby každoročne nachádza približne 6% pracujúceho obyvateľstva. Rodové rozdiely sa prejavili vo všetkých kategóriách. U dôchodcov sú ženy častejšie vystavené riziku chudoby ako muži. Naopak, v kategórii nezamestnaní a pracujúci boli zasa riziku chudoby viac vystavení muži než ženy. To môže čiastočne súvisieť s tým, že muži často žijú so ženami, ktoré sú menej aktívne na trhu práce alebo so ženami disponujúcimi nižšími mzdami (Šipikálová, 2012).

Pracovná intenzita domácnosti

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý zohráva významnú úlohu z hľadiska vyhnutia sa chudobe osôb je ich pracovná intenzita. Miera veľmi nízkej pracovnej intenzity vyjadruje podiel osôb žijúcich v domácnosti s pracovnou intenzitou menej

než 20% k celkovej populácii. Predstavuje pomer medzi počtom mesiacov, ktoré všetci členovia domácnosti v pracovnom veku odpracovali počas príjmového obdobia a celkovým počtom mesiacov ktoré by mohli byť teoreticky odpracované (EU SILC, 2016). Rodiny s nízkou pracovnou intenzitou odrážajú situácie, kde je málo dospelých, ktorí sú zarábajúci alebo ktorí nepracujú dosť na to, aby zarobili adekvátny príjem pre všetkých členov rodiny. Nízka intenzita práce tak vedie ku chudobe pracujúcich (Šipikálová, 2012). Džambazovič (In: Rochovská, Námešný, 2011) uvádza, že je dôležitá snaha udržať tzv. dvojpríjmový model rodiny, ktorý znižuje riziko spadnutia do chudoby osôb žijúcich v takýchto domácnostiach.

Ako môžeme vidieť z tabuľky č. 8 miera nízkej pracovnej intenzity za sledované obdobie (2015-2018) má klesajúcu tendenciu. Avšak v členení podľa krajov sa v miere nízkej pracovnej intenzity výrazne prejavili regionálne rozdiely. Najvyšší podiel osôb, ktoré boli ohrozené nízkou pracovnou intenzitou, bol zaznamenaný v Banskobystrickom a v Prešovskom kraji a Košickom kraji. Naopak menej ohrození nízkou pracovnou intenzitou boli obyvatelia Trnavského, Trenčianskeho a Žilinského kraja, pričom miera nízkej pracovnej intenzity mala najnižšiu úroveň v prípade Bratislavského kraja.

Tabuľka č.8: Miera veľmi nízkej pracovnej intenzity (%)

rok	Miera nízkej pracovnej intenzity	Kraj s najvyššou mierou nízkej pracovnej intenzity	Kraj s najnižšou mierou nízkej pracovnej intenzity
2018	5,2	BB (10,5), KE (9,9)	BA (1,9), TT (2,1)
2017	5,4	BB (10,2), KE (8,8) Prešov	BA (1), Trenčín (2,1)
2016	6,5	BB (12,0)Prešov (10,3)	BA (1,7), Žilina (2,7)
2015	7,1	BB (12,9), Prešov (10,9)	BA (2,2), Trenčín (3,9)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

Gini koeficient

Tabuľka č.9: Gini koeficient za obdobie 2015-2018

Rok	Gini koeficient	Kraj s najvyššou nerovnosťou
2018	20,9	BB, Prešov, KE
2017	23,2	BB, BA
2016	24,3	BA, BB, NR
2015	23,7	BA, NR , BB

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov EU SILC 2015, 2016, 2017, 2018

Gini koeficient je ukazovateľom príjmovej nerovnosti. V roku 2018 bol na hodnote 20,9, pričom najvyššia hodnota Gini koeficienta bola zaznamenaná

v Banskobystrickom kraji (23,6%), naopak najnižšia hodnota bola zaznamenaná v Trenčianskom (16,3%) a v Nitrianskom kraji (18,7%). V roku 2017 bol Gini koeficient na úrovni 23,2%, pričom najvyššie hodnoty boli v Banskobystrickom kraji (24,1%) a v Bratislavskom kraji (23,8%), najnižší bol v Trenčianskom kraji (18,6%). V roku 2016 bola hodnota Gini koeficientu na úrovni 24,3%, najväčšie príjmové rozdiely sa prejavili v Bratislavskom kraji (27,1%) a najnižšie opäť v Trenčianskom kraji (19,3%). V roku 2015 bola hodnota Gini koeficientu 23,7%. Najvyššia nerovnosť sa prejavila v Bratislavskom (25,0%) a v Nitrianskom kraji (25,0%), naopak najnižšia nerovnosť sa prejavila v Trnavskom kraji (20,6%). Z uvedeného vyplýva, že hoci sa od roku 2015 príjmová nerovnosť na základe Gini koeficientu na Slovensku znížila, naďalej pretrvávajú príjmové nerovnosti medzi jednotlivými kraji.

ZÁVER

Aby zamestnanosť mohla plniť skutočnú úlohu pri vymaňovaní ľudí z chudoby, musí mať dobrú kvalitu. K dosiahnutiu trvalo udržateľného rozvoja, a najmä k odstráneniu chudoby, môžu prispieť iba dôstojné pracovné miesta, ktoré pracovníkom poskytujú primeraný zárobok, dostatočný (ale nie nadmerný) pracovný čas, pokrytie sociálnou ochranou, istotu zamestnania a bezpečné pracovné prostredie. Na zabezpečenie pozitívnej povahy prepojenia medzi zamestnanosťou a znižovaním chudoby sú potrebné spoľahlivé a účinné politiky trhu práce. Pri riešení chudoby pracujúcich je preto žiaduce kombinovať dva prístupy. Prvý prístup je zameraný na opatrenia trhu práce (politika minimálnej mzdy, štandardné zamestnanecké vzťahy, sociálny dialóg, vzdelávanie...) a druhý prístup je zameraný na rodinnú politiku a sociálne transfery.

Výsledky analýzy potvrdili pretrvávajúce rozdiely medzi jednotlivými kraji, ohrozenou skupinou sú obyvatelia východného Slovenska. Preto by opatrenia mali smerovať práve na podporu a vyrovnanie príjmových rozdielov. Nerovnomernosť medzi jednotlivými kraji Slovenska môžeme pripísať predovšetkým rozdielnemu ekonomickému rozvoju jednotlivých regiónov. Problémy chudobnejších krajov sa prehlbujú aj v dôsledku nedostatočne rozvinutej infraštruktúry, slabej dopravnej siete, menej sa rozvíjajúceho podnikateľského prostredia a nižšej vzdelanostnej úrovne časti obyvateľstva.

Zlá situácia ľudí na trhu práce môže mať dlhodobý negatívny vplyv na ich životy, ale aj na komunitu ako celok, pretože môže viesť k rôznym sociálnym problémom. Pretrvávanie pracujúcej chudoby slúži ako varovanie, že trh práce úplne nevyužíva svoj potenciál. Samotná existencia pracujúcej chudoby by mala podnietiť tvorcov politik, aby prijali opatrenia na vytvorenie stratégií podporujúcich dôstojnú prácu a kvalitné zamestnanie pre všetkých pracovníkov.

POĎAKOVANIE

Tento článok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA (1/0322/18) Pracujúca chudoba

POUŽITÁ LITERATÚRA

ILOSTAT: The working poor or how a job is no guarantee of decent living conditions 2019.

https://ilo.org/wcmstp5/groups/public/---dgreports/--stat/documents/publication/wcms_696387.pdf

NÁMEŠNÝ, L.: CHUDOBA PRACUJÚCICH V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE S DÔRAZOM NA SLOVENSKO

<http://www.humannageografia.sk/projekt1/download/Namesny.pdf>

PEŇA-CASAS, R., LATTA, M., 2004: Working poor in the European Union. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg, 2004,

ROCHOVSKÁ, A., NÁMEŠNÝ, L.: 2011. Chudoba a pracujúci chudobní na Slovensku – analýza údajov EU SILC. Geographia cassoviensis V. 2/2011 s. 103-117

SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. 2006. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. In Sociologický časopis/Czech Sociological Review. roč. 42, 2006, č. 4, s. 627-655, ISSN 0038-0288

ŠIPIKÁLOVÁ, S.: 2012. Chudobní pracující v EÚ a ich základné charakteristiky. GRANT journal, 2012. ISSN 1805-0638 (online) s.102-106

<https://www.grantjournal.com/issue/0401/PDF/0401sipikalova.pdf>

ŠÚ SR: EU SILC 2015 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia

ŠÚ SR EU SILC 2016 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia

ŠÚ SR EU SILC 2017 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia

ŠÚ SR EU SILC 2018 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia

ŠÚ SR: EU SILC 2015 Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR

ŠÚ SR: EU SILC 2016 Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR

ŠÚ SR: EU SILC 2017 Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR

ŠÚ SR: EU SILC 2018 Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR

NANÚTENÁ SOCIÁLNA IZOLÁCIA A ZDRAVIE FORCED SOCIAL INSULATION AND HEALTH

Jana LEVICKÁ, Oľga BOČÁKOVÁ, Emma VALIGURSKÁ

Abstrakt:

Východiská: *Pandémia vyvolaná koronavírusom – SARS-CoV-2 konfrontuje globálnu spoločnosť s jej pripravenosťou na zvládnutie dopadov tohto ochorenia v celej jeho šírke. Jednotlivé krajiny preto prijímajú prísne opatrenia, ktorými sa snažia ochrániť spoločnosť pred možnými škodami. Jedným z opatrení, ktoré prijali viaceré krajiny je nariadená sociálna izolácia.*

Cieľom príspevku je: *upozorniť na možný dopad sociálnej izolácie na ľudské zdravie.*

Metodika: *Bola použitá obsahová analýza 36 štúdií, evidovaných hlavne v databázach PubMed, WoS a Google Scholar, ktoré sa zoberajú vplyvom sociálnej izolácie, alebo osamelosti na zdravie.*

Výsledky a záver: *Analyzované štúdie potvrdzujú, že sociálna izolácia má negatívny dopad predovšetkým na zdravie chronicky chorých pacientov.*

Kľúčové slová: OSAMELOSŤ. SAMOTA. SOCIÁLNA IZOLÁCIA. ZDRAVIE. VZŤAHY.

Abstract:

Bases: *The pandemic caused by coronavirus SARS-CoV-2 confronts the whole global society with its readiness to face the impacts of such a disease in all its breadth. Thus, individual countries implement measures to protect people from possible damage. Social isolation is one of the measures enacted by many countries.*

A goal of this paper is to point out possible impacts of social isolation on human health.

Methods: *We undertook the content analysis of 27 scientific papers mostly registered in databases like PubMed, WoS and Google Scholar. Those studies were focusing on the impact of social isolation or loneliness on health.*

Results and conclusions: *According to analysed studies, social isolation has a negative effect on health of chronically ill patients primarily.*

Key words: LONELINESS. SOLITUDE. SOCIAL ISOLATION. RELATIONSHIPS.

ÚVOD

Pandémia vyvolaná stále sa šíriacim ochorením COVID-19 upriamuje pozornosť verejnosti na rôzne aspekty tohto ochorenia. Skúsenosti z minulých desaťročí ukázali, že jednou z významných podmienok zabránenia rýchlemu šíreniu infekčného ochorenia je minimalizácia sociálnych kontaktov. Práve tento fakt stojí za prijatím prísnych karanténnych opatrení, ktoré okrem Slovenska prijali aj ďalšie krajiny. Fyzická separácia je tiež potrebná na prípravu zdravotníckych zariadení, ktoré za bežného stavu nedisponujú potrebnou kapacitou na vyšetrenie a následnú liečbu takéhoto množstva chorých. V neposlednom rade musia systémy zdravotnej starostlivosti prijať a realizovať také opatrenia, ktoré znížia riziko, že chorí ľudia infikujú zdravých, čo predpokladá aj úpravu vnútorného priestoru nemocníc a iných zdravotníckych inštitúcií, aby sa zabránilo ich vzájomnému kontaktu (Stallard,

Stallard, 2020). Karanténne opatrenia sú zosilnené vo vzťahu ku generácii 65+, ktorá vykazuje nielen zvýšenú náchylnosť k ochoreniu, ale aj oveľa ťažší, a niekedy až smrteľný priebeh ochorenia. Prijaté opatrenia však nemajú len rozmer zdravotný, ale tiež aj ekonomický a sociálny. Na mikrorovine je táto situácia prežívaná ako mimoriadne ohrozujúca jednotlivcov a ich rodiny, pričom miera každodennej expozície je kriticky vysoká. Uvedomujeme si, že po ukončení pandémie ochorenia COVID-19 bude veľká časť obyvateľov potrebovať následnú psychosociálnu starostlivosť. So situáciou podobného typu však nemáme žiadne skúsenosti a teda nemáme ani žiadne relevantné dáta, na základe ktorých by sme mohli začať pripravovať preventívne opatrenia v tejto oblasti. Realizovať výskum focusovaný na identifikáciu percipovaných problémov a následných potrieb v tomto období nám však pripadá prinajmenšom eticky sporné. Za spoľahlivý zdroj v tejto oblasti pokladáme publikované štúdie, ktorých primárnym cieľom bolo skúmať možné súvislosti medzi nedostatkom interpersonálnej interakcie a zdravím. Prevažná väčšina štúdií skúmala dopad sociálnej izolácie, samoty, či osamelosti v prepojení ku konkrétnemu ochoreniu, či chorobe, respektíve ku skupine chorôb ku napr. kardiovaskulárnym ochoreniam (napr. Brummett et al., 2001), obezite (Pantell et al., 2013 a i.), či vo vzťahu k mentálnemu zdraviu (Stallard, Stallard, 2020).

METODIKA

Naším cieľom bolo zistiť, v ktorých oblastiach bol potvrdený vplyv sociálnej izolácie, samoty a osamelosti na zdravie a následne pripraviť prehľadovú štúdiu, ktorá by priniesla informácie o možných rizikách spojených s nanútenou sociálnou izoláciou.

Na získanie dát sme použili obsahovú analýzu. Zámerom bolo analyzovať relevantné vedecké štúdie, preto sme si pre ich vyhľadanie zvolili [kľúčové slovné spojenia a to: sociálna izolácia, sociálne vzťahy, samota, osamelosť a zdravie, za pomoci ktorých sme vyhľadali relevantné štúdie](#). Predmetom analýzy bolo 36 štúdií, evidovaných hlavne v databázach PubMed, WoS a [Google Scholar](#). [Pri spracovaní získaných dát boli použité všeobecné metódy ako sú analýza, komparácia, syntéza a interpretácia](#).

1 VÝZNAM SOCIÁLNYCH VZŤAHOV PRE ZDRAVIE

Sociálna izolácia je z hľadiska fyzického zdravia dôležitým opatrením v oblasti verejného zdravia. Z hľadiska emocionálneho zdravia však predstavuje riziko zvýšenia negatívnych pocitov a následných negatívnych dopadov na zdravie spojených so sociálnou izoláciou a osamelosťou (Stallard, Stallard, 2020, Luanaigh a Lawlor, 2008, Levis et al., 2020, Umberson, Montez, 2010a). Sociálni vedci opakovane skúmali vplyv sociálnej deprivácie na zdravie. Vo viacerých výskumoch sa potvrdila jasná súvislosť medzi sociálnymi vzťahmi a zdravím populácie (Umberson, Montez, 2010b, Cohen, 2004, Brummett et al., 2001).

Vedci však upozorňujú na relatívnosť absencie sociálnych vzťahov. Dnešný človek je obklopený množstvom informačných technológií, predovšetkým takých médií ako je televízia, rádio, mobily apod., že žije v akomsi permanentnom vzťahovom prostredí. Práve v tomto prostredí ľudia vytvárajú a udržiavajú množstvo interpersonálnych vzťahov. Pre časť spoločnosti sú tieto niekedy až virtuálne vzťahy percipované ako subjektívne významné. Stále však prevažujú jedinci, ktorí za významné sociálne vzťahy pokladajú tie, ktoré sú realizované v priamej interpersonálnej interakcii. U tejto časti populácie nedobrovoľná sociálna izolácia vyvoláva vyššiu mieru stresu a frustrácie, čo negatívne ovplyvňuje ich zdravie

(Novotney, 2019). Stres sa môže prejavovať rôznymi spôsobmi, najmä v čase prepuknutia infekčných chorôb. Dopad stresu sa môže prejavovať v nasledovných oblastiach:

- v neprimeraných obavách o osobné zdravie a zdravie blízkych,
- v zmene v stravovacích návykoch,
- v problémoch so spánkom, ktoré môžu zahŕňať nočné mory,
- v problémoch s koncentráciou,
- v zhoršení chronických zdravotných problémov,
- v pretrvávajúcich pocitoch nedôvery, úzkosti a strachu,
- vo zvýšení zneužívania návykových látok (Rouse, 2020, Brooks et al. 2020).

Psychológovia upozorňujú na negatívne dopady stresových situácií na zdravie dieťaťa, medzi ktoré je možné zaradiť aj dlhodobú sociálnu izoláciu (Mičková, Blatný, Hrdlička, 2018). Osobitnému stresu sú vystavené deti, ktoré sú chronicky choré a aj ich rodičia, keďže opakovane počujú, že medzi zvlášť ohrozené skupiny obyvateľstva patria práve jedinci s chronickým ochorením. Karanténou vynútená sociálna izolácia u časti ľudí, predovšetkým u tých, ktorí žijú sami v domácnosti, môže znásobovať pocity opustenosti a osamelosti. Práve jedinci, u ktorých boli zistené prvky osamelosti, mali výrazne horšie výsledky oproti tým, u ktorých prvky osamelosti neboli identifikované. Zhoršené výsledky boli namerané v oblasti kognitívneho výkonu, v oblasti exekutívnej kontroly a samoregulácie, v oblasti fyzického zdravia, pri zneužívaní návykových látok, v oblasti mentálneho zdravia bola zistená vyššia prítomnosť depresívnych symptómov, títo jedinci sa častejšie zaoberali myšlienkami na suicídium (Stallard, Stallard, 2020, Umberson, Montez, 2010).

Funkčné sociálne vzťahy je možné označiť za významný indikátor zdravia aj preto, že výskumy potvrdili ich pozitívny vplyv na správanie v oblasti zdravia, teda na zdravotné správanie. Sociálne väzby posilňujú pocit zodpovednosti za ostatných, čo jednotlivcov vedie k tomu, aby sa angažovali v ochrane zdravia druhých, čo ich následne vedie k ochrane ich vlastného zdravia. Práve prostredníctvom takýchto sociálnych väzieb sa u ľudí vytvára iný postoj k svojmu zdraviu. Sociálne vzťahy tak môžu rôznymi spôsobmi ovplyvniť návyky správania v oblasti zdravia, ktoré potom ovplyvňujú ich fyzické zdravie a úmrtnosť (Umberson, Montez, 2010, Umberson et al. 2010). Pozitívny vplyv rodiny na zdravotné správanie spájajú autori s vysokou mierou zodpovednosti za zdravie detí a manžela/manželky (Waite, 1995, Nock, 1998, Denney, 2010). Potvrdenie pozitívneho vplyvu náboženských organizácií na zdravotné správanie priniesli vo svojich štúdiách napr. Ellison a Levin (1998), Umberson et al. (2010). Dôvodom je podľa nich skutočnosť, že tieto organizácie fungujú voči svojim členom ako neformálna sociálna kontrola, čo spätne posilňuje subjektívnu zodpovednosť. Cohen (2004) potvrdil, že interpersonálne vzťahy fungujú ako sociálna opora, ktorá má potenciál pozitívne ovplyvňovať zdravotné správanie jednotlivcov. Subjektívne percipovaná sociálna opora môže celkové zdravie ovplyvňovať nepriamo a to prostredníctvom zlepšeného duševného zdravia. Sociálna opora znižuje vplyv stresu, zlepšuje percepciu zmyslu a významu života. Na túto skutočnosť upozornil aj Antonovsky (1987), podľa ktorého interpersonálne kontakty prispievajú k prežívaniu pocitov súdržnosti a spolupatričnosti, posilňujú subjektívne vnímanie zmysluplnosti života, čo následne pozitívne ovplyvňuje psychické zdravie, fyziologické procesy a fyzické zdravie. Na význam duševného zdravia poukázala aj WHO (2007), podľa ktorej je duševné zdravie základnou dimenziou celkového zdravia.

2 VPLYV SOCIÁLNEJ IZOLÁCIE NA ZDRAVIE

Pozitívny účinok na individuálne zdravie bol potvrdený len v takých interpersonálnych vzťahoch, ktoré sú kvalitné. Je faktom, že veľa ľudí žije v neuspokojivých a niekedy až deštruktívnych vzťahoch, ktoré na ich zdravie majú negatívny účinok a v kritických prípadoch práve tieto vzťahy významne zvyšujú riziko úmrtnosti (Umberson, Montez, 2010, Berkman, Syme, 1979).

V prospech udržiavania osobných sociálnych vzťahov hovoria aj nasledovné zistenia:

- U ľudí, ktorí disponovali minimálnymi/nedostatočným sociálnymi vzťahmi, bolo riziko smrti viac ako dvakrát vyššie ako u ľudí, ktorí disponovali s dostatočným počtom interpersonálnych väzieb (Berkman, Syme, 1979, Umberson, Montez, 2010),
- U dospelých jedincov s ischemickou chorobou srdca, ktorí nemali žiadne sociálne vzťahy, bolo potvrdené riziko smrti až o 2,4 krát vyššie v porovnaní s pacientmi trpiacimi touto chorobou, ktorí mali aktívne sociálne vzťahy (Orth-Gomer, Uden, Edwards, 1988).
- Nízka kvalita sociálnych vzťahov bola identifikovaná ako príčina pri:
 - a) progresii kardiovaskulárnych chorôb, pri opakovaných infarktách myokardu, pri ateroskleróze (Everson-Rose, Lewis 2005, Brummett et al., 2001),
 - b) autonómnej dysregulácii (Gilchrist, 2020),
 - c) úzkostných poruchách, pri depresii (Newman, Zainal, 2020, Gilchrist, 2020),
 - d) hypertenzii (Kassel, Stroud a Paronis 2003, Ertel, Glymour a Berkman 2009),
 - e) onkologických ochoreniach (Cole et al., 2015, 2011),
 - f) Alzheimerovej chorobe (Wilson et al., 2007, Kane, Cook, 2013),
 - g) diebete (Kassel, Stroud a Paronis 2003),
 - h) demencii (Kane, Cook, 2013, Newman, Zainal, 2020),
 - i) zhoršenej imunity (Kiecolt-Glaser, 2002, Newman, Zainal, 2020)
 - j) obezity (Holt-Lundstad, Smith, Layton, 2010, Pantell et al., 2013)
 - k) pro závislostiach (Gilchrist, 2020, Pantell et al., 2013).

Výsledky z týchto štúdií jednoznačne potvrdzujú, že nedostatok dobrých interpersonálnych vzťahov významne ovplyvňuje zdravotný stav človeka. V súvislosti s pandémiou vyvolanou ochorením COVID-19 autori upozorňujú, že zvýšené karanténne opatrenia, súčasťou ktorých je aj povinná sociálna izolácia týkajúca sa práve jedincov, ktorí trpia na niektoré z vyššie uvedených chorôb. Preto oprávnené predpokladajú, že časť týchto jedincov v dôsledku karanténnych opatrení bude pociťovať zvýšenú mieru osamelosti a ohrozenia (Brooks, 2020, Gilchrist, 2020, Eating, 2019, Novotney, 2019). Nemožnosť realizovať svoje interpersonálne vzťahy, prípadne realizovať ich v obmedzenej forme prostredníctvom mobilných telefónov, internetu a pod., môže aj u zdravých a mladých jedincov vyvolať pocity strachu, úzkosti, poruchy spánku, problémy s koncentráciou pozornosti atď. (Gilchrist, 2020).

Výsledky výskumu, ktorý realizovali Hawryluck et al. (2004) po epidémii SARSU, ukázali, že viacerí respondenti trpeli posttraumatickou stresovou poruchou ešte viac ako šesť mesiacov po ukončení karanténnych opatrení.

ZÁVER

Naše zistenia potvrdzujú, že nanútená sociálna izolácia v sebe skrýva vážne riziko pre individuálne zdravie. Zvládnutie pandémie na dobrej úrovni a ukončenie karanténnych opatrení preto nemusí automaticky znamenať návrat k normálu, teda k situácii pred pandémiou. Spoločenská situácia môže byť negatívne poznamenaná už začínajúcou recesiou čo znamená, že v pomerne veľkej časti obyvateľstva bude naďalej pretrvávajúť vysoká

miera stresu a frustrácie. Okrem toho, odborníci upozorňujú, že nanútená sociálna izolácia prispieva k zvýšenému výskytu sociálno-patologických javov ako je domáce násilie, alkoholizmus, gamblerstvo a dokonca aj suicidálne konanie (Gilchrist, 2020, Pantell et al., 2013, Maume et al. 2014).

POĎAKOVANIE

Táto publikácia vznikla vďaka podpore v rámci Operačného programu Integrovaná infraštruktúra pre projekt: „Riešenie spoločenských ohrození v dôsledku pandémie ochorenia COVID-19“, Kód ITMS2014+: NFP313010ASN4, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

POUŽITÉ ZDROJE

ANTONOVSKY, A. *Unraveling the Mystery of Health*. San Francisco, CA: Jossey-Bass; 1987. 218 s. ISBN. 1555420281.

BERKMAN, L. F., SYME, L. 1979. Social Networks, Host Resistance, and Mortality: A Nine-Year Follow-up Study of Alameda County Residents. *American Journal of Epidemiology*. [online] 1979; 117:1003–1009. [2020-03-30]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18537197>.

BROOKS, S. K., WEBSTER, R. K., SMITH, L.E. et al. 2020. The Psychological Impact of Quarantine and how to Reduce it: Rapid Review of the Evidence. [online]. *Rapid Review*. 2020, 395: 912-920. [2020-03-25]. Dostupné:

[https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30460-8/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30460-8/fulltext)

BRUMMETT, B. H., BAREFOOT, J.C., SIEGLER, I.C. et al. Characteristics of Socially Isolated Patients with Coronary Artery Disease Who Are at Elevated Risk for Mortality. *Psychosomatic Medicine*. 2001; 63:267–272

COHEN, S. Social Relationships and Health. [online] *American Psychologist*. 2004;59:676–84. Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15554821/>

[COLE, S.W., CAPITANIO, J.P. CHUN, K. et al.](#) Myeloid differentiation architecture of leukocyte transcriptome dynamics in perceived social isolation. [online]. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*. 2015; 112(49):15142-15147. DOI:

10.1073/pnas.1514249112 [2020-03-20]. Dostupné :

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26598672/>

ISSN: 1471-2970.

[COLE, S.W., HAWKLEY, L.C., AREVALO, J.M. et al.](#) Transcript origin analysis identifies antigen-presenting cells as primary targets of socially regulated gene expression in leukocytes. [online]. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*

2011;108(7):3080-3085. [2020-03-20]. Dostupné na:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3041107/>.

ISSN: 1091-6490

[COLE, S.W., CAPITANIO, J. P. CHUN, K. et al.](#) Myeloid differentiation architecture of leukocyte transcriptome dynamics in perceived social isolation. [online]. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*. 2015; 112(49):15142-15147. DOI:

10.1073/pnas.1514249112 [2020-03-20].

Dostupné na: <https://psycnet.apa.org/record/2016-21995-001>.

ISSN: 3084-4327

DENNEY, J. T. 2010. Family and Household Formations and Suicide in the United States. [online]. *Journal of Marriage and Family*. [2019-12-12] Dostupné na:

<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00692.x>

EATING, H. *Social isolation, loneliness in older people pose health risk. Featured Research*. [online]. *Bethesda: NIH, Home News and Events*. 2019 [2020-02-02]. Dostupné na:

<https://www.nih.gov/coronavirus>

ELLISON, CH. G., LEVIN, J. S. 1998. The Religion-Health Connection: Evidence, Theory, and Future Directions. [online] *Health Education and Behavior*. 1998; 25, (6):700–720. DOI: 10.1177/109019819802500603. [2019-12-21] Dostupné na:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9813743/>

ERTEL, K.A. GLYMOUR, M. BERKMAN, L.F. Social Networks and Health: A Life Course Perspective Integrating Observational and Experimental Evidence. [online] *Journal of Social and Personal Relationships*. 2009; 26, (1):73–92. [2020-03-12] Dostupné na:

<https://sagepub.com>

EVERSON-ROSE, S. A., LEWIS, T. T. Psychosocial Factors and Cardiovascular Diseases. [online] *Annual Review of Public Health*. 2005; 26:469–500. [29-01-04] Dostupné na:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15760298/>

GILCHRIST, K. 2020. *Psychology experts share their tip for safeguarding your mental health during quarantine*. [online]. *Health and Wellness*. [2020-04-10] Dostupné na:

<https://www.cnn.com/2020/03/20/coronavirus-tips-for-protecting-your-mental-health-during-quarantine.html>

HAWRYLUK, L., GOLD, W. L., ROBINSON, S. et al. Sars Control and Psychological Effects of Quarantine, Toronto, Canada. *Emerging Infectious Diseases*. [online]. 2004, **10(7)**: 1206–1212. [2020-02-22]. DOI: [10.3201/eid1007.030703](https://doi.org/10.3201/eid1007.030703)

Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3320456/>

HOLT-LUNSTAD, J., SMITH, T. B., LAYTON, J. B. Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. [online] *PLoS Med*. 2010; 7(7):e1000316 DOI:

[doi:10.1371/journal.pmed.1000316](https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316). [2020-04-01]. Dostupné na :

<https://journals.plos.org/plosmedicine/article%3Fid=10.1371/journal.pmed.1000316>

KANE, M. COOK, L. 2013. *Dementia 2013: the hidden voice of loneliness*. [online]. London: Alzheimer's Society. [2020-02-20] Dostupné na: alzheimers.org.uk/dementia2013.

KASSEL, J. D., STROUD, L. R., PARONIS, C. A. 2003 Smoking, Stress, and Negative Affect: Correlation, Causation, and Context across Stages of Smoking. *Psychological Bulletin*. 2003; . [online] 129:270–304. . [2020-04-01]. Dostupné na:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12696841>

KIECOLT-GLASER, J. K., MCGUIRE, L., ROBLES T. F. et al. Emotions, Morbidity, and Mortality: New Perspectives from Psychoneuroimmunology [online]. *Annual Review of Psychology*. 2002; 53:83–107. [2020-02-21] DOI:

[10.1146/annurev.psych.53.100901.135217](https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135217). Dostupné na:

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11752480/>

LEVICKÁ, J. *Na ceste za klientom: metódy, formy a prístupy v sociálnej práci*. 1.vyd. Trnava: Oliva, 2008. 283 s. ISBN 80-969-4238-1-1.

LEWIS, C., SHAH, T., JACOBSON, G. et al. 2020. How the COVID-19 Pandemic Could Increase Social Isolation, and How Providers and Policymakers Can Keep Us Connected [online] [2020-04-06]. Dostupné na

<https://www.commonwealthfund.org/blog/2020/how-covid-19-pandemic-could-increase-social-isolation-and-how-providers-and-polic>

LUANAIGH, C. Ó., LAWLOR, B. A. Loneliness and the health of older people. *International Journal of Geriatric Psychiatry*. 2008;23(12):1213-21. DOI:10.1002/gps.2054. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/5318712_Loneliness_and_the_health_of_older_people

MAUME, M. O., LANIER, Ch. L., HOSSFELD, L. H. et al. Social Isolation and Weapon Use in Intimate Partner Violence Incidents in Rural Areas. [online]. *International Journal of Rural Crimatology*. 2014; 2(2): 244 -267. [2020-03-12] DOI: [org/10.18061/1811/61592](https://doi.org/10.18061/1811/61592).

Dostupné na:

https://www.researchgate.net/publication/269691439_Social_Isolation_and_Weapon_Use_in_Intimate_Partner_Violence_Incidents_in_Rural_Areas.

MIČKOVÁ, Z., BLATNÝ, M., HRDLIČKA, M. The relationship between family factors and somatic problems in adolescence. [online] *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2018; 8(2):172-178. [2020-04-01]. Dostupné na: www.magnanimitas.cz > ADALTA.

NEWMAN, M. G., ZAINAL, N. H. The value of maintaining social connections for mental health in older people. [online]. *The Lancet Public Health*. 2020; 5(1):Pe12-E13 [2020-03-22]. DOI:[https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(19\)30253-1](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(19)30253-1). Dostupné na:

[https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667\(19\)30253-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667(19)30253-1/fulltext).

NOCK, S. L. *Marriage in Men's Lives*. Oxford: Oxford University Press; 1998. 176p.. ISBN-13: 978-0195120561

NOVOTNEY, A. The risk of social isolation. Psychologists are studying how to combat loneliness in those most at risk, such as older adults [online]. *Monitor on Psychology*, 50(5), [2020-03-01]. Dostupné na: <https://www.apa.org/monitor/2019/05/ce-corner-isolation>.

ORTH-GOMER, K., UNDEN, A., EDWARDS, M. Social isolation and mortality in ischemic heart disease. *Acta Medica Scandinavica*. 1988;224(3):205–215. DOI: 10.1111/j.0954-6820.1988.tb19363.x. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/229903331>

Social Isolation and Mortality in Ischemic Heart Disease

PANTELL, M., REHKOPF, D. JUTTE, D. et al. Social isolation: a predictor of mortality comparable to traditional clinical risk factors. *American Journal of Public Health*. 2013;103(11):2056–2062. DOI: 10.2015/AJPH.2013.301261. Dostupné na:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3871270/>

ROBLES, T.F., KIECOLT-GLASER, J. K. The Physiology of Marriage: Pathways to Health.[online] *Physiology and Behavior*. 2003;79:409–416. [2020-01_22] Dostupné na: DOI:10.1016/S0031-9384(03)00160-4

ROUSE, L. The other health risk older adults face during COVID-19 pandemic: Social isolation. [online]. *Vital Record*. 2020. [2020-04-04]. Dostupné na:

<https://vitalrecord.tamhsc.edu/effects-of-social-isolation-on-older-adults-during-pandemic/>.

SMITH, K.P., CHRISTAKIS, N. A. Social Networks and Health. *Annual Review of Sociology*. 2008;34:405–29. Dostupné na:

<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134601>

STALLARD, M. L., STALLARD, K.P. *It's critically important to foster connection during the novel coronavirus pandemic*. [online]. 2020. [2020-04-04]. Dostupné na:

<https://www.govexec.com/management/2020/03/covid-19-coinciding-loneliness-epidemic/164153>.

UCHINO, B. N. Social Support and Health: A Review of Physiological Processes Potentially Underlying Links to Disease Outcomes.[online] *Journal of Behavioral Medicine*. 2006;29(4):377–387. DOI: [10.1007/s10865-006-9056-5](https://doi.org/10.1007/s10865-006-9056-5)

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210102>

UMBERSON, D., CROSNOE, R., RECZEK, C. Social Relationships and Health Behaviors across the Life Course.[online] *Annual Review of Sociology*. 2010;36:139–157. [2020-02-02]

Dostupné na: DOI: [10.1146/annurev-soc-070308-120011](https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-120011)

UMBERSON, D., MONTEZ, J. K. 2010. Social relationships and health: a flashpoint for health policy. *Journal of health and social behavior*, 2010; 51 Suppl(Suppl), 54–66. [online]. [2020-04-02]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0022146510383501>.

WAITE, L. J. Does Marriage Matter? [online] *Demography*. 1995;32(4):483–508. [2020-03-01] Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/2061670>

WILSON, R. S., KRUEGER, K. R., ARNOLD, S. E. et al. Loneliness and risk of Alzheimer disease. [online] *Archives of General Psychiatry*. 2007; 64(2):234–240. [2020-04-11]

Dostupné na: doi:10.1001/archpsyc.64.2.234

WORLD Health Organization. 2007. Mental Health: [online]. Strengthening Mental Health Promotion. Fact Sheet No 220. 2007 Retrieved August 23, 2009 . [2020-04-03].

Dostupné na: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs220/en/index.html>

<https://ekonomika.sme.sk/c/22375872/nezamestnanosti-v-usa-v-marci-prudko-vzrastla.html>.

Kontaktná adresa:

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

Doc- PhDr. Mgr. Oľga Bočáková, PhD. (olga.bocakova@ucm.sk)

Mgr. Emma Valigurska – interná doktorandka (emma.valigurska@ucm.sk)

Katedra sociálnych služieb a poradenstva

FSV UCM v Trnave

SELF-CARE AKO JEDEN Z NÁSTROJOV PREVENČIE FOREZNEJ SITUÁCIE V RODINE

SELF-CARE AS ONE OF THE INSTRUMENTS FOR PREVENTION OF FORESE SITUATION IN THE FAMILY

Beáta BALOGOVÁ, Miriama ŠARIŠSKÁ, Martin KNUROVSKÝ

Abstrakt

Predkladaný článok autorov reflektuje oblasť self-care v rodinnom systéme, ktorý napomáha predchádzaniu foreznej udalosti. Teoretické východiská problematiky rodiny ako klienta foreznej sociálnej práce poukazujú na rôznorodé oblasti, ktoré negatívnym spôsobom ovplyvňujú jej fungovanie či dokonca hrozí rozpad rodiny. Štatistické ukazovatele trestnej činnosti či stúpajúcej rozvodovosti zameriavajú pozornosť smerom k ohrozeným oblastiam rodiny. Sociálna práca má významné miesto pri práci s rodinou a pri jej sfunkčnení. Konkrétna oblasť self-care predstavuje uchopiteľný nástroj podpory zdravých rodinných systémov a udržiavania funkčnosti rodiny bez patológie a prítomnosti forezných udalostí. Dôležitým objektom je v tomto kontexte dieťa ako zraniteľný člen rodiny s dôrazom na jeho ohrozenie v zmysle posúdenia životnej situácie rodiny.

KLúčové slová: SELF-CARE. RODINA. FOREZNÁ SOCIÁLNA PRÁCA. PATOLÓGIA RODINY. ROZVODOVOSŤ. OHROZENÉ DIEŤA.

Abstract

The present paper argues that self-care in a family may well act as an agent in preventing a forensic event. A family – a client in forensic social work – represents a range of domains that pose a threat to its orderly functioning, even cause its disintegration. The statistical indicators of rising crime or divorce rates focus on vulnerable areas of the family. Social work occupies an important position in working with a family and in facilitating its normal functioning. A specific area of self-care is a tangible tool for supporting healthy family systems, for maintaining pathology-free family functioning, and for the preventing of forensic events. An important agent calling for special emphasis in terms of assessing the family's life situation is the child – due to their being a vulnerable member of the family.

Key words : SELF-CARE. FAMILY. FORENSIC SOCIAL WORK. PATHOLOGY OF THE FAMILY. DIVORCE RATE. ENDANGERED CHILD.

1 SYSTEMATICKÝ POHĽAD NA PATOLOGICKÉ RODINNÉ PROSTREDIE

V dnešnom poznaní problematiky rodiny môžeme definovať viaceré pohľady ako sociologický, ktorý nazerá na rodinu ako spoločenskú inštitúciu v rámci plnenia významných úloh akou je napr. socializácia dieťaťa (Hudecová 2017). Alebo pedagogický rozmer, ktorý prezentuje výchovu ako primárny faktor vplývajúci na individualitu klienta (Sejčová 2005). Výkon sociálnej práce s rodinou postuluje mnohostranné zacielenie sociálneho pracovníka v oblasti vedomostí aj skúseností. Autorka Mydlíková (2019, s. 50)

zdôrazňuje, že „musí odborník na prácu s rodinou využívať vo svojej práci¹ množstvo psychologických zručností a odborných postupov.“

Ak hovoríme o sociálnej práci s rodinou, resp. o rodine ako klientovi sociálnej práce najčastejším dôvodom je strata schopnosti rodiny fungovať, udržiavať stabilitu, kohéziu a pod. „V sociálnej práci sa stretávame s rodinami, ktorých problémy sú rôznorodého charakteru, pričom na označenie týchto rodín je zaužívaných niekoľko pojmov². Keďže vo väčšine prípadov sa sociálni pracovníci zameriavajú na sledovanie skutočností, či rodina uspokojivo naplňa svoje funkcie, respektíve očakávania, ktoré sú na ňu kladené vo forme spoločenských noriem, na označenie rodiny, ktorá sa stáva klientom sociálnej práce je používaný pojem *dysfunkčná rodina*“ (Brozmanová Gregorová 2017, s. 260). Operovanie s pojmami, ktoré dokážu zadefinovať rodinu ako zdravú či dysfunkčnú sa pokúsili autorky Baťová a Mydlíková (2012), ktoré citujúc autora Beaversa (1982) zadefinovali osem téz zdravej rodiny, a to systémovú orientáciu, jasnosť hraníc, kontextuálnu jasnosť, moc v rodine, podporu autonómie, vrelosť a záujem, schopnosť vyjednávať a transcendentálne hodnoty. Pri charakteristike dysfunkčnej rodiny naopak reflektujú zvýšenú prítomnosť kontroly, kritiky, rigidných pravidiel, direktívneho vedenia rodiny či problémy v komunikácii. Dodávajú aj vznik konfliktov spojených s negatívnymi emóciami, súperenie v rodičovskom vzťahu, ale tiež vo vzťahu medzi rodičom a dieťaťom. Dôležité je zdôrazniť to, že „krízové a napäté situácie často vyúsťujú k poruchovému až neurotickému správaniu, prípadne psychosomatickej symptomatológii. Dysfunkčné rodiny sú príznačné svojou neflexibilitou, nediferencovanosťou a neefektívnym prístupom pri záťažových situáciách“ (Baťová a Mydlíková 2012, s. 205). Z uvedených informácií k problematike rodiny je možné konštatovať, že ide o klienta forenznej sociálnej práce³. V tejto súvislosti berieme do úvahy vymedzenia, ktoré ponúkajú autori a autorky vo vzťahu k forezným problematikám, ktoré sa rodín bezprostredne dotýkajú. Označenie rodiny ako klienta forenznej sociálnej práce je tu preto príznačné.

„Patologický rodinný systém implikuje pocit hanby, smútku, obáv a frustrácie, neefektívnu komunikáciu, stratu identity najbližších vzťahových osôb a uzatváranie sa rodiny voči širšiemu okoliu“ (Šavrnachová 2017, s. 263). Tieto prejavy naznačujú degradáciu zdravého rodinného systému do pozície, ktorá prestáva komunikovať s okolím a vo svojom vnútri stráca istotu a bezpečie. Pri nazeraní na vymedzenie problémov vedúcich k forenznej kategorizácii, ktoré ponúkajú autori a autorky z oblasti forenznej sociálnej práce môžeme tvrdiť, že problémové situácie ako rozvod rodičov, závislosť člena rodiny, zanedbávanie starostlivosti a výchovy a ďalšie je možné označiť za patologické⁴ pre jej budúce fungovanie.

Pri práci s rodinou je pre sociálneho pracovníka potrebný výber modelu, ktorý uplatňuje pri tejto práci a ktorý je špecifický pre konkrétne problémy rodín.

Jedným z konceptov je systémová teória alebo systémový prístup. Ten je rozpracovaný viacerými autormi a autorkami (Matoušek 2013; Kvašňáková 2016; Gabura 2012;

¹ V kontexte práce s dysfunkčnými rodinami autorka Mydlíková (2019) dodáva, že pri práci s nimi sú identické časté prejavy negatívnych emócií, častej ironizácie vedúcej až k spochybňovaniu či priamemu napádaniu.

² Uvedená autorka sa opiera o autora Dunovského (1986, in: Brozmanová Gregorová 2017), ktorý špecifikuje typy rodín ako funkčná rodine, ako rodina problémová alebo ako rodina dysfunkčná alebo afunkčná.

³ Viac o problematike forenznej sociálnej práce v kontexte vybraných cieľových skupín hovoria publikácie Balogovej (2016; 2017; 2020); Levickej (2017); Šarišskej a Balogovej (2019) a ďalších.

⁴ V pojmovom vymedzení patológiu vnímame ako jav označujúci všeobecne nežiadúce sociálne javy (Ondrejko 2009). Ide o javy spoločensky neželateľné čo v kontexte rodiny predstavujú práve uvedené javy odohrávajúce sa v jej systéme.

Hudecová a Brozmanová Gregorová 2009), ktorí sa zhodujú v tom, že ide o významný koncept vhodný pre prácu s rodinou ako klientom, a to z dôvodu, že sa zameriava na nasledujúce aspekty:

- orientácia na celú rodinu,
- zameranie na rodinu ako celok jej častí pričom sa orientuje na zmeny štruktúr rodiny,
- náprava funkcií rodiny,
- zefektívňovanie fungovania rodiny,
- vytváranie schopnosti nadväzovať vzťahy mimo rodinu a vytváranie pozitívnych sociálnych sietí,
- zameranie na prácu s okolím rodiny a inštitúciami, ktoré sú v úzkom kontakte s rodinou ako zdroje a možnosti pomoci rodine.

Vo všeobecnom chápaní môžeme súhlasne citovať definíciu autorov (Luhmann 2012, in: Coulter, Houston, Mooney, Devaney a Davidson 2020, s. 1225-1226). „*Teória systémov je interdisciplinárna meta teória, ktorá sa snaží vysvetliť podstatu zložitých systémov v prírode, spoločnosti a vede. Systém je definovaný ako akákoľvek jednotka štruktúrovaná na základe spätnej väzby, zatiaľ čo sociálny systém je osoba alebo skupina osôb, ktoré fungujú vzájomne závisle na dosahovaní spoločných cieľov počas dlhšieho časového obdobia.*“

Ústrednou myšlienkou tohto prístupu v kontexte práce sociálneho pracovníka s rodinou je pozornosť zameraná na správanie člena rodiny, ktoré je súčasťou transakčného vzoru, ktorý sa identifikuje ako nezvyčajný pre konkrétny rodinný systém. V tomto kontexte sa ako hlavný nástroj zmeny správania u člena rodiny javí zmena pravidiel (Walker 2007). Autor následne dodáva, že cieľom tohto prístupu a práce s klientmi je objaviť systémové pravidlá a tradičné mýty, ktoré udržiavajú nefunkčné vzorce existencie rodiny. Zaujímavým sa tu javí použitie odporu rodiny voči pomoci z vonku, ako určitej formy provokácie k zmene. Rovnako jedným z primárnych aspektov je odhaľovanie nejednoznačných vzťahov, ktoré sú prítomné v problémovom bode vývoja rodiny.

V komparácii so zahraničnými autormi sa oblasti teórií systémov a systematickým prístupom venujú vo veľkej miere aj slovenskí autori a autorky. Doplňujúcim poznatkom v rámci teórií systémov je vymedzenie ich základných prvkov, medzi ktoré patria (Šlosár, Lichner a Halachová et al. 2017, s. 107)⁵:

1. vzájomný vzťah celku a jeho častí (je ovplyvnený ich vzájomnou dynamikou);
2. systémové myslenie (predpokladá existenciu nedeliteľnej siete a vzájomných súvislostí jednotlivých prvkov v sieti);
3. vzájomné vzťahy medzi procesmi a štruktúrou (každý proces vzniká a rozvíja sa na pozadí určitej štruktúry, štruktúry sú zase prejavmi fungujúcich procesov);
4. prechod od objektívnosti ku skutočnosti (každý systém tvoria vzťahy v jeho vnútri, ktoré komplexne pôsobia na prostredie, v ktorom vznikol a pôsobí);
5. spoločnosť (chápaná ako zložitá sieť vzájomných prepojení tvorená jednotlivcami a svojou činnosťou tvoria jedinci sociálne systémy);
6. jednotlivé vzťahy medzi procesmi a štruktúrou vytvárajú škálu podľa miery konformity vzťahov a procesov s normami systému.

O systémovom prístupe môžeme konštatovať, že „*je významným konceptom pre teóriu i prax sociálnej práce. Zohráva významnú úlohu pri skúmaní rodiny v druhej polovici dvadsiateho storočia. Jedinca systém zasadil do interpersonálneho kontextu a pri*

⁵ Autori sa v tejto súvislosti odvolávajú na poznatky autorov Lukáča (2015) a Žiakovej (2011).

práci na terapeutickej zmene tento kontext zohľadňoval s vedomím, že zmena sa vždy dotýka všetkých účastníkov“ (Hudecová 2017, s. 259).

Systémové prístupy pri práci s rodinou vnímajú každého člena rodiny ako jedinca, ktorý „má svoj vlastný, oprávnený a legitímny pohľad na rodinu, svoju vlastnú percepciu“ (Baťová a Mydlíková 2012, s. 205). Autorky bližšie špecifikujú, že systémový prístup je myšlienkovým nástrojom, ktorý slúži k pochopeniu reality, získaniu a spracovaniu informácií a hľadaniu istého spôsobu intervencie. Okrem toho vyberajú tri smery, ktoré sú založené na podklade systémových prístupov, konkrétne Minuchinova štruktúrna teória rodiny, Bowenova teória rodinných systémov a koncepcia školy z Palo alto.

Systémový kontext práce s rodinou operuje s definovaním a hodnotením základných charakteristík otvoreného systému rodiny uvedené v nasledujúcej tabuľke (Mydlíková 2019)⁶.

Tabuľka č. 1 Charakteristiky rodiny ako systému

Cirkulárna kauzalita	Ako udalosť, ktorá sa stane jednému členovi, zasiahne fungovanie celej rodiny.
Homeostáza	Ako sa rodina snaží vyrovnať sa s požiadavkami prostredia (mikro, mezo aj makro), v ktorom žije a ako sa mu vie a chce prispôbiť v dobrom aj v zlom poňatí.
Hranice	Aké hranice má rodina zdravá rodina – kde začína aj končí a kde sú „tí ostatní“, ktorých vpúšťa a vypúšťa do svojho fyzického, emocionálneho a sociálneho teritória podľa situácie.
Celistvosť	Nakoľko je rodina celistvá, či nepôsobí len ako súčet členov rodiny, ale nakoľko sú prepojení a ne/držia spolu, ako spolu komunikujú, aké sú tam vzťahy, rozdelenie rolí...).
Ekvifinalita	Nakoľko je rodina schopná dosiahnuť výsledok aj za nerovnakých podmienok, či je schopná zmien a pružnosti vo svojom „rodinnom“ správaní.
Spätná väzba	Či členovia chcú alebo môžu navzájom poskytovať spätnú väzbu, alebo to v rodine nie je zvykom, či je rodina schopná podávať alebo vnímať spätnú väzbu zvonka (od úradov, príbuzných, ...).

Zdroj: Mydlíková (2019, s. 56)

Uvedené charakteristiky systému rodiny vypovedajú o stave jej fungovania, resp. narušeného fungovania. Okrem toho je nutné ozrejmiť, že systémový prístup reflektuje aj plnenie rodinných funkcií, ktoré sa pripájajú k uvedeným charakteristikám a ich obsahovosť nám dovoľuje vymedziť funkčný alebo dysfunkčný systém rodiny. Levická (2007; 2017) reflektuje dôsledky zlyhania rodinného systému pri neplnení jednotlivých funkcií. Problematika biologicko-reprodukčnej funkcie sa vzťahuje na neschopnosť rodičov zabezpečiť starostlivosť o dieťa čo ma za následok jeho umiestnenie do náhradnej rodinnej starostlivosti. Neplnenie ekonomickej funkcie ma za následok nezamestnanosť spojenú s patologickými javmi ako závislosť vedúci k narušeniu vzťahov. Výchovná funkcia svojím neplnením prináša pre dieťa nesprávny vzor správania sa, ktorý sa transgeneračne prenáša a nesie v sebe aj nesprávne postupy pri riešení konfliktov najmä v partnerských vzťahoch. Emocionálna funkcia a jej neplnenie spôsobuje citovú depriváciu dieťaťa, ktorá sa môže rozvinúť až do deviantného správania v dospelosti. Ochranná funkcia rodiny sa v nesprávnom rozmere odzrkadľuje vo vzniku sociálno-patologických javov, pred ktorými neboli jej členovia dostatočne chránení. Ostatná socializačná funkcia rodiny v prípade jej neplnenia spôsobuje nezrelosť osobnosti

⁶ Autorka sa pri ich definovaní odvoláva na viacero autorov a autoriek ako Pecháčková (1992); Jonesová (1993); Prevendárová (2001); Turner (2001); Zatloukal (2006); Barker (2012); Prochaska a Norcross (2014).

a neschopnosť prispôbiť sa spoločenským podmienkam, hodnotám, normám a pod.

V tomto kontexte môžeme spomenúť niektoré z využívaných metód sociálnej práce pri práci s rodinou, a to: tréning sociálnych zručností, rodičovský výcvik alebo prípadová konferencia (Levická, 2006).

Na základe prezentovaného môžeme potvrdiť potrebu vnímania rodiny zo systémového pohľadu ako adekvátnu pri jej diagnostikovaní a určení problémových oblastí. Definované aspekty v podobe charakteristík a funkcií rodinného systému ozrejmujú túto potrebu, a preto sa prikláňame k názoru, že rodina sa vo vybraných nežiaducich situáciách alebo konkrétnych sociálnych problémoch stáva klientom forenznej sociálnej práce.

2 SELF-CARE ČLENOV RODINY AKO PREVENTÍVNY DETERMINANT VZNIKU FORENZNEJ SITUÁCIE

Self-care v živote človeka predstavuje veľmi dôležitý determinant pre fungovanie nielen v pracovnom, ale aj v osobnom živote. Svoju podstatu zastáva aj pri fungovaní rodiny a najmä vykonávaní rodičovských povinností. Vychádzajúc zo self-care v kontexte rodinného systému sa prikláňame k definícii Orema (1991), podľa ktorého ide o výkon aktivít vykonávaných nezávisle v ľubovoľnom čase a smerujúcich k podpore a udržiavaniu životnej pohody (*well-beingu*) a zdravého fungovania jedinca počas života. Otázke self-care sa venujú viacerí autori a autorky ako Balogová, Miller a Poklembová (2017); Lovaš et al. (2014); Høyova et al. (2014); Lichner a Halachová (2017) a Mesárošová (2017), ktorí ho najčastejšie spájajú s psychologickým kontextom a pozitívnym myslením smerujúcim k sebe samému.

Autori Ward, Ruch et al. (2018, in: Glumbíková 2019) upozorňujú, že self-care ovplyvňujú aj faktory ako sú naše osobnostné presvedčenia, hodnoty, úzkosti či diagramy. Súčasťou je intuitívny a racionálny náhľad jednotlivca na svet, kontinuita v našej osobnosti či bezpečnosti a konzistentnosť v spoločenských vzťahoch. V súčasnosti je otázka self-care členov rodiny v prepojení s foreznou problematikou najčastejšie spájaná s náhradnou rodičovskou starostlivosťou alebo rodinami s handicapovanými deťmi či osobami zažívajúcimi násilie. V takomto prípade je vznik forenznej situácie vyvolaný traumou alebo únavou rodičov. Dochádza k narušeniu psychického a fyzického zdravia rodiča, čo môže výrazne ovplyvňovať efektívne vykonávanie rodičovskej role. Medzi najčastejšie príčiny traumy a stresu patria (*National Child Traumatic Stress Network (NCTSN, 2010)*):

- pocit mentálnej alebo fyzickej vyčerpanosti,
- čoraz častejšia konzumácia alkoholu, kofeínu a iných omamných látok,
- pocity únavy vyvolávajúci nadmerný spánok alebo nespavosť,
- dištancovanie sa od spoločenského života,
- nespokojnosť v pracovnom živote,
- problémy v osobnom, rodinnom živote,
- zdravotné problémy (bolesť hlavy, tráviace problémy ...).

Neefektívnosť rodičovskej role priamo ohrozuje rodinnú klímu a duševné zdravie dieťaťa, čo môže vyvolať negatívne formy správania až protispoločenské konanie.

Rodiny, v ktorých sa vyskytuje určitý problém sú označované aj ako klinické rodiny. Najčastejšie ide o rozvedené rodiny pričom, podľa Matouška (2003) sem patria aj rodiny:

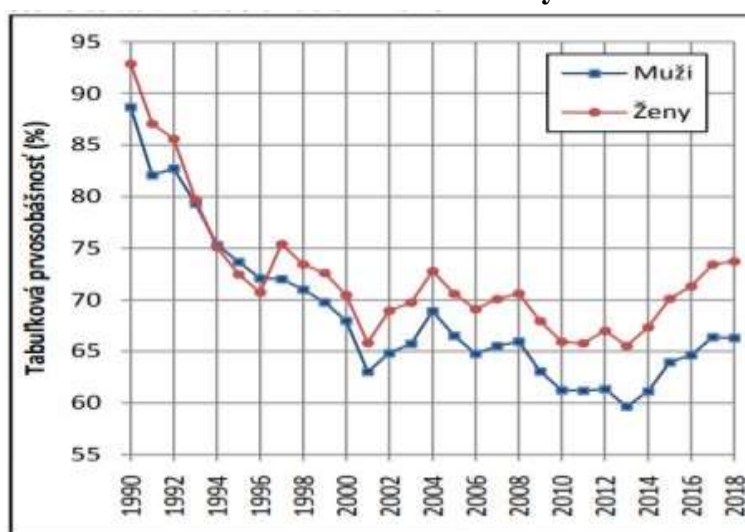
- zanedbávajúce výchovu detí,
- so zneužívaným členom,
- s vážne chorým členom,
- s členom trpiacim psychickou poruchou,

- s mentálne alebo zdravotne postihnutým dieťaťom,
- s mladým delikventom,
- s dospelým závislým od alkoholu,
- ale patrí sem aj rekonštruovaná rodina a pod.

Jednotlivé typy uvedených rodín môžu predstavovať potenciálnych klientov foreznej sociálnej práce. Túto skutočnosť dokazujú aj štatistické ukazovatele, ktoré približujú súčasnú situáciu patológie v rôznych oblastiach spoločenského života. Medzi primárne oblasti, na ktoré sa forezná sociálna práca u klientov zameriava je kriminálne správanie, resp. trestná činnosť. Výhradne ide o foreznú oblasť trestnej činnosti, ktorá inštitucionálnym zameraním spadá do výkonu penitenciárnej a postpenitenciárnej sociálnej práce (Šarišská, Balogová a Hamadej 2020). Z aktuálnych štatistických ukazovateľov je možné konštatovať pokles trestnej činnosti vo všeobecnosti. Porovnanie rokov 2016 a 2018 ⁷uvádza prechod od počtu 69 635 k počtu 61 392 trestných činov. V jednotlivých členeniach máme možnosť v týchto rokoch vidieť pokles aj v oblasti násilných trestných činov, a to od počtu 6 382 k počtu 5 781. Napriek poklesu ide o vysoké počty deviantneho či patologického správania. V kontexte foreznej sociálnej práce je riešená problematika klientov, u ktorých identifikujeme aj problémové správanie, ktoré zahŕňa tiež porušovanie morálnych či spoločenských noriem. V tomto meradle štatistiky v daných rokoch reflektujú nárast, a to z počtu 950 počtu 1 122 mravnostných trestných činov (Štatistický úrad SR 2019a). Okrem uvedeného, za rok 2018 eviduje Štatistický úrad SR (2019b) 5 781 násilných trestných činov, medzi ktoré sú radené primárne trestné činy vraždy, lúpeže, úmyselného ublíženia na zdraví, nebezpečné vyhrážanie, únos, hrubý nátlak, týranie a pod.

Násilie predstavuje jeden z patologických prejavov v rodinnom prostredí, ktoré sú vnímané ako forezné udalosti, v ktorých riešení je zapojený aj forezný sociálny pracovník. Okrem násillia je potrebné uviesť aj ďalšie skutočnosti patologických prejavov rodinného fungovania, medzi ktoré radíme napr. rozvod. Porovnanie štatistický ukazovateľov sobášnosti a rozvodovosti reflektuje dôležitosť venovania zvýšenej pozornosti práce s rodinami.

Graf č. 1 Sobášnosť v SR za roky 1990 - 2018

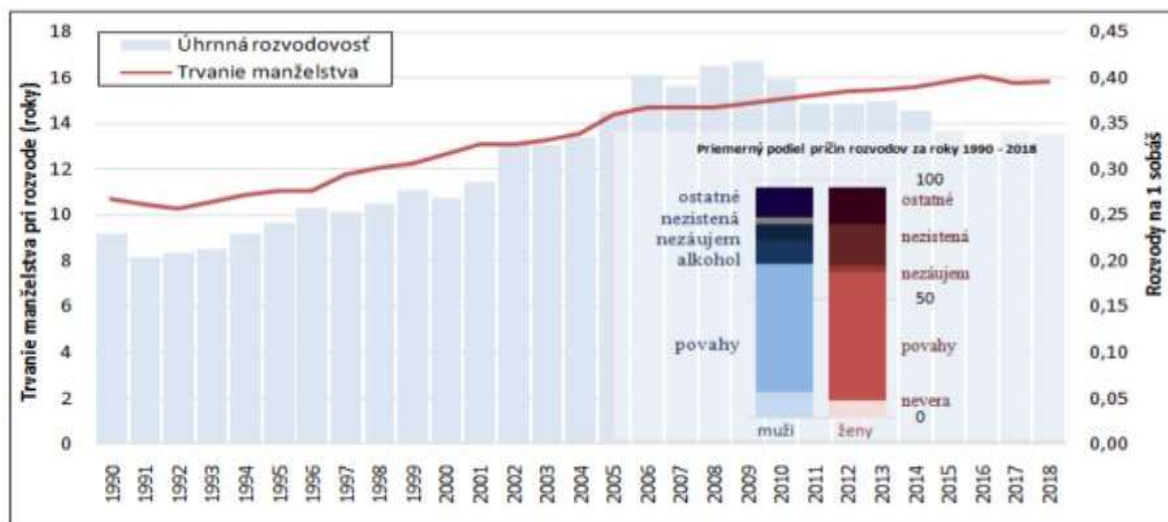

Zdroj: ŠÚ SR a výpočty autorov, in: Šprocha (ed. 2019, s. 11)

⁷Aktuálne databázy Štatistického úradu SR ponúkajú údaje k uvedeným sociálnym problémom do roku 2018. Novšie dáta napr. pre rok 2019 ešte neboli zahrnuté v štatistických tabuľkách.

Z uvedeného je možné konštatovať rapidný pokles (prvo)sobášnosti v roku 1996, pričom nasledujúce roky zaznamenávajú striedavý nárast a klesanie tohto javu, pričom rok 2018 v úrovni žien sa približuje stavu v roku 2004 a u mužov je to podobné v stave v roku 2003, 2007 alebo 2008. Klesajúca tendencia sobášnosti sa odráža aj v problematike rozvodovosti.

Graf č. 2 Trend rozvodovosti na Slovensku v rokoch 1990 - 2018

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty autorov, in: Šprocha (ed. 2019, s. 31)

Uvedený graf deklaruje stúpajúcu tendenciu rozvodovosti podobne ako v prípade (prvo)sobášnosti. „Najčastejšou príčinou rozvodov bola rozdielnosť pováh, názorov a záujmov. Zastúpenie rozvodov spôsobených touto príčinou sa postupne zvyšovalo z 29% v roku 1990 na 69% v roku 2018“ (Šprocha ed. 2019, s. 32). Uvedený ekvivalent stúpajúcej rozvodovosti môže evokovať práve rôzne problematiky vo vzájomnom rodinnom spoluzití. Je potrebné dodať, že sledovanie štatistických ukazovateľov sobášnosti a rozvodovosti vnímame ako dôležité indikátory vo vzťahu k fungovaniu rodiny.

Vychádzajúc z týchto faktorov je potrebné apelovať na prvky zamedzujúce vzniku dysfunkčnej rodiny, kde jednou z možností môže byť aj self-care ako na strane rodičov, tak na strane dieťaťa.

Self-care úzko súvisí so psychohygienou a duševným zdravím člena rodiny. Odrážajúc sa od tohto tvrdenia je hlavným determinantom duševného zdravia človeka ideálna rodina, tzv. rodina so stabilizovaným manželstvom, ktorá je zdrojom radosti, lásky, bezpečia a pozitívnych vzorov a hlavne utvárania a formovania osobnosti dieťaťa (Ďurdiak 2001). Self-care a psychohygiena najmä u rodičov vytvára podmienky pre zamedzenie vzniku dysfunkcií v rodine a hlavne pre zdravý vývin dieťaťa.

Národná detská sieť zaoberajúca sa traumatickým stresom (NCTSN 2010) poskytuje niekoľko možností, ako predísť vyhoreniu rodičov pri výchove dieťaťa. Self-care rodiča považujú za nevyhnutnosť pre konzistentnú, obohacujúcu a správnu výchovu detí. Predísť vyššie spomenutým problémom možno dodržiavaním nasledujúcich bodov:

- self-care je zručnosť, ktorú je potrebné pravidelne opakovať,
- self-care uľahčuje zvládanie určitých problémov,

- nevyhnutnosťou je vytvorenie plánu self-care starostlivosti o seba, ktorý pomôže zachovať rovnováhu medzi prácou, relaxáciou, záväzkami voči sebe a ostatným.

Self-care je považovaná za prirodzenú potrebu človeka. Podporuje zdravé fungovanie, subjektívnu pohodu a osobnostný rozvoj, čo v našom ponímaní podporuje fungovanie rodiny (Hricová 2019). Self-care v rodičovskej role môže byť vnímaná z rôznych hľadísk. Podľa Hricovej (2019) rozlišujeme: 1. fyzickú starostlivosť o seba (fyzická aktivita, dodržiavanie zásad zdravého životného štýlu), 2. psychologická starostlivosť o seba (sledovanie a napĺňanie dlhodobých cieľov, hľadanie životného zmyslu, budovanie sociálnych vzťahov), 3. pracovná starostlivosť o seba (snaha profesionálneho rastu, časové riadenie pracovnej aktivity). Autorka Köverová et al. (2019) self-care rozširuje o starostlivosť v oblasti sociálnej sféry (podpora pozitívnych vzťahov najmä kvalitné trávenie času s rodinou, priateľmi) a starostlivosť o seba v spirituálnej oblasti (viera, meditácia, modlitby). Ak hovoríme o rodičoch v strednom veku self-care súvisí aj s kvalitou života a životnou spokojnosťou. Z tohto hľadiska sú nevyhnutnými podmienkami motivácie, tvorivé uplatnenie intelektových a povahových vlastností, sebaregulácia ako eliminácia involučných prejavov, či negatívnych pocitov zo starnutia (Lachman 2004, in: Lovaš et al. 2014).

V neposlednom rade je dôležité zamerať sa aj na self-care u detí, čo taktiež zamedzuje vzniku negatívnych javov. Tento determinant zamedzujúci vzniku forenznej situácie spočíva hlavne vo faktoroch ako je učenie, rešpektovanie charakteristík dieťaťa, podstata starostlivosti o seba a podpora zo strany rodičov, pedagógov a rovesníkov (Kelo, Martikainen a Eriksson 2011). V priebehu vývinu dieťaťa sa tieto charakteristiky menia a je dôležité ich rešpektovať. Realizovanými výskumami bolo preukázané, že vývinové zmeny závisia najmä od kognitívnych kompetencií dieťaťa. V súčasnosti u detí vzniká akýsi vývinový trend starostlivosti o seba v súvislosti s vnímaním zdravia a subjektívnej pohody.

Výskum zameraný na vnímanie pohody u mládeže vo Švédsku z pohľadu ich matiek sa primárne orientoval na vnímanie blahobytu, z čoho bolo identifikovaných viacero charakteristík. Tieto charakteristiky boli následne kategorizované do 5 tém pohody: akademická a kognitívna, emocionálna a psychologická, fyzická, rekreačná a sociálna pohoda. Výsledky výskumu ukázali, že matky vnímajú ako najdôležitejšiu emočnú/psychologickú a sociálnu pohodu so sociálno-emocionálnymi aspektmi pohody ako je šťastie, interpersonálne kompetencie a sebadôvera (Mansoori 2020). Na základe uvedeného výskumu považujeme za predmetné, aby sa rodičia zaujímali o charakteristiky podporujúce blahobyt a šťastie dieťaťa ako determinant zamedzujúci výskytu forenznej situácie. Z uvedených zistení je potrebné vyzdvihnúť sociálnu pohodu so sociálno-emocionálnymi aspektmi dieťaťa, ktorá súvisí s rešpektovaním vrstovníckych skupín hlavne v teenegerskom veku. Tieto zistenia nám potvrdzuje aj výskum so severoamerickými rodičmi (Alberts et al. 2006), ktorí považujú za najdôležitejšie v smere podpory blahobytu a šťastia mládeže kompetencie ako sú pozitívny sebaobraz, komunikačné schopnosti, sociálno-emočné alebo kognitívne-sociálno-emočné atribúty. Autori došli k záveru, že deťom je potrebné zabezpečiť dostatočnú psychologickú a sociálnu podporu, nielen zo strany rodiny, ale hlavne prostredia s cieľom podpory interpersonálneho kontaktu. Toto zistenie predstavuje atribút smerujúci k šťastiu a pozitívnemu sebaobrazu jedinca.

V súčasnosti je stále podporovaný trend zameraný na konkrétne zdravé aktivity v mladšom veku smerom k záujmu o budúcnosť u starších detí. Na základe už skôr realizovaného výskumu bolo zistené, že kým šesť ročné deti vnímajú starostlivosť o zdravie ako špecifický súhrn aktivít ako je cvičenie, jedenie zeleniny a pod., tak

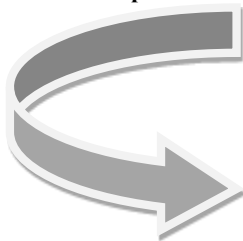
u deväť ročných detí vidieť zmeny. Starostlivosť o zdravie vnímajú skôr ako potrebu vyzerat' a cítiť sa dobre. Rozdiely vidieť aj v záujme o svoju budúcnosť (Natapoff 1987).

Self-care predstavuje dôležitý aspekt pri prevencii pred negatívnymi situáciami v rodine. Ide o determinant, ktorý priamo ovplyvňuje členov rodiny a zamedzuje vznik nežiaducej forenznej situácie. Z vyššie spomínaných zistení považujeme self-care za neoddeliteľnú súčasť psychohygieny človeka a je potrebné venovať jej dostatočnú pozornosť. Zvlášť starostlivosť o seba u detí a dospelievajúcej mládeže jej vnímanie a rešpektovanie, predstavuje medzník ovplyvňujúci ich vývin do budúcnosti, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje ich sociálne fungovanie.

Z prezentovaných poznatkov uvádzame vlastný konštrukt zobrazujúci pôsobenie uplatňovania self-care v rodinnom systéme a zmeny v procesoch, ktoré sú v rodine prítomné.

Schéma č. 1 Vplyv prítomnosti self-care v rodinnom systéme

Nedostatočná pozornosť venovaná self-care

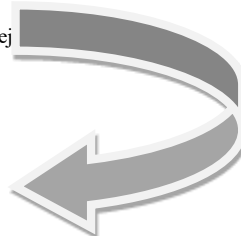

- pocit mentálnej alebo fyzickej vyčerpanosti,
- čoraz častejšia konzumácia, alkoholu, kofeínu a iných omamných látok,
- pocity únavy vyvolávajúce nadmerný spánok alebo nespavosť,
- dištancovanie sa od spoločenského života,
- nespokojnosť v pracovnom živote,
- problémy v osobnom, rodinnom živote,

Pozornosť venovaná self-care podporuje u rodičov: a u detí:

1. fyzickú starostlivosť o seba (fyzická aktivita, dodržiavanie zásad zdravého životného štýlu);
2. psychologickú starostlivosť o seba (sledovanie a napĺňanie dlhodobých cieľov, hľadanie životného zmyslu, budovanie sociálnych vzťahov);
3. pracovnú starostlivosť o seba (snaha profesionálneho rastu, časové riadenie pracovnej

1. emočno-psychologické kompetencie;
2. sociálno-emočné kompetencie;
3. sociálnu pohodu;
4. interpersonálne kompetencie;
5. sebadôveru.

Zdroj: Vlastné spracovanie

ZÁVER

Sumarizujúc z uvedených zistení je zrejmé, že self-care reflektuje významný nástroj pri prechádzaní, zmiernovaní alebo odstránení forenznej situácie v rodine. V našom ponímaní je dôležité venovať dostatočnú pozornosť self-care nielen na strane rodičov, ale aj self-care u detí. K tomuto faktu prispievajú vyššie uvedené dáta, ktoré uvádzajú, že v súčasnosti narastá počet rozvodovosti, čo má v konečnom dôsledku negatívny vplyv na členov rodiny s tendenciou evokovania rôznych problémov vo vzájomnom spoložití rodiny. Aby bola rodina funkčným systémom zaradzujeme k najvýznamnejším faktorom podporujúcim starostlivosť o seba u rodičov hlavne v oblasti psychickej a sociálnej sféry. V otázke starostlivosti o seba u detí vidíme prínos hlavne v podpore sociálnej a emočnej/psychickej pohody.

V súvislosti self-care ako nástroja predchádzania forenznej situácie môžeme s takýmito rodinami pracovať v rámci referátov poradensko-psychologických

služieb v rámci sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately. Konkrétne v oblasti rozvodovej a porozvodovej a oblasti sociálnoprávnej ochrany detí s cieľom zamedzenia a odstránenia negatívnych vplyvov na dieťa. Dôležitosť vidíme aj v podpore odbornej činnosti poradensko-psychologického referátu, a to v individuálnom a párovom poradenstve hlavne v oblasti osobných, manželských a rodinných problémov, poradensko-psychologickej pomoci dieťaťu, rodičov v krízovej situácii a závažných životných zmenách, uplatnenia psychoterapeutických a relaxačných metód v poradenskom procese, hlavne pri psychologickej facilitácii spôsobom emocionálneho a racionálneho vstupu do emocionálneho a mentálneho sveta klienta alebo systému vzťahov medzi partnermi, manželmi, rodičmi a podporovania vzájomného vciťovania, chápania a vyjadrovania vzájomných očakávaní a túžob (*Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny* 2012, [cit. 2020-10-02]). Z legislatívneho hľadiska vychádzame hlavne zo *Zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, ďalej oprieť sa môžeme o *Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov* konkrétne § 28 rodičovské práva a povinnosti a §40 ďalšie práva a povinnosti rodičov a detí a vzťahy v rodine.

Aj napriek vyššie uvedenému považujeme problematiku self-care ako jedného z nástrojov predchádzania forenznej situácie v rodinách za nedostatočne ukotvenú hlavne v legislatívnych oblastiach. Na základe tohto tvrdenia a vyššie prezentovaných zistení v oblasti starostlivosti o seba je potrebné venovať tejto problematike zvýšenú pozornosť.

POĎAKOVANIE

Tento príspevok vyšiel v rámci riešenia výskumnej úlohy VEGA č. 1/0433/20 s názvom Faktory formálnej a neformálnej starostlivosti v systéme dlhodobej starostlivosti na Inštitúte edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

POUŽITÉ ZDROJE

ALBERTS, E., Amy et al., 2006. Qualitative and Quantitative Assessments of Thriving and Contribution in Early Adolescence: Findings from the 4-H Study of Positive Youth Development. *Journal of Yourth Development*. Vol. 1, no. 2, pp. 20-32. ISSN 2325-4017.

BALOGOVÁ, Beáta, 2016a. Výzvy a limity vo forenznej sociálnej práci na Slovensku. In: *Labor Socialis: sociálna práca v meniacej sa Európe v 21. storočí: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa uskutočnila na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre dňa 21. septembra 2016*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, s. 12-14. ISBN 978-80-558-1134-5.

BALOGOVÁ, Beáta, 2017. Rozpätia forenznej sociálnej práce v teórii a praxi. In: K. LEVICKÁ a P. PATAYI, eds. *Res socialis: sociálna práca v meniacej sa Európe Social work in changing Europe*. Trnava: Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavskej univerzity v Trnave, s. 81-86. ISBN 978-80-568-0060-7.

BALOGOVÁ, Beáta, 2020. Etický rozmer kvality života odsúdených optikou forenznej sociálnej práce. In: M. KAČMÁROVÁ, ed. *KVALITA ŽIVOTA 2019. Interdisciplinarita ako bohatstvo poznania založené na rozmanitosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 59-65. ISBN 978-80-555-2404-7.

BALOGOVÁ, Beáta, MILLER, Justin Jay a Zuzana POKLEBOVÁ, 2017.

Starostlivosť o seba v sociálnej práci v podmienkach Slovenska –

- participácia na medzinárodnom Výskume Univerzity Kentucky. In: M. KOVEROVÁ, M. MESÁROŠOVÁ eds. *Pomáhajúce profesie a starostlivosť o seba z pohľadu psychológie a sociálnej práce: Recenzovaný vedecký zborník vzniknutý z príspevkov konferencie. Negatívne dôsledky vykonávania pomáhajúcich profesií konanej dňa 19. - 20. októbra 2017 v Košiciach* [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 75-82 [cit.2018-06-28]. ISBN 978-80-8152-606-0.
- BAŤOVÁ, Kristína a Eva MYDLÍKOVÁ, 2012. Systémový prístup v sanácii rodinného prostredia. In: Z. TRUHLÁŘOVÁ a K. LEVICKÁ, eds. *Od teórie k praxi, od praxi k teórii. Sborník z konferencie VIII. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 7. až 8. října 2011*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 203-209. ISBN 978-80-7435-138-9.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta, 2017. Rodina ako klient sociálnej práce. In: BALOGOVÁ, Beáta a Eva ŽIAKOVÁ eds., 2017. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 260-261. ISBN 978-80-8152-483-7.
- COULTER, Stephen, Stanley HOUSTON, Suzanne MOONEY, John DEVANEY a Gavin DAVIDSON, 2020. Attaining Theoretical Coherence Within Relationship-Based Practice in Child and Family Social Work: The Systemic Perspective. *British Journal of Social Work*. Roč. 2020, č. 50, s. 1219–1237. ISSN 0045-3102.
- ĎURDIAK, Ľuboš, 2001. *Psychohygienu mladého človeka*. Nitra. Enigma. ISBN 80-85471-84-1.
- GABURA, Ján, 2012. *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: IRIS. ISBN 978-80-892556-95-2.
- GLUMBÍKOVÁ, Kateřina, 2019. The self of social workers in practice of field social work with families in the Czech Republic. *Journal of Social Work Practice*. Vol. 2019. No. 33. ISSN 1465-3885.
- HØY, Bente, Lis WAGNER and Elisabeth O. C. HALL, 2007. Self-care as a health resource of elders: an integrative review of the concept. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. Vol. 201, No. 4, pp. 456-466. ISSN 1471-6712.
- HRICOVÁ, Monika, 2019. *Som ohrozený negatívnymi dopadmi z pomáhaní?* Košice. ŠafárikPress. Bez ISBN. Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2018/ff/pomahajuca-profesie-web.pdf>
- HUDECOVÁ, Anna a Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, 2009. *Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-80838-45-4.
- HUDECOVÁ, Anna. 2017. Rodina. In: BALOGOVÁ, Beáta a Eva ŽIAKOVÁ eds., 2017. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 258-259. ISBN 978-80-8152-483-7.
- KELO, Marjatta, Marja MARTIKAINEN and ERIKSSON E. H. 2011. Self-care of school-age children with diabetes: An integrative review. *Journal of Advanced Nursing*. Vol. 67, No. 9, pp. 2096-2108. ISSN 1365-2648.

- KÖVEROVÁ, Miroslava et al., 2019. *Ako sa o seba starám*. Košice: ŠafárikPress. ISBN 978-80-8152-711-1.
- KVAŠŇÁKOVÁ, Lenka, 2016. *Vybrané otázky posúdenia životnej situácie ohrozenej rodiny s deťmi v kontexte sociálnoprávnej ochrany* [online]. [cit. 2019-11-03]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1723-0. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kvasnakova2>
- LEVICKÁ, Jana, 2006. *Na ceste za klientom. Metódy, formy a prístupy v sociálnej práci*. Trnava: Oľga Váryová. ISBN 80-969454-0-8.
- LEVICKÁ, Jana, 2007. *Sociálna práca I*. Trnava: OLIVA - Oľga Váryová, (ProSocio). ISBN 978-80-969454-2-9.
- LEVICKÁ, J. 2017. *Poradenstvo a advokácia. Dva spôsoby profesionálnej intervencie*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave. ISBN: 978-80-568-0038-6.
- LEVICKÁ, Jana, 2017. Forezná sociálna práca – nová oblasť sociálnej práce? In: K. LEVICKÁ a P. PATAYI, eds. *Res socialis: sociálna práca v meniacej sa Európe social work in changing Europe*. Trnava: Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavskej univerzity v Trnave, s. 73-80. ISBN 978-80-568-0060-7.
- LICHNER, Vladimír a Magdaléna HALACHOVÁ, 2017. Starostlivosť o seba u sociálnych pracovníkov v kontexte pracovného prostredia. In: M. KOVEROVÁ, M. MESÁROŠOVÁ eds. *Pomáhajúce profesie a starostlivosť o seba z pohľadu psychológie a sociálnej práce: recenzovaný vedecký zborník vzniknutý z príspevkov konferencie Negatívne dôsledky vykonávania pomáhajúcich profesií konanej dňa 19. - 20. októbra 2017 v Košiciach* [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 83-93. ISBN 978-80-8152-606-0. Dostupné z:
- LOVAŠ, Ladislav et al., 2014. *Psychologické kontexty starostlivosti o seba*. Košice: UPJŠ. ISBN 978-80-8152-196-6.
- MANSOORY, Shahram, 2020. Swedish mothers perceptions of youth wellbeing: understanding beliefs and behaviours. *International Journal of Adolescence and Youth*. Roč. 2020, č. 25(1), s. 982-999. ISSN 2164-4527.
- MÁTEL, Andrej, 2017b. Systémové a systematické teórie. In: B. Balogová a E. Žiaková, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: UPJŠ, s. 74. ISBN 978-80-8152-483-7.
- MATOUŠEK, Oldřich et al., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich et al., 2013. *Encyklopédie sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MESÁROŠOVÁ, Margita, 2017. Psychická zaťaž vo vzťahu k starostlivosti o seba u pomáhajúcich profesionálov. In: M. KOVEROVÁ, M. MESÁROŠOVÁ eds. *Pomáhajúce profesie a starostlivosť o seba z pohľadu psychológie a sociálnej práce: recenzovaný vedecký zborník vzniknutý z príspevkov konferencie Negatívne dôsledky vykonávania pomáhajúcich profesií konanej dňa 19. - 20. októbra 2017 v Košiciach* [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210103>

[etkov%c3%a9%20trestn%c3%a9%20%c4%8diny%20%5bsk3002rr%5d&run.outputForm
at=&run.prompt=true&cv.header=false&ui.backURL=%2fcognosext%2fcps4%2fportlets
%2fcommon%2fclose.html&run.outputLocale=sk](#)

The National Child Traumatic Stress Network, 2010. Self-Care: Do it for Yourself, Your Family, and Your Kids. *Fostering Perspectives*. Vol. 19, No. 2, pp. 1-2. ISSN 27599-3550.

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [online]. 2012 [cit. cit. 2020-10-02]. Dostupné z: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=13517

WALKER, Steven, 2007. Family Therapy and Systemic Practice. In: J. LISHMAN, ed. *Handbook for Practice Learning in Social Work and Social Care*. London: Jessica Kingsley Publishers, s. 216-234. ISBN 978-1-84642-652-0.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Kontakt:

Prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD. MPH,

Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra č.1, 080 01 Prešov,

beata.balogova@unipo.sk.

Mgr. Miriama Šarišská

Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra č.1, 080 01 Prešov,

miriama.sarisska@smail.unipo.sk.

Mgr. Martin Knurovský

Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra č.1, 080 01 Prešov,

martin.knurovky@smail.unipo.sk.

PRIMÁRNA PREVENCIA SYNDRÓMU CAN NA SLOVENSKU PRIMARY PREVENTION OF CAN SYNDROME IN SLOVAKIA

Nina JAŠEKOVÁ, Hana GALABOVÁ, Martina MOJTOVÁ

Abstrakt

CIELE: Týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí je závažným celospoločenským javom, ktorý sa vyskytuje v každej vývojovej etape ľudskej spoločnosti. Výskumný článok sa zameriava na aktuálny stav primárnej prevencie syndrómu CAN na Slovensku. Teoretické východiská sú zamerané na preskúmanie aktuálnych programov spojených s primárnou prevenciou na Slovensku a taktiež na úlohu a náplň práce sociálneho pracovníka v danej oblasti.

METÓDY: Dizajn výskumu bol kvantitatívny a zber dát sa uskutočňoval formou dotazníka. Základnú výskumnú vzorku tvorili obyvatelia Slovenskej republiky. Dotazník sa uskutočňoval on-line prostredníctvom internetu, pričom jeho distribúcia bola zabezpečená s ohľadom na získanie údajov od všetkých vekových skupín obyvateľov. Výskumu sa zúčastnilo celkovo 150 respondentov.

VÝSLEDKY: Z výsledkov výskumu vyplynulo, že 45,3% opýtaných sa už stretlo s pojmom CAN syndróm. Získané dáta poukazujú na to, že najčastejšou formou syndrómu CAN, o ktorej respondenti počuli alebo sa s ňou stretli je telesné (fyzické) násilie v počte 71,3%. S termínom „primárna prevencia syndrómu CAN“ sa až 62,7% respondentov nestretlo. Z toho vyplýva, že respondenti sa síce s pojmom „syndróm CAN“ stretli, ale nemajú dost' informácií ohľadom primárnej prevencie syndrómu CAN, čo pripisujeme značne slabej informovanosti o primárnej prevencii na Slovensku.

IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU: Na základe týchto zistení, odporúčame zvýšiť informovanosť o pojme syndróm CAN a o pojme primárna prevencia syndrómu CAN nielen na školách, ale aj pre širokú verejnú prostredníctvom pomáhajúcich organizácií a médií. Distribúciu väčšieho počtu informačných letáčikov o danej problematike, vytvorené pomáhajúcimi organizáciami, sociálnymi pracovníkmi a študentmi umiestnené napríklad aj v čakárni a ambulanciách u všeobecných lekárov pre deti a dospelých, poradenských centrách. Realizácia viacerých prednášok o syndróme CAN na verejnosti a preventívnych programov na školách.

Kľúčové slová: SYNDRÓM CAN. PREVENCIA. PRIMÁRNA PREVENCIA. SOCIÁLNY PRACOVNÍK.

Abstract

OBJECTIVES: The abuse and neglect of children is a serious societal phenomenon that occurs at every stage of human society. The research article focuses on the current state of primary prevention of CAN syndrome in Slovakia. Theoretical starting point is aimed at reviewing current programmes related to primary prevention in Slovakia, as well as the role and job description of a social worker in a given field.

METHODS: The design of the research was quantitative and the data collection was carried out in the form of a questionnaire. The basic research sample consisted of residents of the Slovak Republic. The questionnaire was carried out online via the Internet and its distribution was ensured with a view to obtaining data from all age groups of the population. A total of 150 respondents participated in the research.

RESULTS: Research has shown that 45.3% of those surveyed have already met the concept of CAN syndrome. The data obtained show that the most common form of

CAN syndrome that respondents have heard of or encountered is physical (physical) violence of 71.3%. Up to 62.7% of respondents did not meet the term "primary prevention of CAN syndrome". As a result, while respondents have encountered the term "CAN syndrome", they do not have enough information regarding the primary prevention of CAN syndrome, which we attribute to a significantly low awareness of primary prevention in Slovakia.

IMPLICATIONS FOR SOCIAL WORK: Based on these findings, we recommend raising awareness of the concept of CAN syndrome and the concept of primary prevention of CAN syndrome not only in schools, but also for the general public through assisting organizations and the media. Distribution of more information leaflets on the subject, created by aid organizations, social workers and students located, for example, in the waiting room and outpatient clinics of general practitioners for children and adults, counselling centers. Conduct of several lectures on CAN syndrome in public and prevention programmes in schools.

Keywords: CAN SYNDROME. PREVENTION. PRIMARY PREVENTION. SOCIAL WORKER.

ÚVOD

Týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa je isto staré ako ľudstvo samotné. Jestvovalo, jestvuje a žiaľ určite bude jestvovať i naďalej. Kedysi bolo skrývané „pod pokrievkou” nemohlo sa o ňom hovoriť, skôr sa v populácii vytváralo zdanie, že možno ani neexistuje. V súčasnosti sa o týraní hovorí oveľa viacej, avšak to čo sa dostane k riešeniu, je len povestným vrcholom ľadovca a veľa prípadov zostáva tabu alebo ukrytou patológiou rodiny (Kukla, 2016). Podľa zistení UNICEF asi 56 miliónov detí je v rodine vystavených násilníckemu alebo agresívnemu správaniu. Podľa štatistík je fyzické násilie v rodine najväčšie najvyššie v strednej Európe, kde sa s ním stretáva až 21 percent detí. Na porovnanie v západnej Európe je to len 16 percent. Jedenásť percent detí tvrdí, že sa s násilím v rodine stretávajú často. Podľa odhadov na Slovensku je jedno až dve percentá týraných a zanedbávaných detí, avšak tieto odhady sú neoficiálne (Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej Republiky - Týranie detí, 2009).

Nikto z nás nevie, kedy sa môže v našej rodine alebo v rodine našich blízkych vyskytnúť syndróm CAN. Preto si myslíme, že prevencia, hlavne primárna je účinným nástrojom na predchádzanie vzniku tohto sociálno-patologického javu.

1.1 Syndróm CAN a jeho dôsledky

Najčastejšie sa v odbornej literatúre stretávame s definíciou od Dunovského (1996, In Fuchsová, 2008, s.17), ktorý definuje syndróm CAN nasledovne: „Je to akékoľvek nenáhodné, vedomé i nevedomé správanie rodiča, vychovávateľa či inej osoby voči dieťaťu, ktoré je v danej spoločnosti odmietané a nepriaznivo to poškodzuje jeho telesný, duševný i spoločenský stav a vývoj dieťaťa a môže to spôsobiť aj jeho smrť.“ Syndróm týraného a zanedbávaného dieťaťa (syndróm CAN, Child Abuse and Neglect) možno vymedziť ako poškodzovanie telesného, duševného, ako aj spoločenského stavu a vývoja dieťaťa. Toto vzniká ako výsledok správania rodičov/inej dospelaj osoby, ktoré nie je náhodné a v rámci spoločnosti je vnímané ako neprijateľné (Vagnerová, 2008). Čaputová (2000 In Mojtoová, 2008) uvádza, že sa jedná o množinu nežiaducich príznakov v celej rade oblastí stavu a vývoja dieťaťa ako jeho statusu v spoločnosti a rodine. Príznaky sú následkom zámerného ubližovania zo strany vychovávateľov a rodičov. Ondrejkoovič (2009) zaraďuje medzi formy syndrómu CAN:

- **Telesné týranie**

Telesné (fyzické) týranie dieťaťa je násilné, zámerné konanie rodičov alebo iných osôb, ktorého výsledkom je fyzická bolesť, porušenie zdravotného stavu, zranenie a v najhoršom prípade smrť dieťaťa. Takéto násilie páchané na deťoch nemožno charakterizovať ako formu nehody a zodpovednosť je pripisovaná aj osobám, ktoré sú pri takomto konaní prítomné a nezabránia mu (Litrownik, 2005 In Mydlíková a kol., 2013).

- **Psychické týranie**

Správanie rodičov s negatívnym vplyvom na citový vývoj dieťaťa, jeho správanie, osobnosť, sebahodnotenie, rozvoj vzťahov. Takéto týranie vždy sprevádza ostatné diagnostické kategórie syndrómu, najčastejšie sa jedná o formy ako sú nadávky, ponižovanie, zosmiešňovanie, prípadne vyvolávanie strachu, citová deprivácia, neustále porovnávanie so súrodencom, vysoké nároky na podávanie výkonov či už v škole alebo v iných oblastiach, neúmerné zaťažovanie dieťaťa povinnosťami v domácnosti, šikanovanie (Fischer, 2014).

- **Zanedbávanie**

Zanedbávané dieťa je v intenciách definovania syndrómu CAN dieťa, ktoré vyrastá v prostredí, ktoré nie je pre neho podnetné a dochádza v ňom k narúšaniu jeho vývinu a to fyzického aj duševného (Šramová, 2004). Zanedbávanie tiež možno definovať ako obmedzenie v starostlivosti narúšajúci vývoj dieťaťa. Wison a Horner (2005, In Pemová, 2016) pre vytvorenie lepšieho obrazu prirovnávajú zanedbávanie k veľkému ružovému slonovi, ktorý žije v izbe moderného sociálneho systému, ktorý je taký veľký, že ho nemožno ignorovať, ale tiež taký bizarný, že nikto nevie čo s ním.

- **Sexuálne zneužívanie**

Pod pojmom sexuálne zneužívanie rozumieme akúkoľvek neprimeranú podobu sexuálnej aktivity, ktorá je vo vzťahu k obetiam nevhodná (Ondrejko, 2009). Deti obvykle nie sú schopné porozumieť tomu, čo im je navrhnuté a nemajú takú schopnosť primerane zavrhnúť nejaký sexuálny kontakt (Kinnear, 2007). Anglosaská literatúra označuje komerčné sexuálne zneužívanie detí ako Commercial Sexual Exploitation of Children (CSEC) – podoba sexuálneho zneužívania detí, ktorá sa vo všeobecnosti vymedzuje ako využitie dieťaťa pre sexuálne účely za finančnú / inú odmenu. Odborníci zaoberajúci sa touto problematikou rozlišujú tri formy CSEC – detská prostitúcia, detská pornografia a obchod s deťmi pre sexuálny priemysel (Vaničková, 2005 In Milfait, 2008).

Dôležitosť problému má základy v bezprostredných a dlhodobých následkoch týrania, ktoré rozhodne nie sú len fyzického charakteru, ale majú formu mentálneho, psychického, emocionálneho a sociálneho poškodenia. Požadujú celkovú starostlivosť, a to zdravotnú, psychologickú a psychoterapeutickú, sociálnu, nápravno-výchovnú.

1.2 Prevencia syndrómu CAN

Prevencia je podľa Schavela (2016) v jednoduchosti zamedzovanie samotného alebo možného vzniku problémov, a to sociálnych, zdravotných a podobne. Levická (2003, s. 110) sociálnu prevenciu z hľadiska sociálnej práce chápe ako „činnosť na zabránenie niečomu v pozitívnom zmysle, ako činnosť nasmerovanú na minimalizovanie antisociálnych problémov, ktoré sa vyskytujú v živote jednotlivca, rodín, skupín prípadne komunít. Prevenciu nazýva konaním, ktoré bráni vzniku týchto problémov.“ Prevencia je aktivita zameraná na

predchádzanie a minimalizáciu problémov rôzneho druhu. Uskutočňuje sa v troch základných líniách (Ondrejko, 2009):

- **Primárna prevencia**

V rámci primárnej prevencie týrania detí rozlišujeme nasledovné okruhy:

Zámerný vplyv na širokú verejnosť – vo forme opatrení zameraných na zvýšenie kvality života spoločnosti ako takej (politika zamestnanosti, bytová, rodinná politika a pod.). V špecifickom rozsahu sa jedná hlavne o legislatívne úpravy v tejto oblasti a o spoluprácu rezortov, v náplni práce, ktorých je starostlivosť o dieťa. Sem patrí aj pôsobenie na verejnosť tak, aby bola citlivejšia a vnímavejšia vo vzťahu k potrebám a záujmom dieťaťa. Cieľom je vytvorenie spoločenskej atmosféry, v ktorej sa ohrozenie akoukoľvek formou násillia minimalizuje jej netoleranciou, a každý skutok násillia na dieťaťi je neprehliadnuteľný (Fuchsová, 2008).

Zámerný vplyv na rodičov a vychovávateľov súčasných aj budúcich – v podobe výchovy k rodičovstvu. Základnou úlohou je vybudovať systém hodnôt, postojov, názorov a vedomostí. Patrí sem propagácia plánovania rodičovstva, ako aj opatrenia zamerané na podporu rodín s deťmi (Dunovský, 1996 In Fuchsová, 2008).

Zámerné vplývanie na odborných pracovníkov a verejných činiteľov – psychologov, pedagógov, lekárov, sociálnych pracovníkov, policajtov, politikov a podobne. Je nutné klásť dôraz na ich prípravu už v priebehu štúdia, uskutočňovať ciele výcviky a tréningy, odovzdávať poznatky z výskumov a podobne. V skratke uskutočňovať všetky aktivity koncentrované na zvyšovanie ich profesionality v „otázkach“ detí (Fuchsová, 2008).

Zámerné vplývanie na deti a mládež – a to v podobe už spomenutej výchovy smerovanej k rodičovstvu, sexuálnej výchovy, výchovy detí zameranej na prípravu toho ako rozpoznať neprímerané správanie voči sebe, tak aby boli schopné sa mu ubrániť a aby vedeli vyhľadať pomoc v prípade násillia voči sebe. V tomto rámci je potrebné zohľadniť vekovú primeranosť, no prihliadnuc k faktu vyššej rizikovosti v predškolskom a mladšom školskom veku, je dôležité začať už na týchto stupňoch (Fuchsová, 2008).

- **Sekundárna prevencia**

Na úrovni rizikových jednotlivcov a skupiny, kde možno zahrnúť prevenciu delikvencie u detí zo sociálnoekonomicky znevýhodnených skupín (Emmerová, 2006 In Kunák, 2007).

Vymedzenie sekundárnej prevencie je na rozdiel od primárnej prevencie konkrétnejšie. Zámerom tejto prevencie je objavenie, vyhľadávanie rôznych rizikových skupín ľudí, možných rizikových situácií a mať taký vplyv na tieto faktory, aby došlo k zníženiu na minimum. Včasné zistenie syndrómu CAN u dieťaťa môže spôsobiť jeho záchranu života. (Szijjártóová, 2008).

- **Terciárna prevencia**

Jej cieľom je čo najväčšie zníženie následkov alebo pokračovania nežiaducich fenoménov u jedincov, u ktorých sa už takýto sledovaný nežiaduci fenomén vyskytol. Terciárna prevencia nazývaná aj indikovaná predstavuje činnosť, ktorá má za následok predchádzanie recidívy alebo relapsu. Realizuje sa v rámci resocializačných alebo reedukačných zariadení (Kunák, 2007).

1.3 Primárna prevencia na Slovensku a úloha sociálneho pracovníka

Myslíme si, že primárna prevencia je veľmi dôležitá, pretože je zameraná na celú spoločnosť. Je podľa nás dôležité realizovať primárnu prevenciu od určitého veku. Cieľom činností sociálnych pracovníkov je zlepšiť alebo obnoviť psychosociálne fungovanie

sociálnych klientov a vytváranie vyhovujúcich existenčných podmienok pre nadobudnutie tohto cieľa (Mátel – Schavel, 2011). Úloha sociálnych pracovníkov v tejto sfére sa vyznačuje charakterom prevencie a spočíva v rozširovaní osvetu týkajúcej sa danej problematiky, ako aj intervencii a riešení samotných problémov tohto charakteru (Hudecová, 2010). Dôležitú úlohu v jednotlivých líniiach prevencie majú pre sociálnych pracovníkov najmä kognitívne kompetencie, v rámci ktorých majú základný prehľad o danej problematike, schopnosť kategorizácie. Tiež sú schopní hľadať súvislosti medzi rôznymi javmi, dokážu definovať príčiny a následky ako aj robiť prognózy. Z hľadiska preventívnej kompetencie má významné postavenie detekovanie syndrómu CAN ako jedna z foriem sociálnej prevencie (Hudecová, 2010). Pri tejto činnosti sociálny pracovník hľadá rodiny, ktoré majú maloleté deti, s ktorými žijú v nevyhovujúcich rodinných podmienkach, voči ktorým si neplnia povinnosti, ktoré vyplývajú z ich rodičovstva, ktoré majú nepriaznivý vplyv na ich výchovu. Sociálny pracovník participuje na určení rizikových skupín obyvateľov a pôsobí na tieto skupiny, ako aj na rizikové situácie programovo. Dôvodom tejto činnosti sociálneho pracovníka je docelenie minimalizácie rizika. Najmä v oblasti terénnej sociálnej práce dochádza k prevencii v rodinách, v ktorých figurujú dospelí s označením ako rizikoví. Z tohto pohľadu je jeho úlohou poskytnúť a zabezpečiť poradenskú alebo terapeutickú pomoc rodičom, ktorí sa agresívne správajú voči svojim deťom.

- **Preventívny program KOZMO a jeho dobrodružstvá**

Preventívny program neziskovej organizácie Slniečko pod vedením PhDr. Mariany Kováčovej, PhD. sa zaoberá problémami spojenými s vyčleňovaním, posmievaním, fyzickým ubližovaním, ale aj inklúziou. Jednotlivé námety privádzajú pozitívne spôsoby ako spoznať vlastné emócie, stimulovať vhodné správanie v daných situáciách. Preventívny program KOZMO a jeho dobrodružstvá (ďalej len KOZMO) je navrhnutý v súlade so Štátnym vzdelávacím plánom pre predprimárne vzdelávanie v materských školách a Štátnym vzdelávacím plánom pre primárne vzdelávanie. Preventívny program KOZMO má vzdelávací vplyv na deti už v skorom veku, kedy dochádza k ich počiatkovej socializácii v predškolských a neskôr v školských zariadeniach. Preventívny program KOZMO napomáha z hľadiska budúcnosti k vybudovaniu hodnotovo-vedomostného základu. Ten následne pomôže deťom rozhodnúť sa v kritických situáciách, aby ich konanie bolo v súlade so spoločenskou normou. Cieľom programu KOZMO je naučiť deti rozlišovať to, čo je násilný prejav správania a naopak spoločensky akceptovateľný prejav správania. Tiež, aby si uvedomovali ako môže ich konanie pôsobiť na emócie ostatných dospelých/detí. Téma násilie by nemala byť tabu a je dôležité o nej rozprávať s ohľadom na vek dieťaťa. Pomôcť dieťaťu žiť život v bezpečnom prostredí nie je zložitá (Preventívny program KOZMO a jeho dobrodružstvá, 2018).

- **Občianske združenie Náruč Pomoc deťom v kríze**

Preventívne programy sú určené pre deti z materských, základných a stredných škôl. Kľúčovým programom je prevencia, ktorej cieľom je primárne včasná osвета, v rámci ktorej deťom podávajú informácie, ako identifikovať násilie v rodine a ako sa pred ním brániť. V rámci preventívnych aktivít sa zameriavajú na to, aby prevenciu realizovali vyškolení preventisti, ktorí podrobne poznajú problematiku násilia na deťoch, ale tiež so špecifikami komunikácie o tejto ťažkej téme s ohľadom na vek, intelektovú a emocionálnu zrelosť detí. Pomocou interaktívnych aktivít a aktivít formou hier deti nadobúdajú informácie o násilí, jeho príčinách, formách a možnostiach pomoci. Sekundárnym prínosom týchto programov je vyhľadávacia činnosť, keďže tvoria priestor pre zachytenie detí, ktoré sa už s násilím stretli alebo sú mu aktuálne vystavené. V rámci týchto programov využívajú rozličné metodiky

zahraničné, ale aj vlastné napríklad Kiko a ruka (Rada Európy), Ako sa chrániť (Michele Elliottová), Bezpečne od útleho veku (Náruč) (OZ Náruč Pomoc deťom v kríze - Preventívne programy pre deti, 2019).

- **Bubnovačka, aby bolo deti lepšie počuť**

November je mesiacom viacerých významných dátumov v oblasti ochrany práv dieťaťa. Od roku 2015 sa 18. november stal Európskym dňom ochrany detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním, 19. november je Svetovým dňom prevencie týrania a zneužívania detí a 20. november je Svetovým dňom detí vyhláseným organizáciou UNICEF, počas ktorého si svet pripomína prijatie Dohovoru o právach dieťaťa. Na Slovensku pripravila nezisková organizácia Centrum Slniečko v spolupráci s Národným koordináčnym strediskom pre riešenie problematiky násilia na deťoch pri MPSVaR SR, pod záštitou prezidentky Slovenskej republiky Zuzany Čaputovej siedmy ročník bubnovačky. Práve 19. november 2020 symbolicky upozorňuje na dôležitosť ochrany detí pred násilím a potrebu včasnej prevencie. Tento ročník bol obzvlášť výnimočný, kvôli nepriaznivej epidemiologickej situácii zapríčinennej ochorením COVID-19, ktorá priniesla karantény, sociálnu izoláciu i ekonomické ohrozenie. Počas minulých ročníkov sa zapojilo do bubnovania viac ako 55 000 detí a dospelých. Tentokrát sa nebubnovalo v uliciach, na námestiach, dvoroch, či v telocvičniach, ale netradične aj dištančne pri obrazovkách počítačov. (Bubnovačka, aby bolo deti lepšie počuť, 2020).

2 METODOTIKA

Výberový súbor

Základnú výskumnú vzorku nášho výskumu tvorili obyvatelia Slovenskej republiky vo veku 18 a viac rokov. Myslíme si, že vďaka tomuto výberu sa nám podarilo zabrániť skresleniu výsledkov, ktoré by mohlo nastať pri zvolení si zámerného výberu podľa určitej kategórie alebo podmienok. Nášho výskumu sa zúčastnilo celkovo 150 respondentov, z toho 98 bolo žien, čo z celkového počtu tvorilo 65,3 % a 52 mužov, čo tvorilo 34,7 %.

Techniky skúmania

Dotazník je hlavným prostriedkom zberu kvantitatívnych primárnych údajov. Umožňuje zhromaždiť informácie tak, aby boli pre analýzu vyhovujúce a zrozumiteľné (Questionnaire Designing for a Survey, 2012). Podľa Gavoru (2008) je dotazník spôsob písomného kladenia otázok a hromadného získavania odpovedí. Preto dotazník považuje za ekonomický výskumný nástroj a môžeme ním získať veľa informácií v krátkom časovom úseku. Výskum sme realizovali pomocou jedného anonymného dotazníka, ktorý sa uskutočňoval elektronicky, respektíve online prostredníctvom dotazníkového formulára Google Forms. Ide o webovú aplikáciu, ktorá sa využíva na vytváranie formulárov na účely zhromažďovania údajov. Dotazník bol vlastnej konštrukcie a skladal sa z pätnástich otázok. Trinásť otázok v dotazníku bolo uzavretých, kde respondenti mali možnosť výberu z možností. Dve otázky boli otvorené, kde mohli respondenti k danej otázke napísať svoju myšlienku.

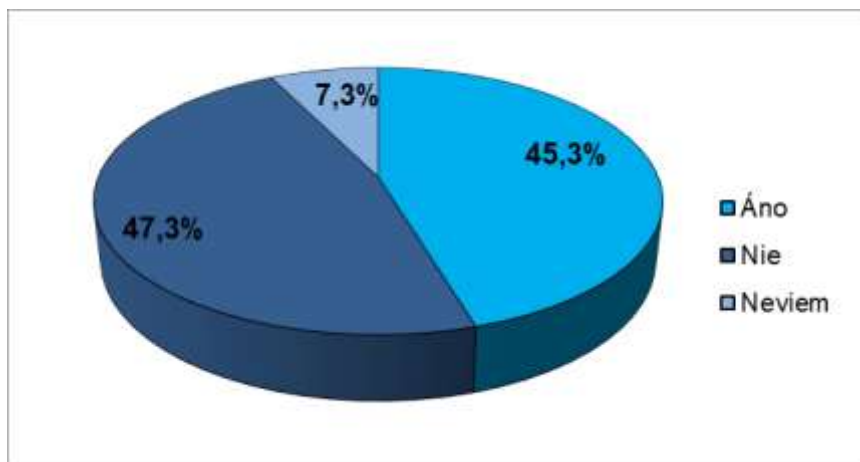
Analýza dát

Po dosiahnutí dostatočného počtu odpovedí, sme začali s analýzou výsledkov. K analýze výsledkov uzavretých otázok v počte trinásť sme využili program Microsoft Office Excel 2010, prostredníctvom ktorého sme vytvorili tabuľky a grafy so získaných údajov. Na vyhodnotenie dvoch otvorených otázok sme využili obsahovú analýzu, a to na otázky, či by respondenti vedeli napísať, čo je syndróm CAN a čo je primárna prevencia syndrómu

CAN. Miovský (2006) pod pojmom obsahová analýza chápe rozsiahle spektrum čiastkových metód a spôsobov, ktoré slúžia k analýze ľubovoľného dokumentu so zámerom vysvetliť jeho podstatu, určiť jeho štylistické a syntaktické osobitosti, respektíve vymedziť jeho sústavu. Dôležitá je pritom vždy relevancia textu pre daný problém.

3 VÝSLEDKY

Graf č.1 Stretli ste sa s pojmom syndróm CAN?

Zdroj: vlastné spracovanie

Komentár: V uvedenom grafe môžeme vidieť, že 47,3% respondentov sa nestretlo s pojmom syndróm CAN, čo je o 2% viac oproti 45,3% respondentov, ktorí sa stretli s pojmom syndróm CAN. Ďalej môžeme vidieť, že 7,3% respondentov nevedeli povedať, či sa stretli s pojmom.

Respondenti, najviac v počte 47,3% (71 respondentov) označili možnosť, že sa nestretli s pojmom syndróm CAN. Druhá najviac označovaná možnosť bola odpoveď, že sa obyvatelia stretli s pojmom syndróm CAN v počte 45,3% (68 respondentov) a tretiu odpoveď neviem označilo 7,3% (11 respondentov). Ako môžeme z výsledkov vidieť, nie je veľký rozdiel medzi odpoveďami áno a nie. Predpokladáme, že obyvatelia sa stretli s pojmom CAN u lekára, v škole alebo sa o ňom dozvedeli na internete, poprípade počuli o tomto pojme od známych. Kaločayová (2013) uskutočnila výskum na študentoch strednej a vysokej školy v Michalovciach, kde sa študentov pýtala, či počuli o syndróme CAN. Výskumu sa zúčastnilo 61 študentov, z ktorého zistila, že 75,41% študentov počulo o syndróme CAN, 11,48% nevie čo je syndróm CAN a 13,11 % študentov nevie povedať či počulo o syndróme CAN. V porovnaní s našim výskumom môžeme vidieť, že študenti sa vo väčšom počte stretli s pojmom syndróme CAN ako naši respondenti. Myslíme si, že je to z dôvodu väčšieho zamerania sa práve na študentov prostredníctvom osvedy ohľadom syndrómu CAN ako je to pri širšej verejnosti

Tab.1 Syndróm CAN odpovede respondentov

Odpovede respondentov	Počet odpovedí
Child Abuse And Neglect	9,5% (6)
Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa	39,7% (25)
Syndróm týraného a zneužívaného dieťaťa	9,5% (6)
Syndróm týraného, zanedbaného dieťaťa	9,5% (6)
Zneužívanie detí	3,2% (2)
Syndróm týraného dieťaťa	12,7% (8)
Zanedbávanie dieťaťa	4,8% (3)
Neadekvátne zaobchádzanie s dieťaťom	3,2% (2)
Istá forma týrania	4,8% (3)
Psychické tyranie jedinca	1,6% (1)
Porucha osobnosti	1,6% (1)
Spolu	63 respondentov

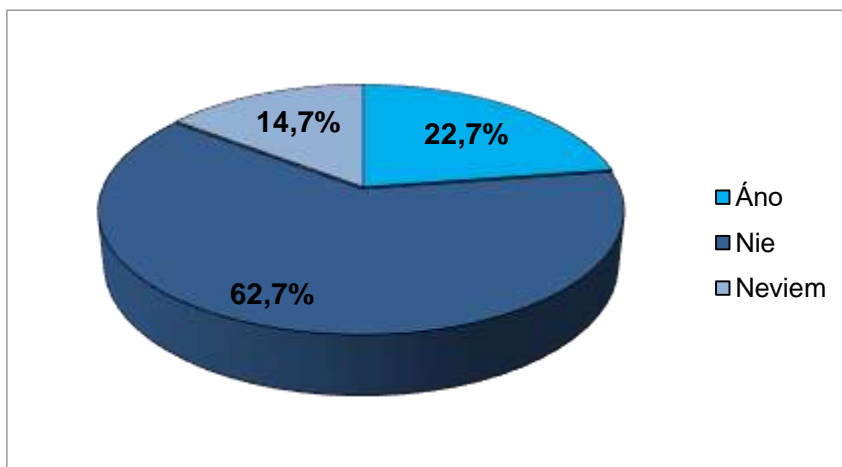
Zdroj: vlastné spracovanie

Komentár: Najviac respondentov v počte 39,7% z celkového počtu 63 respondentov odpovedali na otázku: Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa, druhý najväčší počet odpovedí v počte 12,7% bola odpoveď: Syndróm týraného dieťaťa.

Medzi najčastejšie odpovede respondentov zaradujeme: Syndróm týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa; Syndróm týraného dieťaťa; Child Abuse And Neglect; a podobne.

Pod pojmom syndróm CAN (Child Abuse and Neglect) rozumieme týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa. Jedná sa o úmyselné ubližovanie najbližšími osobami, ktoré má rozhodný dopad na život dieťaťa a jeho následný vývoj, postavenie v spoločnosti (Mála, 2000 In Čírtková, 2007). Ako môžeme vidieť aj na základe tejto definície o syndróme CAN respondenti v skratke definovali správne tento pojem. Ako uvádza Linka Detskej Dôvery (2017) dieťa väčšinou nebýva ohrozené len jednou formou syndrómu CAN, ale čoraz častejšie sa môžeme stretnúť s ich kombináciou. Z výsledkov výskumu nám tiež vyšlo, že najčastejšia forma CAN syndrómu, (uvádzame bližšie v teoretickej časti) s ktorou sa široká verejnosť stretáva je telesné týranie 71,3% (107 respondentov), potom psychické týranie 68,7% (103 respondentov) a zanedbávanie 64,7% (97 respondentov). Najmenší počet označení mala forma sexuálne zneužívanie 53,3% (80 respondentov). Ako hovorí Szíjjártóová (2015) sexuálne zneužívanie pokladáme za najťažšiu podobu násillia, ktorá sa spája s tajomstvami a mýtami. Má to súvis aj s nechutou a nespôsobilosťou dospelých akceptovať fakt, že deti sú využívané na sexuálne nasýtenie potrieb dospelých, tabuizovaním tejto témy v minulosti, s prijatím (vlastne neprijatím) detskej sexuality a podobne.

Graf č. 2 Stretli ste sa s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN?

Zdroj: vlastné spracovanie

Komentár: Z uvedeného grafu nám vyplýva, že až 62,7% respondentov sa nestretlo s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN. Aj keď sa respondenti stretli s pojmom syndróm CAN nemuseli sa stretnúť s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN. Ďalej môžeme vidieť, že 22,7% sa stretlo s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN a 14,7% nevie či sa stretlo s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN.

Predchádzajúcim zámerom bolo od respondentov zistiť, či sa stretli s pojmom syndróm CAN, kde 68 respondentov označilo, že sa stretli s týmto pojmom. Avšak, keď sme sa respondentov pýtali, či sa stretli s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN, až 94 respondentov odpovedalo záporne a len 34 respondentov sa stretlo s týmto pojmom, ďalej 22 respondentov nevie či sa stretlo.

Tab.2 Primárna prevencia syndrómu CAN odpovede respondentov

Odpovede respondentov	Počet odpovedí
Predchádzanie vzniku týrania na deťoch	34,6% (9)
Úlohou primárnej prevencie je zabrániť vzniku tohto syndrómu. Realizuje sa prostredníctvom šírenia osvedy, sprostredkovaní informácií, workshopov a prednášok	11,5% (3)
Informovať verejnosť o CAN, o tom čo je syndróm CAN, ako identifikovať násilie a pod.	19,2% (5)
Aktivity zamerané na predchádzanie vzniku syndrómu CAN	19,2% (5)
Zabrániť tomu aby sa dieťaťu ubližovalo	7,7% (2)
Informovanie rizikových skupín o syndróme CAN, o možnostiach riešenia tohto problému, linky dôvery, vyhľadávanie rizikových skupín	3,8% (1)

Vytypovanie rizikových rodín, sledovanie detí v škole u pediatra, zisťovanie príčin náhlej a trvajúcej zmeny nálady, správania, prospechu	3,8% (1)
Spolu	26 respondentov

Zdroj: vlastné spracovanie

Komentár: Na uvedenú otázku odpovedalo 26 respondentov, z toho 34,6% respondentov uviedlo odpoveď: Predchádzanie vzniku týrania na deťoch. Ďalej v počte 19,2% respondentov označilo odpoveď: Informovať verejnosť o CAN, o tom čo je syndróm CAN, ako identifikovať násilie a pod. a Aktivity zamerané na predchádzanie vzniku syndrómu CAN.

Ďalej sme sa respondentov pýtali, že ak sa stretli s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN, či by vedeli napísať o čo sa jedná. Na danú otázku nám odpovedalo 26 respondentov. Najviac respondentov v počte 9 respondentov uviedli odpoveď: Predchádzanie vzniku týrania na deťoch; 5 respondenti uviedli odpoveď: Informovať verejnosť o CAN, o tom čo je syndróm CAN, ako identifikovať násilie a pod., Aktivity zamerané na predchádzanie vzniku syndrómu CAN; 3 respondenti uviedli odpoveď: Úlohou primárnej prevencie je zabrániť vzniku tohto syndrómu. Realizuje sa prostredníctvom šírenia osvedy, sprostredkovaní informácií, workshopov a prednášok. Ako uvádza Kukla (2016) cieľom primárnej prevencie je zabrániť vzniku násilia. To možno docieľiť eliminovaním príčin alebo utvorením takých podmienok, aby násilie nemohlo vzniknúť. Tieto opatrenia na celospoločenskej rovine tvoria klímu spoločnosti a hovoríme o nešpecifickej primárnej prevencii. Ďalšie opatrenia, najmä osveta, vzdelávanie atď., zaradujeme medzi špecifickú primárnu prevenciu. Na základe tejto definície si môžeme všimnúť, že respondenti vedeli správne zadefinovať aj tento pojem. V rámci výskumu sme sa zamerali aj na to či je primárna prevencia CAN syndrómu na Slovensku dostatočná, čo sa nám však už v predošlých grafoch a tabuľkách ukázalo, že nie je. Z výsledkov výskumu nám vyšlo, že obyvatelia Slovenskej republiky si myslia, že primárna prevencia syndrómu CAN nie je dostatočná keďže viacerí o jej priebehu ani nevedeli. Kaločayová (2013) v rámci svojho výskumu sa tiež študentov pýtala, či je podľa nich prevencia v oblasti syndrómu CAN na Slovensku postačujúca. Ako jej z výsledkov vyšlo najviac študentov uviedlo, že prevencia na Slovensku nie je dostatočná (52,46 %), v menšom počte označili, že sa k tejto otázke nevedia vyjadriť (21,31%) a študenti tiež označili možnosť, že prevencia je na Slovensku dostatočná (26,23%). Obidva výskumy sa zhodli, že primárna prevencia syndrómu CAN na Slovensku, nie je dostatočná.

LIMITY VÝSKUMU

Pri našom výskume sme využili kvantitatívnu metódu a na zber dát sme využili dotazníkovú metódu. Myslíme si, že sme si vybrali správnu metódu, a to z dôvodu, že kvalitatívna metóda, by bola pri našej téme a zameraní časovo náročnejšia. Za limit považujeme menší počet mužských respondentov, ktorí sa zúčastnili nášho výskumu. Zo 150 respondentov bolo len 52 mužov. Predpokladáme, že nezájem zo strany mužov bol spôsobený typom témy, ktorá je na Slovensku považovaná za citlivú, veľmi sa o nej nerozpráva.

DISKUSIA

Z výskumu sme zistili, že respondenti sa vo väčšej miere (45,3%) stretli s pojmom syndróm CAN ako s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN (22,7%).

Najčastejšie respondenti počuli o syndróme CAN od známych, čítali o ňom na internete alebo zachytili tento pojem v televízii počas správ. Avšak už s pojmom primárna prevencia syndrómu CAN sa z uvedených zdrojov až toľko nedozvedeli. Respondenti taktiež uviedli, že je pre nich primárna prevencia syndrómu CAN dôležitá, ale pre verejnosť momentálne nedostatočná. Čo sa týka foriem syndrómu CAN respondenti najviac označili fyzické týranie, ostatné formy tiež mali značné zastúpenie.

ODPORÚČANIA

Na základe týchto zistení, odporúčame zvýšiť informovanosť o pojme syndróm CAN a o pojme primárna prevencia syndrómu CAN nielen na školách, ale aj pre širokú verejnosť prostredníctvom pomáhajúcich organizácií a médií. Distribúciu väčšieho počtu informačných letáčikov o danej problematike, vytvorené pomáhajúcimi organizáciami, sociálnymi pracovníkmi a študentmi umiestnené napríklad aj v čakárni a ambulanciách u všeobecných lekárov pre deti a dospelých, poradenských centrách. Realizácia viacerých prednášok o syndróme CAN na verejnosti a preventívnych programov na školách.

Súhlasíme s Fuchsovou (2008), ktorá apeluje na zámerné vplyvanie na odborných pracovníkov a verejných činiteľov – psychológov, pedagógov, lekárov, sociálnych pracovníkov, policajtov, politikov a podobne. Je nutné klásť dôraz na ich prípravu už počas štúdia, uskutočňovať ciele výcviky a tréningy, odovzdávať poznatky z výskumov a podobne. V skratke uskutočňovať všetky aktivity koncentrované na zvyšovanie ich profesionality v „otázkach“ detí. Takisto ide o aplikovanie výchovy smerovanej k rodičovstvu, sexuálnej výchovy, výchovy detí zameranej na prípravu toho ako rozpoznať neprimerané správanie voči sebe, tak aby boli schopné sa mu ubrániť a aby vedeli vyhľadať pomoc v prípade násillia voči sebe. V tomto rámci je potrebné zohľadniť vekovú primeranosť, no prihliadnuc k faktu vyššej rizikovosti v predškolskom a mladšom školskom veku je dôležité začať už na najnižších stupňoch. Pre budúci výskum by sme odporúčali orientovať daný výskum na väčšiu vzorku respondentov s cieľom získať v tejto oblasti viac odpovedí a tak dosiahnuť kvalitnejšie zistenia v danej problematike. Takisto odporúčame podobný výskum realizovať v školskom prostredí na žiakoch základných a stredných škôl s cieľom zistiť od žiakov aké majú informácie o syndróme CAN a hlavne o primárnej prevencii syndrómu CAN.

ZÁVER

Primárna prevencia CAN syndrómu sa orientuje na predchádzanie situáciám, ktoré sú ohrozujúce v celej populácii. Rozdeľujeme ju na nešpecifickú (podporujúca žiadané formy správania všeobecne) a špecifickú (proti konkrétnemu riziku) (Hartl, 2000 In Fuchsová, 2008). Ako uvádza Chmelík a kol. (2003) primárna (univerzálna) prevencia je zameraná na veľkú časť populácie, mieri do budúcnosti. Jej cieľom je vplyvať tak, aby nežiaduci jav nevznikol. Primárnou prevenciou je teda celý rad aktivít zameraných na predchádzanie problému za pomoci výchovy, vzdelávania a osvetly.

POUŽITÉ ZDROJE

Bubnovačka, aby bolo deti lepšie počuť. [online]. 2020, [cit. 2020-11-25]. Dostupné na internete: <https://kozmove-dobrodruzstva.sk/bubnovačka/>

ČÍRTKOVÁ, L. - VITOUŠOVÁ, P. 2007. *Pomoc obetm (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese.* 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.

FISCHER, S.- ŠKODA, J. 2014. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

FUCHSOVÁ, K. 2008. *Týrané dieťa*. Bratislava: IRIS, 1. vyd. 2008. 190 s. ISBN 978-8089256-32-7.

GAVORA, P. 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4.vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008. 272 s. ISBN 978-80-223-2391-8.

HUDECOVÁ, A. – JUSKO, P. - VAVRINČÍKOVÁ, L. a kol. 2010. *Profesijné kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*. 1. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta - Univerzita Mateja Bela, 2010. 150 s. ISBN 978-80-557-0112-7.

CHMELÍK, J. a kol. 2003. *Mravnosť, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-739-6.

KALOČAYOVÁ, M. 2013. *Primárna prevencia syndrómu CAN v podmienkach škôl*: diplomová práca. Michalovce: Detašované pracovisko, 2013. 99 s.

KINNEAR, K. L. 2007. *Childhood Sexual Abuse: A Reference Handbook*. Second edition. California: ABC-CLIO, 2007. 343 s. ISBN 978-1-85109-905-4.

KUKLA, L. - PRŮCHOVÁ, D. - SCHNEIBERG, F. a kol. 2016. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2016, 456 s. ISBN 978-80-271-9223-6.

KUNÁK, S. 2007. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: IRIS, 2007. 145 s. ISBN 978-80-89256-10-5.

LEVICKÁ, J. 2003. *Metódy sociálnej práce*. 1. vyd. Trnava: FZaSP. 2003. 122 s. ISBN 80-89-074-38-3.

Dostupné na internete: <[levicka_metody_socialnej_prace2.pdf](#) (wordpress.com)>

LINKA DETSKEJ DÓVERY. 2017. *Syndróm CAN v kocke*. [online]. 2017, [cit. 2020-13-03]. Dostupné na internete: <<https://www.linkadeti.sk/kategoria/dospeli/clanok/syndrom-can-v-kocke>>.

MÁTEL, A. – Schavel, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. 2. vyd. Liptovský Ján: Prohu s.r.o., 2011. 442 s. ISBN: 978-80-89535-03-3.

MILFAIT, R. 2008. *Komerční sexualizované násilí na dětech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-320-8.

MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1 vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MOJTOVÁ, M. 2008. *Sociálna práca v zdravotníctve*. 1. vyd. Bratislava: SAP - Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2008. 137 s. ISBN 978-80-89271-45-0.

MYDLÍKOVÁ, E. - FEDOR, M. - GANCÁROVÁ, S a kol. 2013. *Príručka o syndróme CAN*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2013. 152 s. ITMS 27120130537.

ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV, 2009. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.

OZ Náruč Pomoc deťom v kríze - Preventívne programy pre deti. [online]. 2019, [cit. 2019-10-14]. Dostupné na internete: <<http://naruc.sk/prevenicia/preventivne-programy-pre-deti-2/>>.

PEMOVÁ, T. – PTÁČEK, R. 2016. *Zanedbávaní dětí : příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2016. 200 s. ISBN 978-80-247-5695-0.

Preventívny program KOZMO a jeho dobrodružstvá. [online]. 2018, [cit. 2019-10-14]. Dostupné na internete: <<https://kozmove-dobrodruzstva.sk/viac-informacii/#toggled-2>>.

Questionnaire Designing for a Survey. 2012. [online]. [cit. 2019-12-05]. Dostupné

na

internet:

<https://www.researchgate.net/publication/235801675_Questionnaire_Designing_for_a_Survey?fbclid=IwAR2WObinau1BgOd4t1LWMPPhFNTDIjsj2DVOYFEGNvfpqXodRjoxBWMguMg>.

SCHAVEL, M. a kol. 2016. *Sociálna prevencia - teória a prax*. Liptovský Ján: Prohu s.r.o., 2016. 267 s. ISB 978-80-89535-21-7.

SZÍJJÁRTÓOVÁ, K. - PUPÍKOVÁ, E. 2015. *Metodika identifikovania a diagnostikovania syndrómu CAN v MŠ a Z*. 1. vyd. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2015. 58 s. ISBN 978-80-565-1360-6.

SZÍJJÁRTÓOVÁ, K. 2008. *Pedagogická diagnostika syndrómu CAN v kompetencii edukátorov materských a základných škôl*. 1. vyd. Nitra: Pedagogická fakulta UKF, 2008. 166 s. ISBN 978-80-8094-479-7.

ŠRAMOVÁ, B. 2004. *Domáce násilie páchané na deťoch a mládeži. Vybrané sociálno-psychologické aspekty*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa, 2004. 152 s. ISBN 80-8050-750-3.

VAGNEROVÁ, M. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej Republiky - Týranie detí [online]. 2009, [cit. 2020-11-25]. Dostupné na:

<https://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=370:tyranie-deti&catid=63:deti-a-mlade&Itemid=70>

Kontakt

Mgr. Nina Jašeková, Bc. Hana Galabová, prof. PhDr. Martina Mojtovej, PhD.

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Kraskova 1, 949 74 Nitra

nina.jasekova@ukf.sk

**MOŽNOSTI OPÄTOVNÉHO ETABLOVANIA PODNIKOVEJ
SOCIÁLNEJ PRÁCE NA SLOVENSKU**

**POSSIBILITIES OF RE-ESTABLISHING CORPORATE SOCIAL
WORK IN SLOVAKIA**

Jana LEVICKÁ, Michaela VACEKOVÁ

Abstrakt:

Cieľom príspevku je upriamiť pozornosť na možnosti zavedenia sociálnej práce v podnikoch v SR. Pri snahe o znovu zavedenie podnikovej sociálnej práce vychádzame jednak z historických skúseností s týmto poľom sociálnej práce v SR a tiež s narastajúcou atraktivitou tohto poľa sociálnej práce v zahraničí.

Metodika: Historiografickú metódu sme použili na spracovanie informácií o skúsenostiach s podnikovou sociálnou prácou na Slovensku v medzivojnovom období. Metódu obsahovej analýzy sme použili s cieľom identifikovať aktuálne úlohy sociálnej práce v podnikovom sektore.

Naše zistenia potvrdzujú stúpajúci záujem o podnikovú sociálnu prácu, prostredníctvom ktorej firmy plnia svoje záväzky sociálnej zodpovednosti.

KLúčové slová: SOCIÁLNA PRÁCA. PODNIK. SOCIÁLNA ZODPOVEDNOSŤ.

Abstract:

The aim of the paper is to draw attention to the possibilities of introducing social work in companies in the Slovak Republic. In the effort to reintroduce corporate social work, we are based on historical experience with this field of social work in the Slovak Republic and also with the growing attractiveness of this field of social work abroad.

Methodology: We used the historiographic method to process information about the experience with corporate social work in Slovakia in the interwar period. We used the method of content analysis in order to identify the current tasks of social work in the corporate sector.

Our findings confirm the growing interest in corporate social work, through which companies fulfill their social responsibility obligations.

Key words: SOCIAL WORK. BUSINESS. SOCIAL RESPONSIBILITY. .

ÚVOD

Sociálna práca ako profesia je spájaná predovšetkým s nepriaznivými životnými podmienkami, či ťažkou životnou situáciou svojich klientov. Od počiatku profesia focusuje svoju pozornosť na zvlášť zraniteľné skupiny, na čo poukazuje aj definícia NASW, podľa ktorej „Primárnym poslaním profesie sociálnej práce je zvyšovať blahobyť človeka a pomáhať uspokojovať základné ľudské potreby všetkých ľudí, s osobitným dôrazom na potreby a posilnenie postavenia ľudí, ktorí sú zraniteľní, utláčani a žijú v chudobe. Historickým a určujúcim prvkom sociálnej práce je zameranie profesie na blahobyť jednotlivca v sociálnom kontexte a blahobyť spoločnosti. Základom sociálnej práce je pozornosť zameraná na sily životného

prostredia, ktoré vytvárajú, prispievajú k riešeniu problémov v živote a riešia ich“ (NASW, 2017).

Spájanie sociálnej práce a ekonomicky prosperujúceho prostredia preto nie je bežné. Napriek tomu sa sociálna práca angažovala a angažuje aj v tomto prostredí, hoci s meniacimi sa spoločenskými podmienkami, mení sa aj **podniková sociálna práca**.

Termín podniková sociálna práca v nás evokuje dojem, že ide o starostlivosť o zamestnancov podniku. V súčasných podmienkach slovenskej sociálnej práce ide o „neviditeľnú“ oblasť profesie, čo nie je len vyjadrením faktu, že sociálni pracovníci a pracovníčky o podnikovej sociálnej práci takmer nediskutujú, ale je to skôr stotožňovanie podnikovej sociálnej práce s personalistikou. Tento prístup môže byť podmienený dvomi skutočnosťami. Prvou je fakt, že na pracovné pozície personálnych pracovníkov sú reálne prijímaní absolventi a absolventky sociálnej práce, pričom neuvažujú o prieniku personálnej práce so sociálnou prácou. Sociálni pracovníci však na týchto miestach využívajú svoje pregraduálne vzdelanie, predovšetkým tzv. mäkké zručnosti. Tento fakt potvrdzujú aj zahraničné skúsenosti (Macias, 2014, Lorenz, 2015, Cheeran, Renjith, 2015).

Druhou príčinou je spájanie sociálnej práce s odborárskymi aktivitami pred rokom 1989¹.

Veľký časový odstup od reálne vykonávanej sociálnej práce v podniku počas prvej Československej republiky, ktorá je takmer nepoznanou oblasťou našej histórie, takémuto chápaniu podnikovej sociálnej práce napomáha. Jedným z mála domácich autorov, ktorý sa zaoberal podnikovou sociálnou prácou bol Štefan Strieženec (1996. s. 163), podľa ktorého „*Jej obsahom je riadenie, komunikácia, sociálna štruktúra, sociálna klíma, sociálna mobilita, účinky pracovného procesu a sociálne správanie, hierarchická sústava nadriadenosti a podriadenosti a jej sociálne účinky, vonkajšie vzťahy medzi podnikom na jednej strane, odvetvím a spoločnosťou na strane druhej, konflikty, záujmová činnosť, rekvalifikácia atď.*“ Strieženec naznačil aj zameranie podnikovej sociálnej práce, ktorým podľa neho je participácia na tvorbe pracovných a životných podmienok pre zamestnancov, oblasť sociálneho zabezpečenia, bezpečnosť práce, alebo sociálny rozvoj pracovníkov a pod. Z uvedeného vyplýva, že ide o dôležitý segment sociálnej práce, ktorý má potenciál významne ovplyvňovať každodenné životy zamestnancov. Podľa NASW (1987) je možné podnikovú sociálnu prácu definovať ako špecializovanú oblasť praxe sociálnej práce, ktorá sa zameriava na ľudské a sociálne potreby pracovnej komunity prostredníctvom rôznych intervencií, ktorých cieľom je podpora optimálneho prispôsobenia jednotlivca a prostredia. Ako ďalej NASW zdôrazňuje, podniková sociálna práca má tri hlavné ciele:

1) Pomáhať každému jednotlivcovi alebo skupine prispôbiť sa pracovnej situácii a splniť pracovné požiadavky. Problémy môžu:

a) *byť spôsobené alebo sa vyskytujú v pracovnom prostredí;*

b) *mať nepriaznivé účinky na situáciu v práci, aj keď tam z práce priamo nevyplývajú.*

¹ Vzhľadom na špecifickú situáciu po novembri 1989 pretrvávalo na Slovensku silné odmietanie všetkého, čo mohlo byť nejakým spôsobom spojené s predchádzajúcou politickou situáciou v bývalej ČSSR. Vo vývoji českej a slovenskej sociálnej práce preto po roku 1990 prevládla orientácia na tereapeutickú a poradenskú paradigmu.

- 2) Stimulovať vedenie, aby sa prispôsobilo situácii v práci sociálnym potrebám zamestnancov
- 3) Podporovať lepšie fungovanie pracovnej „komunity“ ako celku.

Rozvoj v oblasti podnikovej sociálnej práce mimo SR v ostatných rokoch nás motivoval k vytvoreniu tejto štúdie. Jej *cieľom* je v krátkosti pripomenúť kľúčové momenty vývoja podnikovej sociálnej práce a následne priblížiť súčasné diania v tomto profesijnom poli v krajinách, ktoré sú pokladané za kolísku sociálnej práce. V závere uvedieme niekoľko myšlienok na podporu opätovného etablovania podnikovej sociálnej práce na Slovensku.

1 METODIKA

Pri spracovávaní tohto príspevku, ktorý má charakter teoretickej štúdie, boli použité dve metódy vedeckého skúmania. Prvou bola historiografická metóda (Hendl, 1997, Špelda, 2010), za podpory ktorej sme mapovali históriu podnikovej sociálnej práce. Jej podstatou je vyhľadanie, analýzovanie a následné spracovanie originálnych dobových dokumentov, ktoré môžu byť doplnené aj o sekundárne pramene. Špecifikom výskumu orientovaného na históriu je podľa Pokorného (2006) pre-porozumenie, ktoré predstavuje nevyhnutnú sumu poznania o predmete výskumníkovho zámeru (Flik, 2009, Berg, 2012). Pre-porozumenie konkrétneho historického obdobia, alebo javu je významné pre celkové porozumenie vývoja v sociálnej práci (Danto, 2008).

Druhou metódou bola obsahová analýza, prostredníctvom ktorej sme analyzovali nám dostupné výskumné štúdie, ktoré sa zaoberajú buďto prienikom sociálnej práce s podnikateľským prostredím, alebo boli priamo zamerané na podnikovú sociálnu prácu. Cieľom bolo poznať a porozumieť zmenám, ktoré v tejto oblasti nastali a následne identifikovať aktuálne úlohy sociálnej práce v podnikovom sektore. Naším zámerom bolo analyzovať len práce priamo zamerané na podnikovú sociálnu prácu, preto sme zadali do vyhľadávača predmetové heslo *industrial social work*. Pretože sme nenašli dostatočný počet zdrojov, rozšírili sme vyhľadávanie o predmetové heslá *social work in the work place*, *corporate social responsibility*. Celkovo sme analyzovali 33 vedeckých štúdií, ktoré sme vyhľadali v databázach Scopus, WoS a Google Scholar.

2 Z HISTÓRIE PODNIKOVEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE

Prepojenie sociálnej práce s robotníckym prostredím nájdeme už v jej počiatkoch. Robotníci ako nová sociálna vrstva boli snáď najviac zasiahnutí chudobou, s ktorou sa spájali ďalšie sociálne problémy. Situácia robotníkov bola mimoriadne nepriaznivá aj pre nadbytok pracovnej sily, ktorého príčinou v polovici 19. storočia bola postupujúca industrializácia. Stroje, ktoré významnou mierou nahradili manuálnu prácu, priniesli tak nielen odstránenie namáhavej fyzickej práce, ale aj armádu nezamestnaných. Rodiaca sa sociálna práca, ale tiež odborníci z iných oblastí vedy, preto nasmerovala svoj záujem na tzv. sprievodné javy chudoby ako napr. nezamestnanosť, morálne a bytové problémy robotníkov, kriminalita a pod. Spočiatku filantropické úsilie nasmerované do riešenia „robotníckej otázky“ napokon prerástlo v rad seriózných teoretických aj výskumných štúdií, či praktických reforiem, ktoré boli spojené snahou o elimináciu chudoby v spoločnosti. Dnes sú najviac spájané so

zavedením sociálneho a zdravotného poistenia (Caroll, 2008, Harrison, Freeman, 1999). Medzi významnými osobnosťami boja proti chudobe, najmä mestskej, nájdeme sociálne orientovaných ekonómov, filozofov, ale aj kňazov. Záujem o riešenie problémov chudoby sa spája s menami ako Arnold Toynbee (1920, 2015), Samuel Barnett a Henrieta Barnett (1888, 1909), Charles Booth (1892, 1903), Edwin Chadwick (1889), Ilse von Artl (In Levická a kol., 2018) a mnohými ďalšími.

K najvýznamnejším predstaviteľom boja proti mestskej chudobe nesporne patrí Octavia Hill (1875, 1877), ktorá upozornila nielen na vzájomnú previazanosť uvedených sociálnych javov, ale svojimi prácami posunula chápanie sociálnej práce od milosrdenstva k solidarite a vzájomnej pomoci. V svojich prácach prezentovala chápanie sociálnej práce ako povinnosti, pričom argumentovala, že by rodiaca sa profesia mala smerovať k tomu, aby táto pomoc raz mala charakter **právneho nároku** (Levická, 1999). Hillovej prínos pre rozvoj profesie nespočíva len v jej teoretických prácach, ale aj v jej praktických aktivitách, ktoré boli zamerané prioritne na problematiku nájomného bývania. Zdravé bývanie chápala ako predpoklad pre získanie a udržanie si platenej práce a pre dobrú výchovu detí. Jej teoretické práce riešia tiež otázku, ako správne pracovať s metskou chudobou. Prepojeniu sociálnych problémov s industriálnymi sa venovala aj Jane Addams (1902), ktorá tvrdila, že sociálna realita má priamy vplyv na výskyt sociálnych problémov u konkrétnych jednotlivcov. Za hlavnú úlohu sociálnej práce označila Addams pomoc pri uvoľňovaní sociálnych a individuálnych problémov, nárast ktorých bol vyvolaný životnými podmienkami vo veľkých mestách. Addams (1902, 1896a) poukazovala na vplyv veľkých výrobných spoločností, ktoré diktovali nielen dĺžku pracovného času robotníkov, ale naďalej umožňovali zamestnávanie nelegálnych pracovných síl (čiernu prácu), či zamestnávanie detí. Poukazovala na fakt, že svojou politikou orientovanou len na zisk, ovplyvňujú vývoj aj v iných krajinách, pretože priamo zapríčiňujú migrácia za prácou. Migrácia za prácou je často vnímaná ako jediný možný zdroj obživy, zároveň však je tiež príčinou sociálneho vylúčenia z vlastnej národnej spoločnosti, pričom v krajinách, do ktorých migranti prichádzajú, sa opätovne ocitajú v sociálnej exklúzii Addams (1902, 1896b).

Popri významných jednotlivcoch sa na formovaní podnikovej sociálnej práce podieľali tiež odbory, ktoré vznikli v druhej polovici 19. storočia v robotníckom prostredí ako nástroj na boj za zlepšenie pracovných podmienok robotníkov. Odbory sa angažovali predovšetkým v boji za skrátenie pracovného času, za bezpečné pracovné prostredie, za odstránenie detskej práce, za spravodlivé odmeňovanie pracujúcich, za zavedenie sociálneho poistenia a pod.

Latapí, Jóhannsdóttir, L., Davídsdóttir, B. (2019) konštatujú, že to, čo dnes nazývame firemnou filantropiou, alebo firemným darcovstvom je možné identifikovať v správaní niektorých úspešných podnikov už koncom 19. storočia. Koncept sociálnej zodpovednosti podnikov sa podľa nich neobjavil náhle, ale vyvíjal sa priebežne napriek viacerými desaťročiami. Filantropickými aktivitami firmy vyvažovali a legitimizovali svoje zisky (Carrol, 2008). Práve akceptovanie tvrdenia, že *je povinnosťou podnikateľov dodržiavať sociálne prospešné politiky, prijímať rozhodnutia alebo dodržiavať tie smery konania, ktoré sú z hľadiska cieľov a hodnôt spoločnosti žiaduce* (Bowen, 1953), prispelo k tomu, že koncept sociálnej zodpovednosti podniku sa stal stabilným prvkom v štruktúre firiem a tiež mu v teoretickej rovine bola venovaná primeraná pozornosť. V praktickej rovine to znamenalo posilnenie filantropických a charitatívnych aktivít firiem, predovšetkým v 50. a 60. rokoch minulého storočia.

2.1 Korene podnikovej sociálnej práce v bývalom Československu

V prvej polovici 20. storočia sa sociálna práca v Československu vyvíjala v súlade so svetovým trendom, k čomu prispel aj záujem prvého prezidenta T.G. Masaryka o sociálne otázky, ktorý nebol len akademický (Masaryk, 1936 a, b). Hoci ČSR patrila k najprogresívnejším krajinám v oblasti sociálneho zabezpečenia, nevyhli sa jej sociálne problémy zapríčinené chudobou. Podobne ako v iných krajinách sa začala rozvíjať nová profesie – sociálna práca, ktorá focusovala svoj záujem na odstránenie tohto sociálneho zla (Winter, 1913, Krakeš, b.r.v.). Jedným z polí tejto profesie bola aj sociálna práca realizovaná vo výrobných podnikoch. Sociálna práca zameraná na výrobnú sféru sa netýkala len mikroúrovne, teda priamej starostlivosti o zamestnanca, či zamestnancov. Významný rozvoj zaznamenala tiež podniková sociálna práca na makroúrovni, ktorá riešila problémy ako boli pracovný čas, odmeňovanie zamestnancov, prestávky v práci, podmienky na pracovisku, platená dovolenka, sociálne, zdravotné poistenie, dávky v nezamestnanosti atď.

Dnes takmer zabudnutým sociálnym reformátorom, ktorého život a práca sú úzko spojené s Bratislavou, je **Juraj von Schulpe**. Schulpe dlhodobo bojoval za zlepšenie sociálnej situácie robotníkov a strednej vrstvy v Uhorsku, ktorého súčasťou v tom čase bolo aj Slovensko. Ako poslanec Uhorského snemu opakovane predkladal návrhy zákonov, „ktoré boli zamerané na nasledovné problémové okruhy:

- a) „výstavby robotníckych bytov,
- b) starobného a invalidného poistenia (v tejto oblasti je badateľná jeho inšpirácia Bismarckom),
- c) boja proti tuberkulóze,
- d) zriadenia sprostredkovateľnej práce“ (Levická a kol., 2018, s. 60)

Schulpe predložil Uhorskému snemu široko koncipovaný **sociálny program**, ktorého súčasťou boli návrhy zamerané na oblasť verejnej aj priemyselnej hygieny, ochrany zdravia pri práci, najmä na prevenciu proti úrazom a pred chorobami z povolania, boja proti tuberkulóze, bývanie robotníkov, návrhy na boj s alkoholizmom (Dudeková, 2001, Levická a kol. 2018). „*Z pohľadu sociálnej práce sú tiež cenné jeho požiadavky na obmedzenie práce detí a žien v rizikovitom prostredí, právo na pracovné voľno, zavedenie poistenia pre robotníkov, vybudovanie siete sprostredkovateľní práce na území dnešného Slovenska, či starostlivosti o deti robotníkov.*“ (Levická a kol. 2018, s. 61). Ako poukázala Dudeková (2001), napriek ideálnym predstavám o riešení sociálnych problémov, si Schulpe uvedomoval potrebu sociálneho zmiernu v krajine, ktorý bol ohrozený protestnými pochodmi a štrajkami vyhľadovaných robotníkov, ktorí sa obávali o seba a svoje rodiny.

Prínos Schulpeho teoretického aj praktického diela v mnohom pripomína prínos Hillovej. V Bratislave dal za vlastné prostriedky „postaviť 9 budov s nájomnými bytmi. K bytu patrila tiež povala, pivnica a záhradka. Súčasťou tohto robotníckeho sídliska boli aj spoločné priestory, v ktorých sa nachádzala *spoločenská miestnosť s knižnicou, óvoda – detská škôlka*“ (Levická a kol., 2018, s. 64). Schulpe tak uprostred Bratislavy vybuďoval moderné robotnícke sídlisko, ktoré pomenoval *Klingerova robotnícka kolónia*. Tento názov sa však neujal a Bratislavčania ju oprávnenne nazývali Schulpeho kolónia. Okrem otázok bývania predkladal aj praktické návrhy na riešenie nezamestnanosti. Na jeho podnet bola v roku 1900 otvorená prvá uhorská **sprostredkovateľňa práce** a o niekoľko rokov k nej pribudla aj sprostredkovateľňa práce v Bratislave, ktorá mala pôsobnosť pre celé Horné Uhorsko, teda pre Slovensko (Dudeková, 2014, Levická a kol., 2018).

Schulpe bol skutočným sociálnym reformátorom. Prevažnú časť jeho práce by sme dnes zaradili do sociálneho aktivizmu realizovaného na makroúrovni praxe, čím ovplyvnil dianie v celom vtedajšom Uhorsku a neskôr, po roku 1918, na Slovensku.

Podobný dopad mala aj firemná politika najvýznamnejšieho zamestnávateľa v 1. ČSR **Tomáša Baťa**, ktorého je možné označiť aj ako najvýznamnejšieho predstaviteľa rodiacej sa podnikovej sociálnej práce v tomto období. Tomáš Baťa nechápal svojich zamestnancov ako „ľudské pracovné stroje“, ale videl v zdravom, vzdelanom a stabilnom zamestnancovi mimoriadny kapitál. Tento jeho prístup sa prejavil nielen v širokej podpore charitatívnych organizácií, ale aj v zavádzaní služieb pre svojich zamestnancov (Sociální činnost..., b.r.v.). Z archívnych materiálov je zrejmé, že sociálna činnosť Baťovej firmy bola postavená na troch pilieroch, ktorými boli *bývanie, zdravie a výživa*. Tieto tri oblasti boli aj základom sociálnej starostlivosti v období a to nielen v období I. ČSR. Baťovo chápanie sociálnej starostlivosti však bolo širšie. Obsahovalo aj oblasť rekreácie, športu a kultúry (Sociální činnost..., b.r.v.).

Z pohľadu podnikovej sociálnej práce upozorňujeme na skutočnosť, že v jeho firme pracovalo celé sociálne oddelenie, ktoré tvorili dve pododdelenia, na čele ktorých boli sociálni referenti (Sociální oddělení, b.r.v.).

1. *pododelením bolo poradné oddelenie* – ktoré viedol *sociálny referent*. Toto pododelenie realizovalo poradenstvo, ktoré bolo dostupné každému zamestnancovi, ktorý oň požiadal pri riešení problémovej situácie.

2. *pododelením bolo evidenčné oddelenie*. Na tomto pracoviska sa viedla pomerne rozsiahla evidencia, ktorej cieľom bolo sumarizácia údajov, ktoré v prípade potreby by umožnili sociálnemu pracovníkovi rýchlo a dobre sa spoznať zamestnancov firmy – ich život a sociálne situácie, ktorým čelili. Viedli sa tu nasledovné kartotéky:

- rodinná,
- novorodenecká,
- kartotéka podpôr vyplácaných z BPF,
- evidencia chorých,
- evidencia zomrelých (Sociální oddělení, b. r. v.).

O význame, ktorý Baťa prikladal sociálnej práci vo svojich firmách, svedčí aj skutočnosť, že sociálny referent bol podriadený výlučne vedúcemu závodu a jeho jedinou pracovnou povinnosťou bola starostlivosť o potreby zamestnancov. V archívnych zdrojoch sa uvádza, že v podniku v Zlíně pracovalo až 5 sociálnych pracovníčok, ktoré mali presne rozdelenú agendu (Baťův podpůrný fond, b.r.v.).

Popri sociálnych referentoch v Baťových závodoch, ktoré mali viac ako 3000 zamestnancov, pracovala aj *závodná sociálno-zdravotná pracovníčka*. V prípade, že mal závod menej ako 500 zamestnancov, pracovala len na polovičný úväzok. Na miesto závodnej sociálno-zdravotnej pracovníčky mohla nastúpiť len absolventka sociálnej školy, alebo pracovníčka, ktorá okrem odborného vzdelania prešla kurzom zameraným na oblasť sociálnej práce (Baťův podpůrný fond, b.r.v.). Jej pracovné povinnosti boli veľmi rozsiahle. Okrem toho, že sa od nej očakával kvalitný prehľad o životných podmienkach zamestnancov firmy (hospodárskych, sociálnych, zdravotných atď.), medzi jej povinnosti patrili napríklad nasledovné úlohy:

- informovať tehotné ženy a matky o sociálnych nárokoch a zariadeniach v ich prospech,

- odporúčať vedeniu firmy, komu je vhodné dať dar a kto potrebuje podporu,
- spolupracovať s poradňou proti TBC,
- upozorňovať na nedodržiavanie bezpečnostných predpisov,
- dohliadať na zamestnancov, ktorí mali úraz alebo trpeli chorobou z povolania,
- starať sa o zamestnancov so zníženou pracovnou schopnosťou – spolupracovať s lekárom pri ich dosadení na vhodné pracovné miesto. Pre týchto zamestnancov zabezpečovala vhodné zdravotné pomôcky napr. protézy, doporučovať, ktorí zamestnanci by mali byť umiestnení v doliečovacích ústavoch,
- vykonávať pravidelné prehliadky pracovísk (spolu s lekárom, bezpečnostným technikom) za účelom zistenia možných bezpečnostných, zdravotných, sociálnych problémov,
- spolupracovať pri organizovaní závodného stravovania, vykonávať kontrolu jedálnych lístkov, zamestnancov viesť ku „kultúre výživy“,
- spolupracovať s kultúrnym referentom ako aj s bytovým napr. pri riešení prednostného udeľovania bytov s ohľadom na sociálne zretele (Baťův podpůrný fond, b.r.v)

V Baťových závodoch bolo zriadené aj pracovné miesto tzv. *sociálneho dôverníka*, ktorý bol v archívnych materiáloch tiež nazývaný aj *úsekový*, prípadne *sektorový dôverník*, v závislosti od veľkosti jeho pôsobenia. Agendu a kompetencie mali takmer rovnakú. Funkciu sociálnych dôverníkov vykonávali zamestnanci firmy, najmä tí so zníženou pracovnou schopnosťou, pričom ich činnosť usmerňovala príslušná sociálna pracovníčka, s ktorou boli v priamom kontakte (Baťův podpůrný fond, b.r.v.).

Baťova činnosť prekročila hranice jeho firmy. K jeho mnohým charitatívnym aktivitám patria nasledovné:

- starostlivosť o seniorov,
- starostlivosť o rodinných príslušníkov zamestnancov,
- poskytovanie vianočných príspevkov,
- poskytovanie podpôr zamestnancom pri dlhodobej chorobe,
- poskytovanie podpôr pri úmrtí v rodine zamestnancov,
- príspevky k vdovským a invalidným dôchodkom,
- podpora bývalým zamestnancom, príspevky na pohreby a sťahovanie,
- poskytovanie svadobných darov – finančné príspevky,
- starostlivosť o deti v detských domovoch, siroty a nemanželské deti,
- finančné podporovanie Okresnej starostlivosti o mládež, (Sociální činnost - BPF, 1943).

Informácie, v súvislosti so spomínanými aktivitami, mu pripravovali zamestnanci sociálneho oddelenia.

Po zmene politického usporiadania v roku 1948 postupne prichádza k útlmu významu podnikovej sociálnej práce, čo je spôsobené novou legislatívou, ktorá postupne zavádza pracovnú povinnosť. V jednej z prvých legislatívnych noriem bolo Vládne nariadenie č. 29/1949 Zb. o **referátoch práce a sociálnej starostlivosti** krajských národných výborov.

V ods.(1)§ 2 sa píše, že úlohou tejto inštitúcie je aby všetkým občanom bolo zaistené:

- právo na prácu, na rozvoj a uplatnenie ich pracovných schopností podľa potrieb jednotného hospodárskeho plánu², spravodlivá odmena za vykonanú prácu, právo na odpočinok a ochrana pri práci,

² Táto úprava neskôr umožnila štátu používať tzv. umiestnenky, teda rozhodnutia kam absolventi vysokých škôl (lekári, právnici, učitelia a iní) nastúpia do práce. Často išlo o pracoviská vzdialené od ich bydliska desiatky kilometrov.

- aby bola zvyšovaná životná úroveň pracujúceho ľudu uspokojovaním jeho sociálnych potrieb a aby sa dostalo pomoci osobám, ktoré ju potrebujú,
- aby mládeži boli zaistené podmienky úplného telesného a duševného rozvoja.

Náplň práce podnikových sociálnych pracovníkov vo vnútri podniku postupne prevzali personalisti (pracovníci kádrového oddelenia) a členovia ROH, ktorí mali v činnosti organizovanie *dobrovoľníckych aktivít, pridelovanie rekreačných poukazov, participovali na rozhodovaní o kúpeľnej liečbe a pod.*

V nasledovných rokoch socialistický systém vytvoril taký počet pracovných miest, že mohol v rámci trestného zákona zaviesť paragraf, ktorým sa trestá dobrovoľná nezamestnanosť. Trestný čin príživníctva, alebo sociálneho parazitizmu sa v československom trestnom práve objavil v roku 1957, k jeho zrušeniu prišlo až v roku 1990. Hoci sa tento trestný čin spájal aj s patologickými prejavmi správania, uplatňoval sa na všetkých, ktorí *sa sústavnne vyhýbali poctivej práci*³.

Istota a stabilita zamestnania, podporovaná rôznymi finančnými aj vecnými darmi, bezplatné školstvo a bezplatné zdravotníctvo utlmili záujem o skutočnú podnikovú sociálnu prácu. Podniky mali vlastné zdravotné ambulancie, jasle, škôlky, rekreačné a rehabilitačné zariadenia, zamestnávali psychológov aj sociológov, ktorí postupne preberali aj agendu sociálnej práce. K zmene prišlo aj v oblasti filantropických a charitatívnych aktivít podnikov. Aktivity organizované a podporované výrobnými podnikmi a inými spoločenskými organizáciami mali označenie ako „Akcia Z“, Stavba mládeže a pod. Paradoxom je, že práve pre ich organizáciu „z hora“, boli tieto aktivity (do ktorých sa väčšina ľudí zapájala dobrovoľne) po roku 1989 popisované ako **nútená dobrovoľnosť**.

Tieto skutočnosti spôsobili, že po novembri 1989 nebola identifikovaná potreba rekonštrukcie podnikovej sociálnej práce. V jej neprospech hovoril aj fakt, že vo vedení robotníckych odborových organizácií boli členovia komunistickej strany. V prvej dekáde po novembri 1989 bola spoločnosť, aj tá odborná, nastavená na odmietanie všetkého, čo sa spájalo so socialistickým režimom. Nekritické odmietanie všetkého bolo tak silné, že opakovane sa v prácach objavovalo tvrdenie o neexistencii sociálnej práce za socializmu. V diskusiách realizovaných na odborných fórach bola časť agendy sociálnej práce verejne označovaná za prežitok socializmu. Tieto tvrdenia sa nevzťahovali len k podnikovej sociálnej práci, ale aj napr. k sociálnej práci vykonávanej na oddeleniach sociálno-právnej ochrany a kurately, ktoré dostali punc úradníckej práce.

3 SOCIÁLNA PRÁCA V PODNIKOVOM SEKTORE

Stručný prehľad histórie podnikovej sociálnej práce na území dnešného Slovenska potvrdzuje známy fakt o lokálnom charaktere profesie (Levická a kol., 2015). V súlade s týmto tvrdením Cheeran a Renjith (2015, s. 315) konštatujú, že na vývoj podnikovej sociálnej práce „*majú vplyv historické sily - spoločenské, ekonomické a kultúrne v konkrétnej krajine v konkrétnom čase*“. Spoločným prvkom je fakt, že výrobné podniky zriadili miesta

³ Výnimkou boli ženy – matky starajúce sa o školopovinné deti, prípadne tie, ktoré opatrovali blízkeho príbuzného a tiež jedinci s ťažkým zdravotným postihnutím, ktorí poberali invalidný dôchodok.

pre sociálnych pracovníkov s očakávaním, že práve oni pomôžu ich zamestnancom s riešením ich osobných aj pracovných problémov. So zamestnávaním sociálnych pracovníkov v oblasti výrobnjej sféry je spojená zmena filozofie v oblasti biznis sféry. Približne od 70. rokov je badateľné vnímanie zamestnanca ako špecifického ľudského kapitálu, ktorý môže výraznou mierou ovplyvniť ekonomický úspech firmy (Friedman, 1970). Firmy zistili, že ich ekonomická prosperita je úzko prepojená so zdravím a dobrou duševnou pohodou zamestnancov. Dynamické zmeny v globálnom svete spôsobujú, že pregraduálna príprava na zamestnanie v škole nie je postačujúca počas celého produktívneho obdobia zamestnanca. Výrobná sféra zistila, že získavanie vždy nových zamestnancov s určitými aktuálne vyžadovanými pracovnými zručnosťami nezvyšuje obrat firmy a navyše znižuje mieru lojality zamestnancov voči podniku. Tieto skutočnosti viedli k tomu, že asi od 80. rokov minulého storočia sa začal meniť charakter podnikovej sociálnej práce. Zamestnávateľia začali požadovať, aby pracovníci na personálnych, či rozvojových oddeleniach disponovali tiež tzv. mäkkými zručnosťami ako sú napr. komunikačné zručnosti, tímová práca, líderstvo, strategické a analytické myslenie, analýzy správania, riešenie konfliktov, schopnosť naplánovať a realizovať výskum a pod. Tieto mäkké zručnosti sú často pre úspech organizácie rovnako dôležité ako tvrdé zručnosti (Macias, 2014, Smith, 1989, Santanu, 2008). Výhodou sociálnych pracovníkov je, že vďaka svojmu vzdelaniu disponujú týmito zručnosťami⁴. Práve vyhľadávanie zamestnancov s uvedenými zručnosťami prispelo k nárastu počtu sociálnych pracovníkov a pracovníčok v podnikovej sfére (Boehm, 2009, Brackett, 2014).

V rámci výrobného sektoru sa sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci uplatňujú n nasledovných úsekoch:

- manažment,
- ľudské zdroje,
- vzdelávanie a rozvoj zamestnancov,
- koučing,
- poradenstvo,
- finančná gramotnosť,
- programy pomoci zamestnancom,
- komunitný rozvoj,
- sociálna zodpovednosť firiem (Lorenz, 2015, Cheeran, Renjith, 2015, Macias, 2014).

4 MOŽNOSTI ROZVOJA PODNIKOVEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE V KONTEXTE

PARADIGMY SOCIÁLNEJ ZODPOVEDNOSTI

Sociálna práca sa vyvinula z povolania zameraného na ľudí žijúcich v chudobe, ktoré bolo spojené s vládnymi programami na elimináciu nezamestnanosti a chudoby, na povolanie, ktoré ponúka svoje služby v štátnych službách, v zdravotníckych organizáciách, v neziskových organizáciách pôsobiacich v komunite a tiež v súkromných zariadeniach (Glicken, 2010). Obdobný názor má aj Levická (1999), podľa ktorej sa sociálna práca od svojich začiatkov permanentne zameriava na uspokojenie ľudských potrieb a na

⁴ Narastajúci počet sociálnych pracovníkov, ktorí našli uplatnenie vo výrobnom sektore viedlo k tomu, že niektoré vysoké školy v USA na to reagovali ponukou kurzov zameraných na financovanie organizácií, finančné rozhodovanie, meranie rizika a pod.

rozvoj ľudského potenciálu. Toto zameranie sociálnej práce nestratilo nič zo svojej aktuálnosti ani v postmodernej spoločnosti, práve naopak. Globalizácia priniesla do pracovnej sféry novú dynamiku, ktorá sa spája aj s novými technológiami, následkom čoho, sa musia vedieť zamestnanci rýchle adaptovať na zmeny v pracovnom prostredí. Zároveň ten istý globalizačný proces vyvolal zmeny aj v reflektovaní výrobných podnikov spoločnosťou. Globalizácia spoločenského vývoja spôsobila, že výrobný segment pociťuje tlak z prostredia, ktorý je spojený s eticko-ekologickými aspektami podnikania. Zvlášť citlivo na situáciu reagujú tzv. mileniáli⁵. Tieto vekové kohorty si vyberajú zamestnávateľa aj podľa toho, ako sa prejavuje práve v oblasti sociálnej zodpovednosti. Ba dokonca, ako ukazujú výskumy, nie sú ochotní ani kupovať si výrobky firiem s nezodpovednou environmentálnou a sociálnou politikou. Dnešný zamestnanec očakáva, že firmy budú spoločensky zodpovedné. Ľudia už nehľadajú iba produkt, alebo službu, ale venujú tiež pozornosť tomu, ako jednotlivé spoločnosti prispievajú k spoločenskému dobru a ako firmy ovplyvňujú životy zamestnancov a iných ľudí z komunity (Bracektt, 2014, Rambarre, 2020, MacPhail, Bowles, 2009, Macias, 2014). . Vo firemných politikách sa preto čoraz väčší dôraz kladie na **sociálnu zodpovednosť podnikov**⁶ (ďalej len SZP). SZP vychádza z presvedčenia, že všetky organizácie majú zodpovednosť za spoločnosť, ktorá je dôsledkom toho, že každá spoločnosť je v nejakom vzťahu s ľudskou sociétou (Latapí, Jóhannsdóttir, Davídsdóttir, 2019, Deswal, Raghav, 2014, Carroll, 2008). Tento vzťah zahŕňa správanie a interakcie, do ktorých sa organizácia zapája, a jej vplyv na spoločnosť. Zahŕňa tiež myšlienky, emócie a presvedčenia, ktoré ovplyvňujú tvorbu podnikových ekonomicko-sociálnych princípov, prípadne jej etický kódex a v neposlednom rade jej rozhodovanie (Deswal, Raghav, 2014).

Filozofia neobmedzeného hospodárskeho rastu, ktorá je postavená na neobmedzenom stupňovaní výroby a tým aj ziskov predovšetkým veľkých korporácií, začala byť predmetom otvorenej kritiky, ku ktorej sa začiatkom milénia pridali aj niektorí významní ekonómovia. Snaha svetového spoločenstva smerovala (a v súčasnosti stále smeruje) k prijatiu filozofie **trvalo udržateľného rozvoja**. Tento koncept znamená, že firmy sa vedome vzdávajú časti svojich možných ziskov výmenou za menšie znečistenie životného prostredia. Latapí, Jóhannsdóttir, Davídsdóttir (2019) konštatujú, že paradigma sociálnej zodpovednosti sa vyvinula z úsilia o obmedzenie vytvárania zisku, aby zahŕňala širší súbor zodpovedností, až po najnovšie presvedčenie, že hlavnou zodpovednosťou spoločností by malo byť vytváranie zdieľanej hodnoty. „Zdieľaná hodnota“ vzniká dohodou na spoločných zámerov smerujúcich k prosperite komunity a jej členov so všetkými zainteresovanými subjektami, čo sa od 80. rokov minulého storočia prejavuje vo zvýšenej podpore dobrovoľníctva a v rozvoji firemnej filantropie. Ako konštatuje Sheehy (2012), rozdiel medzi predchádzajúcimi stratégiami v oblasti dobrovoľníctva a charitatívneho správania firiem a SZP je predovšetkým v tom, že sociálna zodpovednosť podniku je v súčasnosti chápaná ako povinná súčasť štruktúry podniku a to na regionálnej, národnej a medzinárodnej úrovni. SZP⁷

⁵ Termínom „mileniáli“ sa označujú generácie narodené po roku 1980, ktoré na pracovný trh vstupovali v novom miléniu.

⁶ V anglickom originále je sociálna zodpovednosť podnikov označovaná ako corporate social responsibility – skratene CSR. Táto skratka sa objavuje aj v slovenskej literatúre.

⁷ Sociálna zodpovednosť podniku je rozdielne vnímaná nielen v závislosti od odbornej profilácie autora, či autorov, ale tiež od jeho/či ich politickej orientácie. Pre šírku odborného diskurzu o SZP prebiehajúceho v oblasti sociológie, politológie, ekonomiky či teórie globalizácie je dôvodom, pre

je v globálnom aj lokálnom priestore vnímaná ako strategická iniciatíva, ktorá prispieva k reputácii značky firmy. (Galbreath, 2010). Zároveň aj pod vplyvom veľkých medzinárodných organizácií ako je napr. OSN, WHO, WTO, CSD, ILO, EEA sa SZP stalo pevnou súčasťou podnikateľskej etiky (Carroll, 2008). SZP firiem je v literatúre pomerne často spájaná práve s firemnou etikou. Je charakterizovaná napr. ako pociťovaná zodpovednosť spoločnosti za komunitu a životné prostredie (ekologické aj sociálne), v ktorých firma pôsobí (Shamir, 2011). Jednotlivé firmy takto vyjadrujú svoje aktívne občianstvo, šetrný prístup k životnému prostrediu (prostredníctvom znižovania odpadu a znečisťovania životného prostredia), využívaním obnoviteľných zdrojov a zároveň prispievaním do vzdelávacích a sociálnych programov zameraných na rozvoj komunity (McWilliams, Siegel, 2001, Siegel, 2009). Latapí, Jóhannsdóttir, L., Davídsdóttir, B. (2019) *definujú sociálnu zodpovednosť podnikov* ako koncept, ktorý odráža **sociálne očakávania každého desaťročia**. Táto charakteristika reaguje na dynamiku premenlivosti očakávaní spoločnosti, pričom správne poukazuje na vzťah medzi aktuálnou situáciou na lokálnej aj globálnej úrovni spoločnosti a jej potrebami.

Paradigma sociálnej zodpovednosti špecifickým spôsobom prepája výrobný proces s komunitou, v ktorej sa výroba realizuje. Zo systémového pohľadu tak medzi prostredím a firmou prebiehajú rôzne výmenné procesy, pričom životné prostredie očakáva, že výrobný systém nebude z prostredia len čerpať/ brať, ale že recipročne bude do spoločného sveta aj prispievať. Recipročné dávanie (prispievanie) do komunity môže nadobúdať rôzne formy, v závislosti od toho, čo konkrétny podnik preferuje. Môže oscilovať od jednoduchého, neosobného poskytnutia finančných prostriedkov, až po firemný patronát. Hoci sociálnu zodpovednosť podnikov vnímame predovšetkým ako vzťah podniku k jeho externému prostrediu, konkrétny prejav SZP závisí od vnútornej politiky firmy, ktorá je realizovaná na dvoch úrovniach. V internej rovine ide o vzťah firmy k vlastným zamestnancom, ktorí sa podieľajú na výrobnom produkte a pomáhajú tak generovať zisk firmy. Starostlivosť o kvalitu ich života je potom primeranou reakciou na snahu získať a udržať si kvalitných a výkonných zamestnancov (Rambarre, 2020, MacPhail, Bowles, 2009). Druhá úroveň smeruje do externého prostredia. Je v podstate vyjadrením uznania svojho záväzku voči životnému prostrediu, ktoré mu poskytuje energie, priestor... zamestnancov. Táto oblasť sa spája s darcovstvom a dobrovoľníctvom (Caligiuri et al., 2013). Najznámejšou formou je *firemná filantropia*, kam patria predovšetkým finančné a vecné dary určené neziskovým organizáciám, organizáciám poskytujúcim sociálne, zdravotné či vzdelávacie služby, kultúrnym a športovým organizáciám, zasadzujúcim sa za ochranu ľudských práv a pod. Novšou formou SZP je prístup nazývaný Fair Trade. Práve tento princíp posilnil vo verejnosti presvedčenie, že úspech akejkoľvek spoločnosti, teda aj obchodnej, či výrobnej a sociálna starostlivosť sú vzájomne na sebe závislé (Boehm, 2009).

Prax aj výskumy potvrdili, že ak sú firemná filantropia a dobrovoľníctvo budované v spolupráci manažmentu firmy a zamestnancov, potom sú spolu schopní vypracovať strategický plán, ktorý neznižuje ekonomickú prosperitu firmy a zároveň umožňuje podporovať rozvoj a prosperitu komunity. (Caligiuri et al., 2013). MacPhail, Bowles (2009) upozorňujú na fakt, že možnosť zapojiť sa do plánovania firemného dobrovoľníctva pomáha zvyšovať angažovanosť zamestnancov. Zamestnanci vnímajú dobrovoľníctvo ako pozitívnu činnosť a potom

ktorý sa v našom príspevku nezameriavame na bližšie zachytenie aktuálneho diskurzu, ale predkladáme čitateľovi SZP ako jeden z dôvodov nárastu počtu sociálnych pracovníkov a pracovníčok vo výrobných podnikoch.

tieto pozitívne pocity spájajú s hodnotami a etikou svojich vlastných organizácií (Caligiuri et al., 2013). Ak sú hodnoty organizácie v súlade s hodnotami zamestnanca, ukazuje sa, že zamestnanosť zvyšuje nielen angažovanosť, ale aj emocionálny záväzok voči svojej organizácii, čo pozitívne vplyva na stabilitu zamestnancov a ich pracovný výkon (Hattrup, Ghorpade, Lackritz, 2007, Hattrup, O'Connell, Wingate, 1998, Deswal, Raghav, 2014). znižuje fluktuáciu zamestnancov (Galbreath, J. 2010 . V prípade, že je sociálna zodpovednosť podniku realizovaná v súlade s percipovanými potrebami komunity, potom pomáha organizácii pri budovaní pozitívnej reputácie firmy. V tomto úsilí jej pomáhajú práve lokálne aj regionálne médiá a tiež významné osobnosti komunity (Caligiuri et al., 2013; do Paco, Nave, 2013, Nave, do Paco, 2013; Smith, 2010).

Lee, Kotler (2013) uvádzajú, že spoločenská zodpovednosť podnikov zahŕňa šesť druhov podnikových sociálnych iniciatív:

- firemná filantropia
- komunitné [dobrovoľníctvo](#)
- spoločensky zodpovedné obchodné praktiky
- propagačné akcie a [aktivizmus](#)
- marketing
- podnikový sociálny marketing.

Nie je zriedkavosťou, že najmä väčšie firmy majú vlastné firemné nadácie, z ktorých poskytujú firemné dary (finančné prostriedky, služby, vecné dary a pod.), čím okrem plnenia cieľov firemnej filantropie majú v rukách... Na toto upozorňuje aj Lorenz (2015), ktorá dodáva, že výber vhodných subjektov pre firemnú filantropiu realizujú práve sociálne pracovníčky sociálni pracovníci, ktorí dobre poznajú činnosť týchto organizácií a ich význam pre komunitu. Lee, Kotler (2013) konštatujú, že narastá počet zamestnávateľov, ktorí kompenzujú prostredníctvom finančných príspevkov čas a prácu, ktorú pod hlavičkou firmy vykonávajú zamestnanci v prospech komunity pro-bono, teda bezplatne.

Aj keď je spoločenská zodpovednosť firiem spájaná predovšetkým so spoločensky zodpovednými obchodnými praktikami, dobrovoľníctvom a filantropiou, jej pevnou súčasťou je aj starostlivosť o zdravie, spokojnosť a celkový rozvoj svojich zamestnancov.

Spoločenská zodpovednosť podnikov a profesia sociálna práca tak majú spoločný cieľ, ktorým je prispievať k pozitívnym sociálnym zmenám smerujúcim k tomu, že sociálne inštitúcie a sociálne systémy budú poskytovať jednotlivcom viac príležitostí pre ich osobnostný rast a zároveň sa usilujú ovplyvňovať sociálne aj fyzické prostredie tak, aby zvyšovalo kvalitu života (Miley, O'Melia, DuBois, 2011).

ZÁVER

Spoločenský tlak na reálnu spoločenskú zodpovednosť podnikov sa natoľko vystupňoval, že firmy sa rozhodli zaradiť ho do svojej stabilnej štruktúry a mnohé sa usilujú pretaviť tieto aktivity do firemného marketingu.

Firma, ktorá je vo svojom okolí vnímaná nielen ako dobrý a spoľahlivý zamestnávateľ, ale aj ako komunitne prospešná spoločnosť si dokáže získať a udržať kvalitných a produktívnych zamestnancov a zároveň si vie získať a udržať stabilných zákazníkov.

Vedieť naplánovať a zrealizovať originálne filantropické a dobrovoľnícke aktivity a získať pre ne aj dostatok dobrovoľníkov, ktorí by sa ochotne zapájali do týchto aktivít sa ukázalo výzva pre sociálnych pracovníkov. Ich profesijná príprava im umožňuje, aby nielen prichádzali s originálnymi nápadmi na firemnú filantropiu a komunitné dobrovoľníctvo, ale zároveň vedia správne identifikovať jednotlivcov, rodiny či organizácie, ktoré túto pomoc najviac potrebujú. Pred podnikovými sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami tak stojí výzva, aby sa aktívne zapojili do budovania zdieľaných hodnôt. Do Paco a Nave (2013) konštatujú, že ak sa sociálni pracovníci budú aktívne podieľať na plánovaní aktivít vychádzajúcich z filozofie spoločnej zodpovednosti podnikov a ich realizácii, môžu pomôcť vybudovať sociálne vyváženejšiu spoločnosť. Podnikoví sociálni pracovníci tak majú jedinečnú príležitosť spájať klientov so zdrojmi a zlepšovať tak kvalitu života konkrétnych ľudí, rodín, či skupín, čím zároveň prispievajú k napĺňaniu misie sociálnej práce.

POĎAKOVANIE

Tento príspevok vznikol vďaka podpore v rámci projektu KEGA 009UCM-4/2021 Dejiny slovenskej sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

- ADDAMS, Jane. 1902. *Democracy and Social Ethics*. New York, Macmillan, 1902. Republished with an introductory life of Jane Addams by A. F. Scott. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1964.
- ADDAMS, Jane. 1896a. A Belated Industry. *The American Journal of Sociology* Vol. 1, No. 5 (Mar., 1896), pp. 536–550 [in JSTOR](https://www.jstor.org/stable/2761904?seq=5#metadata_info_tab_contents)
https://www.jstor.org/stable/2761904?seq=5#metadata_info_tab_contents
- ADDAMS, Jane Ed. 1896b. *Hull-House Maps and Papers: A Presentation of Nationalities and Wages in a Congested District of Chicago, Together with Comments and Essays on Problems Growing Out of the Social Conditions* (1896; reprint 2007) <https://www.amazon.com/dp/0252031342/>
- BARNETT, S. A., BARNETT, H. R. 1888. *Practicable Socialism: Essays on Social Reform* (1st ed.). London: [Longmans, Green & Co.](#)
- BARNETT, S. A., BARNETT, H. R. 1909. *Towards Social Reform*. London: T. Fisher Unwin.
- BAŤŮV PODPŮRNÝ FOND. b.r.v. Státní okresní archiv Zlín. Inventár H1137. Evidenčné číslo 0006. Poradové číslo 26.
- BERG, B. L. 2012. *Qualitative research methods for the social sciences*. Long Beach: Allyn and Bacon. 2012. 448 p. ISBN 9780205809387.
- BOEHM, A. 2009. Business social responsibility: Perspectives of businesses and social workers. *Journal of Social Service Research*, 35(3), 262-273. DOI: 10.1080/01488370902901012
- BOOTH, CH. 1904. *Life and Labour of the People in London*. London: G. Norman & Son.
- Dostupné na:

<http://www.globalfactcheck.org/documents/1904%20Booth%20Life%20and%20Labour%20of%20the%20People%20in%20London.%20%20Poverty.%20%2021357547.pdf>

BOOTH, CH. 1892. *Pauperism, a Picture ; and Endowment of Old Age, an Argument*.

London: Macmillan and Company

BOWEN, H.R. 1953. *Social responsibilities of the businessman*. New York, Harper University of Iowa Press. ISBN: 9781609382063

BRACKETT, P. 2014. *The New Role of Social Workes in Strengthening Employee Engagement*. [online] Dostupné na <https://www.randstadrisemart.se/en/blog/new-role-social-workers-strengthening-employee-engagement>

CALIGIURI, P., MENCIN, A., JIANG, K. 2013. Win-win-win: the influence of company-sponsored volunteerism programs on employees, NGOs, and business units. *Pers. Psychol.* 66, 825–860. doi: 10.1111/peps.12019

CARROLL, A. B. 2008. A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices. In CRANE et al. (Eds) *The Oxford Handbook of COrporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press., pp. 19-46, DOI: [0.1093/oxfordhb/9780199211593.003.0002](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199211593.003.0002)

DANTO, E. A. 2008. *Historical research – Pocket guide to social work research method*. New York: Oxford University Press, 2008. 224 p. ISBN 978-0-19-533306-0.

DESWAL P., RAGHAV, N. 2014. Corporate social responsibility: A relationship between business organizations and the society. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 7(3), 37-44. Dostupné na: <http://ezproxy.stthomas.edu/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=96262426&site=ehost-live>

do PACO, A.M.F., NAVE, A.C. 2013. Corporate versus non-profit volunteering—do the volunteers' motivations significantly differ? *International Review on Public and Nonprofit Marketing* 10(3):221-233 DOI: [10.1007/s12208-013-0101-0](https://doi.org/10.1007/s12208-013-0101-0)

DUDEKOVÁ, Gabriela. 2014. *Schulpeho kolónia ako model robotníckeho bývania v Prešporku na prelome 19. a 20. storočia*, In: ŠENKRIK, R.(Ed.). 2014. *Dejiny bývania v Bratislavskej župe*. Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja Dni európskeho kultúrneho dedičstva 2012. Bratislava: Bratislavský samosprávny kraj 2014, s. 11-21

DUDEKOVÁ, Gabriela. 2001. *Juraj Schulpe a sociálna politika v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Bratislava: FF UK 2001.

FLIK, U. 2009. *An introduction to qualitative research*. [online]. London: SAGA, 2009. 528 p. [cit. 2016.02.26.] Dostupné na internete:

< http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_89_0.pdf.>

FRIEDMAN, M. 1970. *Capitalism and freedom*. Chicago: Chicago: University of CHivago Press

GLICKEN, M. D. 2010. *Social Work in the 21st Century. An Introduction to Social Welfare, Social Issues and the Profession*. Thousand Oaks, CA SAGE Publishing, ISBN: 9781412975780

HARRISON, J. S., FREEMAN. R. E. 1999. Stakeholders, social responsibility, and performance: Empirical evidence and theoretical perspectives. *The Academy of Management Journal* 42(5):479-487. Special Research Forum on Stakeholders, Social Responsibility, and PerformancDOI: [10.2307/256971](https://doi.org/10.2307/256971)

HATTRUP, K., GHORPADE, J., LACKRITZ, J. R. 2007. Work group collectivism and the centrality of work: A multinational investigation. [online] *Cross-Cultural*

Research, 41: 236–260. [2020-09-10]. Dostupné na:

<https://doi.org/10.1177/1069397107301975>

HATTRUP, K., O'CONNELL, M. S., WINGATE, P.H. 1998. Prediction of Multidimensional Criteria: Distinguishing Task and Contextual Performance. [online] *Human Performance*, 11(4), 305-319. [2020-09_09].DOI: [.org/10.1207/s15327043hup1104_1](https://doi.org/10.1207/s15327043hup1104_1) Dostupné na:

https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327043hup1104_1

HENDL, J. 1997. *Úvod do kvalitatívneho výzkumu*. Praha: Karolinum, 1997. 243 s. ISBN 80-7184-549-3.

HILL, O. 1877. *Our common land*. London: Macmillan and Co.,

HILL, O. 1875. *Homes of the London Poor*. New York : State Charities Aid Association

CHADWICK, E. 1889. The present and general condition of sanitary science. [online]

London : James Meldrum Dostupné na:

https://en.wikisource.org/wiki/The_present_and_general_condition_of_sanitary_science

CHEERAN, M. G., RENJITH, J. TA 2015. Scope of Social Work Profession in Industrial Establishment. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*. 4(8), p. 315-327. ISSN: 2278-6236

JOHNSON, Z., MAO, H., LEFEBVRE, S.2019. [Good Guys Can Finish First: How Brand Reputation Affects Extension Evaluations](#). *Journal of Consumer Psychology* ". 29: 565–583.

DOI: [10.1002/jcpy.1109](https://doi.org/10.1002/jcpy.1109)

KRAKEŠ, J. In: *Legislatívni materiál Dr. Krakeše, 1918-1936 a 1922-1937*, arch. číslo 1083,

LATAPI AGUDELO, M. A., JÓHANNSDÓTTIR, L., DAVÍDSDÓTTIR, B. (2019). A

literature review of the history and evolution of corporate social responsibility, *International*

Journal of Corporate Social Responsibility 4(1), p. 3-23, <https://doi.org/10.1186/s40991-018-0039-y>

LEE,N., KOTLER, P. 2013. Corporate social responsibility doing the most good for your company and your cause. Hoboken: Wiley, ISBN 978-1118045770

LEVICKÁ, J. a kol. 2015. Identita slovenskej sociálnej práce. Trnava: TYPI

UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied

LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava : Trnavská univerzita

LEVICKÁ, J. A kol. 2018. História ako indikátor sociálnej práce. Trnava: FZaSP TU ISBN: 978-80-568-0172-7

LORENZ, Brianna O. 2015. The Experiences of Social Workers in Corporate America.

Retrieved from Sophia, the St. Catherine University repository website:

https://sophia.stkate.edu/msw_papers/484

MACIAS, J. J. 2014, Why Private Companies are taking on social worker

<https://www.theguardian.com/social-care-network/2014/oct/06/private-companies-social-workers>

MCWILLIAMS, A., SIEGEL, D. 2001. *Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective*". *Academy of Management Review*. 26 (1): 117–

127. doi:10.5465/amr.2001.4011987.

MACPHAIL, F., BOWLES, P. 2009. Corporate Social Responsibility as support for employee volunteers: Impacts, gender puzzles and policy implications in Canada. *Journal of Business Ethics*. 84 (3): 405-416.

MASARYK, T. G. 1936. Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické, sv. 1, Praha: Čin

- MASARYK, T. G. 1936. Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické, sv. 2, Praha: Čin
- MILEY, K.K., O'MELIA, M.W., DuBOIS, B.L. 2011. *Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach*. London: Pearson, ISBN 13- 9780205789818
- NATIONAL Assotiation of Social Work (NASW). 2017 *Code of Ethics*. [online]. [2020-07-17]. Dostupné na: <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics>
- NAVE, A.C., do PACO, A.M.F. 2013. Corporate volunteering – an analysis of volunteers' motivations and demographics. *Journal of Global Responsibility* 4(1):31-43, DOI: [10.1108/20412561311324050](https://doi.org/10.1108/20412561311324050)
- POKORNÝ, P. 2006. *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad, 2006. 512 s. ISBN 80-7021-779-0.
- RAMBARRE, B. B. 2020. Ecosocial work trough corporate social responsibility: the case of company engagment with civil society in coostal communities in Mauritius. *Journal of the Indian Oceasn Region* , 16(1), p.47-62 , <https://doi.org/10.1080/19480881.2020.1709375>
- SANTANU, S. 2008. Industrial Social Work to Corporate Social Responsibility: A Transformation of Priority. [online] *Journal of Human Values*. 14(1), pp. 31-48 [2020-03-04] Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/097168580701400105>
- SHAMIR, R. 2011. *Socially Responsible Private Regulation: World-Culture or World-Capitalism?* *Law & Society Review*. 45 (2): 313–336. doi:10.1111/j.1540-5893.2011.00439.x
- SHEEHY, B. 2012. *Understanding CSR: An Empirical Study of Private Regulation*. *Monash University Law Review*. 38: 103–127.
- SIEGEL, D. S. 2009. *Green Management Matters Only If It Yields More Green: An Economic/Strategic Perspective*. [online] *Academy of Management Perspectives*: 23 (3), p. 5–16. [2020-06-16] Dostupné na: www.jstor.org/stable/27747522
- SMITH, M. L. 1989. *Social Work in the Work Place, An Overview*, New York: Springer
- SMITH, N.C. 2001. Changes in corporate practices in response to public interest advocacy and actions. In P. N. B. a. G. T. Gundlach (Ed.), *Handbook of Marketing and Society*. Thousand Oaks: Sage Publishing
- SMITH, R. 2010. Social Work, Risk, Power. *Sociological Research Online*, 15(1), p. 37-46 , DOI: <https://doi.org/10.5153/sro.2101>
- SOCIÁLNÍ ČINNOST – BPF. 1943. Státní okresní archiv Zlín. Evidenčné číslo 0006. Poradové číslo 24.
- SOCIÁLNÍ ČINNOST FIRMY BAŤA A.S. b.r.v. Státní okresní archiv Zlín. Inventár H1134-12. Archivní fond C69 BAŤA, II/10 – osobní/sociální, Evidenčné číslo 1333. Poradové číslo 4.
- SOCIÁLNÍ ODDĚLENÍ. b.r.v. Státní okresní archiv Zlín. Inventár H1134-12. Archivní fond C69 BAŤA, II/10 – osobní/sociální, Evidenčné číslo 1334. Poradové číslo 05.
- STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálního pracovníka*. Trnava: AD, ISBN: 80-967589-0-X
- ŠPELDA, D. 2010. *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofie, ISBN 978-80-70073-10-0
- TOYNBEE, A. 1920. *Lectures on the Industrial Revolution of tne Eighteenth Century in England*. London:Longmans Green &Co.
- TOYNBEE, Celia. 2015. *Arnold Toynbee*. [online]. London: Toynbee Hall. [2016-02-02]. Dostupné na: http://www.toynbeehall.org.uk/data/files/About_Toynebee_Hall/History_booklets/Arnold_Toy
- TRESTNÝ ZÁKON č. 14/1957 Zb., ktorým sa mení a doplňuje trestný zákon správny č. 88/1950 Zb.
- VLÁDNE NARIADENIE č. 29/1949 Zb. o referátoch práce a sociálnej starostlivosti krajských národných výborov.

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210105>

WINTER, L. 1913. *Čtvrtstoletí pojišťovacího zákonodárství dělnického*. Praha: Ústřední sdružení nemocenských pokladen

KONTAKT:

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

Mgr. Michaela Vaceková, interná doktorandka (michaela.vacekova@ucm.sk)

Katedra sociálnych služieb a poradenstva

FSV UCM v Trnave

CIKÁNSKA OTÁZKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1948-1989

THE GYPSY QUESTION AND SOCIAL WORK IN THE CZECH LANDS IN 1948-1989

Pavla KODYMOVÁ

Te kames varekas te prekerel, hoj te avel sar tu, dikh peršo pre tute andro gendalos, sar dičhos avri.

Chceš-li někoho přizpůsobit svému obrazu, podívej se napřed do zrcadla, jak vypadáš.

Abstrakt:

Příspěvek vznikl na základě historiografického výzkumu archivních materiálů s cílem doplnit stále nedostatečně zpracované dějiny oboru a rozšířit náhled na podobu sociální práce mezi lety 1948–1989. Historická sonda zahrnuje proměňující se přístup státních institucí vůči romskému obyvatelstvu a podoby sociální práce s Romy jako cílovou skupinou.

Klíčová slova: SOCIÁLNÍ PRÁCE. DĚJINY. ROMSKA ETNICKÁ MENŠINA

Abstract:

The article was created on the basis of historiographic research of archival materials with the aim of supplementing the still insufficiently processed history of the field and broadening the view of the form of social work between 1948-1989. The historical probe includes the changing approach of state institutions towards the Roma population and the forms of social work with the Roma as the target group.

Keywords: SOCIAL WORK. HISTORY. ROMA ETHNIC MINORITY

ÚVOD

Cílem historické sondy je rozšířit náhled na podobu sociální práce mezi lety 1948–1989, kdy byly možnosti praxe sociální práce (zejména na počátku období) ovlivněny perspektivou marxisticko-leninského pojetí tzv. *cikánské otázky*, které vytvářelo určující rámec pro přístup státních institucí vůči romskému obyvatelstvu. Pro zpracování byla zvolena analýza historických pramenů: dobových odborných časopisů, dokumentů Federálního ministerstva práce a sociálních věcí a dobové odborné literatury. Po prozkoumání relevantních sekundárních zdrojů o zkoumaném období byly pomocí bibliografických a archivních rešerší vyhledávány prameny, které mohly prostřednictvím významu nebo specifikací svých charakteristik přispět k naplnění cíle. V užití termínů vycházím z přístupu Zapletala a stejně jako on se přikloním k užívání termínu „Rom/romský“. Termín „cikán“ nebo „Cikán/cikánský“ užívám při citaci dobových textů, zatímco „Rom/romský“ slouží k výkladu pojednávaného tématu.

Vzhledem k přijetí faktu, že se zdroje liší tím, kým a za jakých okolností byly

vytvořeny, byl historický výzkum realizován s vědomím ideologické zatíženosti dobových dokumentů (Zapletal 2012, 14).

Po ukončení války se po roce 1945 na území Čech a Moravy vrací jen minimum původních romských rodin, zato mnoho Romů přichází ze Slovenska (ti se totiž nestali obětmi přímé vyhlazovací politiky, tak jak tomu bylo v případě romského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava.) a jiných států (např. Rumunska, Maďarska a Polska), kteří se přesouvají nebo jsou přesouváni do průmyslových center a pohraničních oblastí Čech a Moravy. Zčásti proto, že hledají práci v průmyslu a zčásti proto, že se stali součástí plánovaných přesunů obyvatelstva v rámci československého území. Cílem plánovaných přesunů je snaha zaplnit na území dnešního Česka prostor vzniklý po odsunutí obyvatel německé národnosti z pohraničí. Mezi lety 1945–1947 tak přišlo 15 až 20 tisíc Romů. Romové na Slovensku, zvláště koncem války, zažívali pravidelné pogromy a od přesunu si slibovali práci a bezpečnější zázemí, ale jejich příliv často vyvolal v českých lokalitách nesouhlas (Spurný 2017, 3). Protože se na československé státní příslušníky vztahoval Zákon o potulných Cikánech z roku 1927, který na základě kočovnického listu povoloval kočování jen některým Romům, a stanovoval i provozování živnosti jeho držitele, jsou ti, kteří byli zadrženi bez příslušného dokumentu, odesíláni na úřad ochrany práce, případně místní národní výbor, aby byli začleněni do pracovního procesu. Cizí státní příslušníci jsou „postrkem“ či odsunem dopraveni až k hranici státu, ze kterého pocházejí (Zapletal, 2012.17).

Od roku 1948 prochází v kontextu komunistické ideologie společnost sociální transformací a vůči Romům začíná být pod heslem: „řešení cikánské otázky“ praktikována nucená asimilace s cílem potlačit veškeré znaky etnické identity a dosáhnout stavu, kdy Romové naprosto splynou s ostatním obyvatelstvem. Ve stejné době je násilně přerušen pozitivní trend ve vývoji vzdělávání sociálních pracovníků, jehož součástí je i snaha postupně rozvíjet bližší zaměření na jednotlivé cílové skupiny. Důvodem je vliv dogmatického myšlení, že socialistická společnost vyřeší nejzávažnější ekonomické problémy obyvatel uspokojením většiny jejich potřeb, a tím zabrání vzniku sociálních problémů. Dopad přístupu se projevil v 50. letech stagnací sociální péče a sociální práce.

Zájem o služby poskytované sociální prací – související mimo jiné i s řadou navrhovaných změn v oblasti sociální péče v období Pražského jara – se začíná na všech úrovních řízení sociální péče obnovovat až od šedesátých let. Významnou roli sehrál i opětovný pozvolný rozvoj společenských věd (kupř. psychologie a sociologie umožňující pohled na sociální problém v kontextu komplexního pojetí člověka a jeho prostředí), který reagoval na narůstající sociální problémy v některých oblastech společenského života. Schimmerlingová (b.r.) tuto změnu pojmenovává jako příležitost k další etapě profesionalizace sociální práce.

V sedmdesátých letech je materiální pomoc nahrazována osobní formou výchovné sociální terapie, pomocí které sociální pracovník působí na racionální a emocionální stránku klienta. Rozvoj profese umožňují zejména opatření uskutečňovaná po XIV. sjezdu KSČ a nová právní úprava sociálního zabezpečení (platnost 1. 1. 1976), v jejímž rámci jsou pracovníci v sociální péči pověřeni realizovat opatření v oblasti sociální politiky podle příslušných zákonných opatření. S nástupem normalizace se objevuje sociální práce i v "komplexním řešení" romské problematiky, která má být realizována za využití metod skupinové a individuální sociální práce, průzkumů a analýz situace v terénu (Charvátová, Brablčová 1984, 109).

1 CIKÁNSKÁ OTÁZKA – PŘÍSTUP STÁTNÍ SPRÁVY K ROMSKÉ MENŠINĚ

Padesátá léta, kdy je český nacionalismus poválečných let částečně neutralizován povinným „proletářským internacionalismem“ a pozornost represivní moci se zaměřuje spíše na společenskou třídu než na konkrétní etnika, přináší etnickým menšinám vyšší míru bezpečí a svobody. *Cikáni* jsou v duchu marxisticko-leninského přístupu označováni jako „... nejubožejší oběť kapitalistického řádu, který z nich postupným odnímáním jakékoliv možnosti pracovního zapojení aktivně vytvářel vydeděnce společnosti s cílem je sociálně i fyzicky segregovat“, kdy teprve nová opatření vůči nim akceptují opakovaně zdůrazňovaný marxisticko-leninský přístup, který, „světový názor, morálku a jednání cikánů“ vykládá na základě historického zařazení do společenských vztahů (Sus 1961, 72). V souvislosti se zmiňovaným útlakem Romů je předcházející přístup vyhodnocen jako vyloženě represivní, navazující na feudální „mandáty, patenty a reskripty“. A *zákon o potulných cikánech* z roku 1927 je spolu s prováděcími předpisy vnímán jako odraz rasové diskriminace předešlých společenských uspořádání vůči romské populaci, která je neslučitelná s ústavou a lidově demokratickým zřízením (Spurný 2017, 5)

V roce 1949 vzniká z podnětu ministerstva sociální péče meziministerská komise zabývající se sociální a pracovní stránkou řešení *cikánské otázky*. Na základě výstupů několika jednání je v roce 1950 zahájeno celostátní šetření sociálních a pracovních poměrů a také početnosti romského obyvatelstva pod názvem *zařazování osob cikánského původu do trvalého pracovního procesu*. Ministerstvo sociální péče shrnulo údaje o pracovním zařazení, pracovní morálce, bytových, zdravotních a sociálních poměrech a informace o dosavadním postupu podřízených orgánům do *Zprávy o životě cikánů v ČR*, která obsahuje mimo jiné i konstatování, že vytvořením lidově demokratického státu a odstraněním kapitalismu nastalo úspěšné řešení *cikánské otázky*, kterou nedovedli řešit předešlé společenské systémy. Tím je myšleno zapojení do pracovního procesu, které Romové „...přeměňuje ... (nyní) přímo záračným způsobem stále práci rychlejším, sezónní pomalejším tempem, cikáni ochotně a rychle přivyklí ... osvojují si řemesla, účastní se socialistických soutěží, stávají se úderníky.“ Převýchova Romů závisí na „... jejich přizpůsobení se našim poměrům a splnutí s ostatním obyvatelstvem“. Základní prvky převýchovy jsou závislé na tom (a) jaký je na pracovišti poměr ostatních spolupracovníků k *cikánům*, (b) jaké jsou jejich bytové poměry a (c) jaký je poměr veřejnosti k nim ...“(Grulich, Haišman 1986, 74)

Snaha o začlenění romského obyvatelstva do „nové společnosti se stává jedním z úkolů státní politiky Československa“ (Spurný, 2017, 3). Takového cíle lze dle Suse dosáhnout naprostým odstraněním sociálních kořenů (1961, 48), vedoucím nejen k asimilaci Romů, ale i naplnění jednoho z předpokladů k urychlenému odstranění třídní společnosti a umožnění přechodu ke komunismu (tamtéž, 72). Z možných pojetí, jak tohoto cíle dosáhnout, je v duchu stalinské národnostní politiky zvolena politika asimilace a integrace Romů do společnosti. Ostatní pojetí jsou potlačena a označena za jednostranná řešení. Kupř. voluntaristické (tamtéž, 97), za to, že podporuje názor, že Romové dosud vždy projevovali dostatečně silnou vůli žít pospolitě, i když odchylně od vůle národa státu, ve kterém žili, v důsledku čehož mají být zachovány romské zvyky a národní tradice (tamtéž, 63). Nebo rozšířenější kulturní pojetí zase proto, že akcentuje kulturní postavení Romů a osobité rysy jejich kultury, které pojednává jako znaky národní kultury (tamtéž, 67). Toto autor odmítá s argumentem, že „jakékoliv snahy o autonomizaci Romů odrážející etnický přístup jsou krokem zpět narušujícím plánovaný rozklad romského etnika“ (tamtéž, 100).

Národnostní otázka je považována pro výstavbu socialismu a komunismu za důležitý problém vývoje společnosti, ve které *cikánská otázka* zaujímá v Československu specifické postavení. A „hlavním cílem socialistického státu se proto stává tzv. urychlené odstranění zaostalosti“, čehož je dosahováno řadou zvláštních opatření, která mají: „zajistit pevné postavení Romů ve výrobě, ostatních oblastech lidské činnosti a vzdělanostní i kulturní rozvoj tak, aby postupně splynuli s prostředím těch národů a národnostních skupin, v němž žijí. S argumentem, že „v předcházejících vykořisťovatelských společnostech byla tato skupina obyvatel většinou vylučována ze společnosti, žila roztržtěně, případně kočovala, nezískala pevné postavení ve výrobě a jazyk i kultura byly na nízké úrovni omezeny jen na některé stránky života. Z toho důvodu o nich nelze hovořit jako o výrazné kompaktní národnostní skupině“ (Holý, Kaláb, Flek 1966, 480). Nebo, že „...v ČSSR například žijí cikáni, které lze těžko označit za národ, národnost či národnostní skupinou. Přes některé společné etnické rysy a specifické podmínky jejich vývoje, které jim nedovolily zformovat se v národ národnost, z toho pak vyplývají i specifické rysy přístupu k řešení jejich problematiky“ (Šindelka 1966, 55).

Jedním z mnohých příkladů, jak v době budovatelského nadšení tzv. *cikánskou otázku* a s ní spojenou asimilaci vnímala společnost a zapojovala se, je text Ludmily Pelcové, dopisovatelky periodika *Práce*, ze závodu Tesla ve Vrchlabí. „*Cikánská otázka* se stala v okrese aktuální na schůzích národních výborů, v závodech ve výborech žen na školách, všude se mluvilo. Zůstanou u nás? A pokud zůstanou, převychováme je, naučíme je myslet po našem, získáme je (...) Celý Národní výbor a členky výboru měly zprvu s novými usedlíky mnoho starostí. Přidělení opuštěných domků, mnohde sotva obyvatelných, zdravotnické prohlídky, sbírka šatstva, bot a prádla, starost o zaměstnání otců a dospělých dcer, dozor nad docházkou dětí do škol a školek, návštěvy rodin, dohled na úklid a vaření a tak dále“ (Pelcová, 1959, 3).

Samotné spojení *cikánské otázky* s nutností asimilace je postulováno jako „jasně protikladné stanovisko k buržoaznímu pojetí a jako vysoce lidský a humanistický způsob vycházející z internacionální pomoci příslušníkům jiných etnických či rasových skupin, který tak odpovídá jak zájmům celé socialistické společnosti, tak i zájmům Romů“ (Sus 1961, 101–102). Nezbytnou součástí asimilačního procesu se stává kulturní převýchova, která má romské obyvatelstvo postupně připravit o poslední zbytky specifčnosti, mezi nimiž je i romský jazyk. Jeho ztráta je pak v rámci procesu asimilace hodnocena jako ... „nepodstatný průvodní jev, který kulturní převýchovu doprovází.“ *Cikánská otázka* je zařazena se zvláštním postavením do procesu socialistické kulturní revoluce „...jíž se stala snaha o dosažení takového stavu, kdy budou všichni občané uvědoměle volit beztřídní společnost vytvářející a rozvíjející socialistickou kulturu. Touto je pak možné dosáhnout vyřešení rozporu mezi objektivními socialistickými vztahy a buržoazními přežitky v kultuře a ve vědomí lidí“. Proces autor popisuje jako kvalitativní skok romského obyvatelstva (na rozdíl od zbytku společnosti), způsobený jeho hromadným přechodem do trvalého zaměstnání a trvalým usazováním. Převýchova zasahující do oblasti duchovní kultury se má stát pro Romy hlubokou a zásadní změnou (tamtéž, 103), připravující je na přechod z buržoazní ideologie k socialistické. Za tímto účelem pak má být Romům vštěpováno kulturní minimum a minimum znalosti marxistické ideologie (tamtéž, 104).

K plánovanému asimilačnímu působení však nebyla vytvořena žádná koncepce působení ani organizace, která by vytčených cílů mohla dosáhnout (Grulich, Haišman 1986, 74). Přesto lze zaznamenat ojedinělé snahy. Kupř. ministerstvo osvěty navrhlo otázku převýchovy přesunout pod svou gesci – osvětový poradní sbor – a v roce 1952

realizovalo konferenci ke stanovení jejích hlavních směrů. Mezi pozvanými byli zástupci Romů a zhruba osm desítek dobrovolných sociálních pracovníků. Konference se však omezila pouze na jednostranné návrhy v oblasti kulturně-výchovné, a navíc ukázala, ...“že mezi delegáty panují velmi zkreslené představy o identitě, kultuře a dalších specifických rysech romského etnika, a proto nejsou kompetentní k řešení“ (Pavelčíková 2004, 35).

Mezi lety 1951–1952 je největší díl odpovědnosti za řešení problémů s romským obyvatelstvem přenesen na ministerstvo vnitra a z něho pak na národní výbory, které jsou mu podřízeny (Pavelčíková, 2004, 36). V r. 1952 je na základě spolupráce ministerstev vnitra, sociální péče, osvěty a informací s některými dalšími centrálními úřady vydána směrnice ministerstva vnitra č.13 s názvem *Úprava poměrů osob cikánského původu*, která má umožnit dosáhnout „...zapojení osob cikánského původu do budovatelského úsilí naší lidově demokratické republiky a postupnému zbavování cikánů následků zaostalosti, jako dědictví kapitalistického režimu...“. Převýchovné působení je v gesci národních výborů, masových organizací a ostatních institucí lidově demokratického státu s cílem dospět k tomu: „... aby se z nich stali řádní občané naší vlasti, kteří pochopí, že jen usilovnou prací za vybudování socialismu si zajistí zvýšení životní úrovně a tím také šťastnou budoucnost bez ústrků, bídy a hladu“ (Grulich, Haišman 1986, 74).

Grulich a Haišman vyjmenovávají základní okruhy úkolů nastavených složkám odpovědným za převýchovný proces zejména národním výborům všech stupňů: (a) Zapojit cikánské obyvatelstvo do řádného pracovního procesu v kombinaci s nabídkou přiměřeného ubytování. (b) Ve spolupráci se závodními radami, složkami Národní fronty, ČSM a „uvědomělými zaměstnanci“ kontrolovat, „zda jsou spravedlivě honorováni za práci a vyhybat se tak nesprávným postupům, které mohou podporovat kočování. K tomuto Spurný (2017, 6) podotýká, že dobové dokumenty uvádějí konstatování, že Romové si svými tradičními způsoby obživy mohou vydělat více peněz než mnozí jiní. (c) Zajistit předškolní výchovu a docházku *cikánských* dětí do školy. (d) Ovlivnit a vychovávat soustavnou propagační a agitační činností ostatní obyvatelstvo v duchu zásad stalinské národnostní politiky k novému poměru ve věcech národnostních a likvidovat zbytky rasové diskriminace. (e) Zamezovat diskriminaci *cikánského* obyvatelstva úřady a ve veřejném životě, tak aby nebylo vystaveno újmám z důvodu svého původu a současně u něj odstraňovat negramotnost. (f) Zapojovat do aktivit převýchovy uvědomělé *Cikány*. (g) Vést řádnou evidenci cikánského obyvatelstva a v souvislosti s ní dohlížet, že je opatřeno průkazy (totožnosti, doklady o pracovním poměru apod.) (h) Zapojením do stálého pracovního poměru a přidělením bytů usazovat kočující *cikánské* obyvatelstvo (Grulich, Haišman 1986, 75).

Určené složky mají v převýchově postupovat tak, aby z jejich jednání vyplývalo, že při řešení *cikánské* otázky kladou důraz na to, že: (a) se jedná o občany, kterým nebyla za minulého režimu dána možnost stát se užitečnými a řádnými členy společnosti a kterým chtějí nyní všichni v tomto pomáhat, (b) národní výbory vůči *Cikánům* dodržují zásady socialistické zákonnosti stejně jako vůči všem ostatním občanům a (c) v procesu převýchovy je soustředěna a koordinována veškerá činnost zúčastněných složek bezpečnostními referáty národních výborů (Grulich, Haišman 1986, 75).

Dokument *Úprava poměrů osob cikánského původu* ukládal „národním výborům povinnost přesvědčovat odpovědné vedoucí závodů, že je třeba učinit vše, aby *cikány* udrželi v zaměstnání, i když z počátku bude jejich pracovní výkon nižší a způsob práce jejich životu neobvyklý. Komunisté vycházeli z předpokladu, že práce není jen

prostředkem obživy a zvyšování individuální i kolektivní životní úrovně, ale především „mocným činitelem ve výchově člověka“ (Spurný 2017, 5).

Přidělování bytů je vázáno na pracovní poměr a má vést k znemožnění kočování. Směrnice ukládá národním výborům, aby jejich zaměstnanci poučili *cikánské* rodiny o užívání přiděleného bytu v kontextu zdravotním a v kontextu výhod, které poskytují uspořádaná bydlení. Součástí je praxe neohlášených prohlídek (spíše kontrol) jejich domovů v rámci kterých je zejména prošetřován stav obytných prostor, nemocnost dětí a způsob jejich výchovy. Dozor nad romskými domácnostmi mohli provádět členové několika různých komisí, a to komise péče o člověka, komise péče o občany cikánského původu při místních a okresních národních výborech a také komise zdravotních odborů okresních či krajských národních výborů, kteří navštěvovali jednu a tu samou domácnost (Spurný 2017, 8).

Stejně tak byl vykonáván dohled nad docházkou romských dětí do školy a školky, který měl posílit jak snahu o jejich převýchovu, ale i předpoklad, že pak mohou pozitivně v duchu převýchovných cílů působit na své rodiče a jiné dospělé Romy. Do mateřských škol mají být romské děti zařazovány přednostně a vůči starším dodržována zásada, že „*cikánské* děti patří do národní nebo střední školy jako ostatní...“ Směrnice zároveň umožňuje založit v některých místech buď třídy anebo také školy pouze pro *cikánské* děti s tím, že postupy práce s dětmi jsou totožné jako postupy pro práci s mládeží obtížně vychovatelnou. Fakt, že pro romské děti byl vyučovací jazyk většiny jazykem mnohdy neznámým, respektive jazykem druhým, nebyl k výše uvedené zásadě asimilace vzat v potaz, a romské děti byly často neobjektivně hodnoceny jako děti zaostalé (Grulich, Haišman 1986, 75).

V důsledku reorganizace státní správy z roku 1953 je *řešení cikánské otázky* přeneseno z resortu ministerstva vnitra na jiné orgány, z původní iniciativy se vytrácí centralizované vedení a veškeré aktivity jsou redukovány na osvětovou činnost. (Pavelčíková 2004). Z výsledku hlášení o uplatňování nového způsobu řešení přichází nejdříve optimistické, později spíše rozporuplné zprávy jejichž výstupem je mimo jiné často zmiňovaná nepřipravenost *cikánů* i našich lidí na bezprostřední soužití (Grulich, Haišman 1986, 75).

V roce 1954 je sekretariátem ústředního výboru Komunistické strany Československa projednána *Zpráva o některých nedostacích v práci mezi cikánským obyvatelstvem* stanovující komunistům angažovaným v řešení cikánské otázky zásady, kterými se mají řídit. Pokračují aktivity zaměřené na snahu zamezit kočování nabídkami stálého zaměstnání, k němu vázaného přidělování bytů a současně i likvidaci romských táborů s cílem odstranit tzv. prvky izolace *cikánského* obyvatelstva. Prováděná hygienická a proti epidemiologická opatření v prostorách, kde se zatím Romové zdržují, mají přiblížit romské obyvatelstvo kulturním zvyklostem většinového obyvatelstva. A současně se snahou odstraňovat negramotnost a umožňovat Romům zvýšení kvalifikace tak postupně naplňovat základní předpoklad k dosažení plánované převýchovy. S tím souviselo i posilování výchovného vlivu společnosti a státu, a to zejména na děti a mládež. Vynechána nebyla ani kultura. Projev nejvyšší iniciativy přisuzují na základě dosud zpracovaných pramenných materiálů v letech 1954–1957 Grulich a Haišman resortu školství, kdy ministerstvo školství vydalo „...jako první konkrétní opatření na ministerské úrovni“, směrnice, které zajišťovaly výuku *cikánských dětí* a obsahovaly možnost zřízení vyrovnávacích tříd pro *cikánské děti v místech jich větší kumulace*. Další aktivity byly víceméně redukovány na osvětovou práci bez větší efektivity (Grulich, Haišman 1986, 76).

Naplnění jednotlivých kroků, které mělo dle Suse (1961, 127) přinést... „konečné vítězství nad staletou romskou zaostalostí a primitivností bude zároveň jedním z

projevů síly socialistického řádu, socialistického humanismu a opravdové demokracie“ začalo stagnovat. Přes veškerá očekávání se v rámci uvedených opatření nezdařilo dosáhnout plné nebo alespoň dostatečné asimilace. Příčinou je shledán stále přetrvávající rozdíl mezi romským obyvatelstvem a majoritou. Linderová toto vysvětluje tak, že společnost, která chtěla život *cikánského obyvatelstva* obecně přizpůsobit svým uznávaným normám, považovala řešení tak zvané cikánské otázky za neúspěšné (Linderová 1993), aniž by zvážila a hodnotila dopad jednotlivých kroků či podrobila revizi ideologii, kterou byly vedeny. Příkladem je rozvaha Suse, který považuje za příčinu to, že „značná část Romů nepochopila nutnost odstranění dědictví minulosti a neví jakým způsobem by změnili své postavení. A fakt, že se někteří novému životu brání, tak nelze přijmout jako důkaz, který by svědčil nesprávnosti politiky převýchovy Romů, natož aby potvrdil názory těch, kteří v rámci konzervativních přístupů hovoří o nezměnitelnosti romské psychiky, romského způsobu života. Jsou to názory, které jsou komunisty odmítnuty jako falešné, nevědecké a nemarxistické, protože úspěšná zkušenost s menšinou těch, kteří se podřídili, jen utvrzuje v tom, že proces asimilace cikánského obyvatelstva je objektivně nevyhnutelnou zákonitostí“ (Sus 1961, 108). Tato reakce odpovídá přístupu komunistické strany k vytváření metapříběhu, kdy dle Fidelia „...přes všechny peripetie omylů a jejich napravování tedy platí, že společenský řád, jejž strana zajišťuje, je objektivně dokonalý, stejně jako strana je objektivně neomylná. Všechny kazy, nešvary a nedostatky pramení ze subjektivní nedokonalosti těch, kdo stranická rozhodnutí na různých úrovních provádějí... Takto se v komunistické řeči uplatňuje princip redukce systémového na osobní, který je, jak vidno, pouhým důsledkem a nezbytným doplňkem implicitního principu neomylnosti“ (Fidelius 2020, 183).

I zde lze nahlédnout onu neomylnost, když Sus (1961, 113) v hodnocení neustupuje od myšlenky převýchovy a asimilace a jejich všeobecně platným a základním principem stanovuje úplné rozptýlení Romů: „...a vše, co by přispívalo k opětovnému shromažďování a seskupování, je považováno za nesprávné, ať už by se jednalo o pracovní čety, hromadné usídlování, vytváření moderních romských ulic či osad ba dokonce i organizování romských souborů lidové tvořivosti“. Horvátová (2002, 55) zmiňuje dvě strany důsledku asimilačního tlaku, který „cestou násilného zapojování Romů do společnosti pomocí jejich vykořenění způsobil jednak neodčinitelné škody, zanikaly rodové komunity, které byly zárukou jistého morálního řádu pro své členy, Romové začali páchat u Romů dosud nevídané a důsledkem sociálních změn vyvolané kriminální delikty, využívat možnost odkládat děti do dětských domovů a ženy sklouzávat k obživě tradici se vymykající prostitucí. Na druhé straně zase napomohl odstraňování negramotnosti a zvyšování kvalifikovanosti Romů a poskytování Romům dříve běžně nedostupnou zdravotní a sociální péče“.

Z rozhovoru s Josefem Gažim z r. 1965: „Pravda, většina mladých cikánů v osadách nebydlí — odcházejí na práci do slovenských závodů i do Čech. Vracejí se jako kvalifikovaní dělníci, ale někdy se také nevrátí, přestanou se o své rodiny starat. V osadách platila morálka cikánského klanu, která měla své přísné zákony: Nebylo například myslitelné, aby rodiče opustili své děti —byli by se dostali do všeobecného opovržení. Teď však jsou dětské domovy na Slovensku plné cikánských dětí. Gaži báči soudí, že stará morálka zmizela rozpadem klanu a nová se ještě — alespoň v těchto případech — nevytvořila“ (Tučková 1965, 8).

Linderová (1993) věnuje pozornost usnesení ÚV KSČ z dubna 1958 *o práci mezi cikánským obyvatelstvem*, kterým jsou na všech stupních státní správy zřízené komise pro práci mezi *cikánským obyvatelstvem* s hlavním cílem likvidovat pomocí stranických a státních orgánů a společenských organizací *kulturní a společenskou zaostalost*

cikánského obyvatelstva, podporovat začleňování do zaměstnání, zlepšení zdravotního stavu, zvýšení vzdělanostní úrovně, dbát na zkvalitnění bytových a hygienických podmínek a zastavení růstu kriminality. Uvedené dílčí cíle spadaly do kompetence jednotlivých ministerstev:

Ministerstva školství a kultury – zabezpečení řádné výuky a výchovy *cikánských dětí*, likvidace negramotnosti mezi dospělými, především v produktivním věku, a celkové zvyšování kulturní úrovně *cikánského obyvatelstva* – prvním výsledkem je směrnice *o výchově a vyučování cikánských dětí* z r.1958.

Ministerstva zdravotnictví – provádění jednorázových lékařských prohlídek zjišťujících *zdravotní stav cikánského obyvatelstva* a za *zajištění soustavné preventivní zdravotní péče v cikánských čtvrtích a osadách* – vydalo též v roce 1958 *směrnici pro zdravotnickou práci u osob, které vedly kočovný život*.

Ministerstva spravedlnosti a vnitra – *evidence cikánského obyvatelstva na území republiky, zvláštní evidenci kočujících a polokočujících osob*, vypracování legislativní úpravy umožňující do konce roku 1959 naprostou likvidaci kočovného způsobu života, výsledkem bylo vypracování a přijetí zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob (Linderová 1993, 195).

Prováděcími předpisy k zákonu č. 74/1958 stanovuje ministerstvo vnitra termín konečného soupisu kočovných osob na 3.–6. 2. 1959. Všichni trvale neusazení obyvatelé nad 15 let se mají k tomuto datumu přihlásit v místě svého momentálního pobytu a podstoupit kontrolu s případným doplněním osobních dokumentů a rozhodnout se, zda se usadí v místě, kde byli zastaveni a zapsáni, nebo jinde, tedy vrátit do obce svého trvalého pobytu, nebo si v příslušném kraji vybrat jiné místo (Pavelčíková 2004, 69). Na základě tohoto zákona byli: „... ti, kteří se odmítli podrobit, zastavení, vozům byla zničena kola, nebo byly rovnou zapáleny, koně zastřeleni nebo odvedeny na jatka. Tam, kde tento akt proběhl se Romové museli usadit. Tedy tam, kde byli právě zastaveni“ (Ozogán, 2011). V rámci pokynu ministerstva o odebrání koní kočovníkům (měli být dílem utraceni, dílem předáni JZD či státním statkům) a o likvidaci vozů a maringotek bylo jasné, že národní výbory nebudou schopny zajistit pro všechny zapsané vhodné ubytování, proto se připouštělo odebrání kol a postavení maringotek na špalky, aby s nimi jejich majitelé nemohli přejíždět. Zásahy se tak svou razancí v jednotlivých lokalitách lišily.

Se srovnáním obdobného zákona z roku 1927 a z roku 1958 se kupř. Sus vyrovnává níže uvedeným rozbořem:

První zákon legalizuje pronásledování cikánů, oproti tomu druhý z roku 58 nabízí pomoc všem potulným osobám, která je uložena Národním výborům ve smyslu pomoci při opatrování vhodného zaměstnání, trvale osídlení a výchovy k tomu, aby se stali žádnými pracujícími občanem podle §1 tohoto zákona. To, že již v §3 stejného zákona je uvedeno: *"kdo setrvává při kočovném způsobu života, přesto že mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětí svobody na šest měsíců až tři léta."* a paragraf opravňující k násilnému usazení se komentuje autor tak, že tímto paragrafem nikterak demokratičnost uvedeného zákona netrpí ani není porušena zásada rovnoprávnosti. *„A pokud by někdo došel k opačnému názoru, jsou jeho představy nesprávné či objektivistické, protože nezahrnují abstraktní pohled na otázku demokracie a pomíjejí její společenskou třídní obsah. Zejména však, že socialistická demokracie nevyklučuje násilí, které nesmí směřovat k zachování*

třídní či jakékoliv jiné výlučnosti, ale k odstranění jakýchkoliv výlučnosti a rozdílů. To je důkazem, že §3 opravňující k násilnému zakročení vychází z principu socialistického humanismu, za přihlídnutí k tomu, že záporné prostředí v minulosti zanechalo mnoho špatného v mentalitě cikánů a tyto negativní a škodlivé vlastnosti jsou v rozporu se socialistickou společností, proto musí být kvalifikováno jako nesprávné a trestuhodné, přičemž shovívavost a liberalismus by nepřinesl žádný výsledek. Samotný zákon ...zakazuje totiž takovou volnost a svobodu co odporuje jak socialismu, tak zásadám společenského soužití. Zatímco tou pravou svobodou je změna v materiálním postavení Cikánů a zvýšení jejich kulturnosti a vzdělání, které vyvolají přechod ke skutečné svobodě lidí, kteří si uvědomují své společenské postavení a podílejí se na budování nové společnosti (Sus 1961, 101-102)

Není to jen tento autor, který razantně obhajuje důsledky zákona, z dobového tisku nabízí náhled Ozogán (2011).

Zákon schválený na Národním shromážděním 17. října 1958 právě vstoupil v platnost. Šest set let migrující skupinky Cikánů, tak musí změnit návyky svých předků, aby se mohly stát členy naší bratrské, pracující společnosti. Pakliže se novým pravidlům nepřizpůsobí, budou muset, navzdory našim snahám pomoci jim, trávit své dny ve vězení jako kriminálníci. V §1 je psáno: „Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatřování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.“ A aby byl tento zákon řádně dodržován, je třeba stanovit i patřičné tresty: „Kdo setrvá při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.“ Pevně věříme, že kočovníci poznají kouzlo civilizace a začlení se do společnosti. Je to jediný možný způsob, jak vyřešit cikánskou otázku, která naše země trápí už po staletí (Ozogán 2011).

V letech 1958 a 1959 jsou svolány celostátní aktivity s cílem „*pochopení metod a způsobu řešení cikánské otázky*“. V programu trvalého usídlení a pracovního zařazení kočujících osob byla akcentována zásada zamezit většímu soustřeďování těchto osob do jedné lokality s předpokladem, že rozptýlení mezi ostatní obyvatelstvo umožní lepší podmínky pro sedentarizaci a s ní související převýchovu ke způsobu života majoritní společnosti (Linderová 1993, 195). Po násilném usídlení kočujících a polokočujících osob je – na základě požadavku ministerstva školství a kultury – vyvíjena snaha zařadit všechny školou povinné romské děti do vzdělávacího procesu. Jeho neuspokojivé výsledky jsou vysvětlovány nezájem romských rodin o vzdělání, stejně tak jako nedostatečným materiálním a personálním zajištěním škol (tamtéž, 197).

Do zvyšování vzdělanostní úrovně byl zahrnut i program likvidace negramotnosti dospělých s preferencí věkové skupiny 15 až 45 let formou uspořádaných vzdělávacích kurzů pro *negramotné cikánské občany*. Celkový výsledek snah je zhodnocen jako neúspěšný a program je prodloužen až do roku 1965 s tím, že pořádané kurzy čtení a psaní se znalostmi základní školy jsou nově i náplní vojenských a nápravně výchovných zařízení.

„V roce 1960 vyhlásily orgány ÚV KSČ (ústí prezidenta Novotného) „dovršení socialistické výstavby státu“ (Pavelčíková, 79) a s ní související správní reforma a

vytvářený systém i činnost komisí pro práci s občany *cikánského původu* začala zvolna ochabovat, protože nebylo vyjasněno jejich postavení (Linderová 1993, 197).

Obsah činnosti komisí je zaznamenán v kronikách národních výborů, jedním z příkladů je zápis v kronice města Modřany z roku 1967 (komise byla dle dalších záznamů rozpuštěna až v roce 1983).

„Podle stavu v roce 1967 bylo na okrese Praha-západ 300 cikánských rodin, v Modřanech 25 občanů cikánské národnosti. V roce 1967-1970 má být do našeho okresu přemístěno dalších 20 cikánských rodin. Budou umístěny v obcích, kde cikáni dosud nejsou. Občané cikánského původu mohou měnit zaměstnavatele, ale při zachování trvalého bydliště. Bydliště mohou měnit jedině se souhlasem ONV. V každém případě závod, který propouští cikánského pracovníka ze zaměstnání, musí si ověřit u podniku, který hodlá tohoto pracovníka přijmout do práce, že s přijetím souhlasí. Teprve pak je možno rozvázat pracovní poměr. Pro asimilaci cikánů se klade zvýšený důraz na školu, zejména je nutno dbát na řádnou docházku dětí. Nedochozí-li dítě bez řádné omluvy do školy, pak školská a kulturní komise MěNV (městský národní výbor) musí učinit potřebná opatření k zajištění řádné docházky. Případně musí přikročit i k finančním postihům, jako je zastavení rodinných přídatků nebo uložení pořádkových pokut. (...) Bez souhlasu MěNV nesmí škola žáka odhlásit (Kronika města Modřany 1967, 37).“

Jakkoliv lze po roce 1965 sledovat v romské populaci některé změny ve způsobu života (zejména v materiálních podmínkách, které se u některých romských občanů zvolna přibližují podmínkám ostatního obyvatelstva), spory mezi stále početnější částí minoritní skupiny romského obyvatelstva a ostatním obyvatelstvem přetrvávají a některé se i prohlubují. Místo kočovného způsobu života se začíná objevovat nová forma migrace nazývaná jako živelná nebo spontánní. Tato probíhá převážně ze slovenských oblastí do Čech vedená snahou získat lepší bydlení, výdělek, společenské postavení nebo potřebou změnit prostředí. A to se stává jednou z příčin, proč vyústila formou Usnesení 502 snaha zamezit jak již existující, tak i nově vznikající koncentraci romského obyvatelstva v různých lokalitách, a plánovitým řízeným rozptylem jej plynule rozmisťovat mezi ostatní obyvatelstvo (Linderová 1993, 196–197). Kontrole sloužila jedna z legislativně upravených povinností platná pro každého občana státu, a to zdržovat se v místě pobytu, kde je přihlášen, s možností hlášeného přechodného pobytu obnovovaného po každém jednom roce uplynutí. Při porušování se jedinec vystavoval riziku trestního postihu z důvodu nepřijatelného způsobu života (Gojová 2008, 380). Oba údaje byly povinnou součástí informací uvedených v občanském průkazu, tedy okamžitě přístupné Veřejné bezpečnosti (policii) při kontrolách občanů. Na místo trvalého bydliště bylo vázáno i poskytování zdravotních, sociálních služeb apod.

Koncem šedesátých let konstatuje Suchý, že nové podmínky se vyznačují tím, že Romové přestali žít dříve obvyklejším nomádkým způsobem. Proto je vyvíjena snaha jim vzhledem k ostatnímu obyvatelstvu umožnit přechod ze stavu izolace do stavu asimilace. Mezi těmito stavy je mezistupeň, který je pro mnoho *cikánů* příznačný. Nežijí s ostatním obyvatelstvem ani společně ani odděleně, ale jakoby paralelně. Dovedou být nekonformní. Suchý v této vlastnosti shledává velkou sílu a navrhuje s jejím využitím pěstovat i výchovu v pozitivním smyslu, protože v civilizované společnosti může být nekonformní jen člověk mimořádných kvalit, který si to může dovolit. A tato vlastnost překvapuje právě u těch, kteří se v průběhu společenské diferenciaci nejméně uplatnili. Stejně tak jako využít a rozvíjet jejich vlastnost

vstřebávat z prostředí, co může prospět v dalších procesech přizpůsobování většinové společnosti (Suchý1968, 2).

Když je usnesením vlády č. 384 v roce 1968 rozpuštěn Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, jsou veškeré aktivity přeneseny na ministerstvo práce a sociálních věcí, které přímo spolupracuje s odbory sociálních věcí národních výborů všech stupňů. Změna koncepce je založena na připuštění faktu, že pro úspěšnost je nutné postupovat tak, aby sami Romové považovali svoji integraci za nezbytnou a pro celou společnost i pro ně prospěšný proces. V rámci tohoto procesu měli opustit role pasivního objektu asimilačních aktivit společnosti a stát se aktivním činitelem, který sám tuto integraci podporuje (Linderova 1993, 196–197).

Téma aktivního zapojení Romů do koncepce asimilačního procesu se objevuje i v rámci diskuzí na stránkách periodik. Příkladem je níže uvedený příspěvek

V obecné koncepci se ukazuje potřeba podporovat myšlenky cikánských zájmových organizací a především umožňovat, aby se *cikánští* občané mohli ve větší míře než dosud účinně podílet na řešení vlastních sociálních problémů, podporovat vyškolení dobrovolných cikánských sociálních pracovníků a umožnit jim, aby mohly proniknout do zaostávajících *cikánských* rodin. Nespoléhat se na jednostranný, v minulosti často proklamovaný recept – že totiž direktivní řízení rozptyl a asimilace *Cikánů* je univerzální lék na řešení *cikánské* otázky. (...) Je pravda že v českých zemích postupuje – lze-li to tak vyjádřit – civilizační proces *cikánského* obyvatelstva o něco rychleji než na Slovensku. V českých zemích jich také žije ve srovnání se Slovenskem jen přibližně třetina celkového počtu. Nic to nemění na skutečnosti, že *cikánská otázka* je a bude i v českých zemích ještě dlouho existovat a bude nutně muset být chápána jako objekt sociální politiky české vlády a českých institucí (Kaštánek 1969, 1).

V prosinci 1968 zveřejňuje přípravný výbor svazu Československých *Cikánů* v Brně v deníku Rudé právo hlavní myšlenky návrhu na řešení *cikánské problematiky*. Kritice podrobuje stěhování lidí v rámci řízeného rozptylu, stejně jako dosud prosazovaný názor, že stačí převychovat už je na ty, kteří žijí dle svých tradic a zvyklostí a nemohou tak dosáhnout úspěchu. Nápravů shledává ve vědeckém vymezení charakteristiky *Cikánů*, zabezpečení ústavně společenského postavení této početné specifické skupiny, u které nelze popírat určité odlišnosti ve znacích fyziologických a psychických, vývojových, společenských atd., které jsou vyjádřeny i v odlišném názvu této skupiny.

Dalším z nezbytných kroků je podpora cikánského jazyka, který si přes veškeré minulé snahy promítnuté do návrhů a opatření, a to zejména v letech padesátých, uchovali.

Klíčovou je pak potřeba Romů vykročit z role pasivní a stát se aktivními spoluúčastníky řešení, protože *cikáni* se chtějí aktivně podílet na své seberealizaci. A ačkoliv výbor oceňuje záslužnou činnost dobrovolných pracovníků, kteří mezi cikány pracují, neshledává – na rozdíl od jiných – v krocích omezených na charitativní a sociální činnost dostačující řešení. To může nastat až na základě vědecké analýzy vyústující ve zpracování co ucelené koncepce.

Dále navrhuje dosud realizovaný řízený rozptyl vnímat jako jeden z možných prostředků, nikoliv jako cíl a upozorňuje na porušování osobní svobody, ke kterému docházelo zejména pro administrativní metody užití k tomuto kroku.

Ani u snahy o tzv. *pozvednutí Cikánů* na úroveň ostatních občanů nemohou být užívané prostředky a metody omezeny pouze na uspokojování materiálních potřeb (slušné a přiměřené bydlení, zaměstnání a podobně), ale musí být doplněny o

významnou spoluúčasť samotných Romů při jejich výchově, vzdělávání a získávání kvalifikace, a to s akceptací jejich výše jmenované specifčnosti. Zejména se jedná o tyto kroky (a) zařazení do vzdělávání *cikánských* dětí na přechodnou dobu internátní školy, v kterých by vyučovali příslušníci cikánské inteligence. (b) S tím související ukončení plošného umísťování dětí do zvláštních škol, kam jsou umísťovány spíše ze sociálních důvodů zapříčínující jejich selhávání běžné školní docházce, zejména když pobyt v tomto typu školy jen reprodukuje nekvalifikované lidi. (c) Při výchově *Cikánů* využívat jejich vlastní kulturu, která byla zejména v počátcích decimována. Bez aktivního přispění samotných *Cikánů*, získání pocitu rovnoprávnosti a sebevědomí nelze celou otázku vyřešit a prvním z kroků je právě vznikající Svaz československých *Cikánů* (Holomek 1968, 3).

Již v roce 1969, kdy přestávají být Romové "řešení" a sami se začínají podílet na řešení vlastních problémů, je založen Svaz *Cikánů – Romů*, který zastupuje jejich zájmy v ČSR. Tato organizace se na našem území poprvé pokusila o to – jak sama v přípravné fázi uvedla, aby její příslušníci nebyli pasivním objektem sociální péče, ale dobrovolnou frontou sebevědomých rovnoprávných občanů (Šiklová 2002). Činnost svazu byla založena na principech rovnoprávného a bezkonfliktního soužití majority s romskou menšinou, která se nechce asimilovat, ale naopak deklaruje pozitivní etnická specifika a dále je rozvíjí. Takový způsob integrace Romů do společnosti však byl pro KSČ, vstupující do fáze normalizace, nepřijatelný (Horvátová 2002, 55) a přestože po celou dobu své existence Svaz *Cikánů-Romů* nabízel své síly ke spolupráci, byl v dubnu 1973 donucen ukončit činnost (Šiklová 2002). Romové zase na dlouho ztratili možnost ovlivňovat řešení vlastních problémů (Horvátová 2002, 55).

Roce 1971 je ve studijním materiálu na pomoc pro lektory při volební kampani uvedeno, že existuje: „početná skupina občanů *cikánského původu*, kteří dosud podléhají tradiční návykům a žijí způsobem odlišným od ostatní společnosti a ukazuje se, že bude nutno citlivým způsobem a pomocí celé řady nových metod zejména ve výchově mládeže, dovršit se zdarem proces integrace *cikánského* obyvatelstva socialistické společnosti“ (Havelka, Vachel 1971, 30).

Důvodovou zprávou z roku 1970, vydanou k Usnesení č. 279/1970, je odmítnuta původně zamýšlená novelizace zákona č. 74/1958 Sb. o zákazu kočování, které je označeno jako protiústavního postupu. V letech 1971-1973 jsou vydány dokumenty (kupříkladu Usnesení vlády ČSSR 231/72 *Ke společenské problematice cikánů v ČSSR*) zaměřené na zaměstnanost, vzdělávání, umísťování romské mládeže a řešení sociální a zdravotní situace Romů. Kontrola a koordinační činnost příslušných ministerstev spadá pod nově zřízenou Komisi, která do roku 1988, kdy byla zrušena, pracuje pod vedením MPSV. Komise se zabývá spoluprací na přípravě koncepčních materiálů, koordinací realizovaných aktivit a jejich kontrolou u jednotlivých ministerstev a jiných ústředních správních orgánech a na základě zpráv od ústředních správních orgánů a národních výborů určuje další směry působení romské politiky. S odkazem na výše uvedené usnesení vlády konstatuje Nečas, že „...koncepce řešení usiluje o zrovnoprávnění a společenskou integraci Romů začleněním do hospodářského, společenského, kulturního a politického života socialistické společnosti, jako jedinou cestu k změně společenského postavení Romů a vytvoření předpokladu pro překonání jejich historicko společenské zaostalosti“ (Pavelčíková 2004).

Státem řízená asimilace je nahrazena mírnější koncepcí společenské integrace, avšak beze změny cíle – zařadit, asimilovat. Jen forma jeho realizace již nemá být, zejména pro svou předešlou neúspěšnost, tak násilná a k vyrovnání s majoritou má dojít cestou materiálních a sociálních výhod pro „občany *cikánského původu*“ (Horvátová 202,

55), ačkoliv právě proti tomuto se Svaz Cikánů-Romů vymezoval a označil tuto cestu jako nedostačující řešení.

Jak byla koncepce naplňována, nacházíme opět i v záznamech kronik kupř. místního úřadu Plzeň 2. za leta 1971–1975.

V oblasti sociální politiky se také prohloubila péče o cikánské obyvatelstvo. Velká pozornost je zaměřena především na mládež. Děti jsou umisťovány do předškolních zařízení, mládež posílána do letních výchovných kurzů.

Výchovným kurzům je přikládána v procesu převýchovy/vzdělávání značná důležitost. Mnohé z výchovných kurzů mají stanovený obsah a metodiku Ministerstvem práce a sociálních věcí a přímo vycházejí s usnesením vlády České socialistické republiky ze dne 25 listopadu 1970 číslo 279 o současném stavu řešení otázek *cikánského obyvatelstva* a doporučením komise vlády ČSR pro *otázky cikánského obyvatelstva* (Zpravodaj Ministerstva práce a sociálních věcí České socialistické republiky, 1973, 1). Vysvětlení nalezneme mimo jiné kupř. u Dunovského, který se zabývá dětskou pediatrií a v tomto kontextu i rodinou. Ten konstatuje, že ke zvláštnostem socializace cikánského obyvatelstva je třeba chápat postavení romského muže a ženy: „Zatímco muž přichází do širších společenských struktur daleko častěji a jeho socializace probíhá intenzivněji (vojenská služba, zaměstnání a někdy dokonce i vězení), žena zůstává trvale ve značné izolaci, v nevědomosti, na daleko nižší úrovni než její partner... nedostatečně socializovaná *cikánská žena – matka*, která sice plní své biologické poslání... udržuje dosavadní společenské postoje cikánského obyvatelstva daleko více než tušíme ...z uvedeného je patrné, že s účinným zásahem do tohoto bludného kruhu je třeba začít především u *cikánské ženy* (Dunovský 1979, 73).

V péči společnosti o romské obyvatelstvo jsou deklarovány značné pokroky a mezi dosažené výsledky je v osmdesátých letech zařazen:

Zvýšený počet romských dětí v mateřských školách, vybudování samostatných oddělení i celých školek a postupné zavádění opatření, aby romské děti alespoň poslední rok před školní docházkou absolvovaly předškolní přípravu.

Snižující se počet romských žáků vycházejících v prvních pěti ročnících základních škol, zvyšující počet dětí končících školní docházku v posledních ročnících a zlepšení školní docházky, které má za následek i postupné zlepšování školního prospěchu.

Příznivé rozmisťování cikánského dorostu do učebního a pracovního poměru na základě výsledků ve školní výchově.

Postupné zlepšování vztahu romského dorostu k výuce, přestože značná část dětí stále ještě odchází přímo do pracovního poměru.

Kontinuální snižování počtu nezařazené cikánské mládeže.

Zvyšování zaměstnanosti práceschopných romských občanů v produktivním věku, a to nejen mužů, ale i žen.

Organizování kurzů zdravotní péče a hygieny, péče o dítě a o jeho vývoji či výchovy pro *cikánské ženy a dívky*, které zůstávají v domácnosti (kurzy zdravotní péče a hygieny, péče o dítě a jeho vývoj, o vaření a správné výživě apod.).

A pomocí mimoškolní výchovy zvýšení znalostí *negramotných a pologramotných cikánských občanů* (pro děti jsou organizovány letní rekreační výchovné tábory s

cílem ukotvit základní sociální, zdravotní, kulturní a společenské návyky u výchovně zanedbaných cikánských dětí a doplnit jejich školní vědomosti) (Sociálně právní ochrana obyvatelstva, 1979, 158-159).

Víšek konstatuje, že: „...přes mnoho nenaplněných záměrů byla realizována řada pozitivních činností v sociální oblasti, výchově a školství, kultuře bydlení apod. ... a na jejich účinnost by bylo možná se ptát spekulativní otázkou, co by bylo kdyby nebyla zabezpečená zvýšená zdravotní péče romským dětem, co by bylo kdyby nebyla zabezpečená zvýšená péče romským dětem ve školkách, sociálně zdravotní a kulturně výchovné kurzy, kurzy gramotnosti, vaření, kdyby nebyl vyvíjen tlak na zaměstnanost či vyvíjena rozsáhlá snaha při řešení bydlení a zabezpečená práce sociálních pracovníků?“ (Víšek 1999, 202).

Po celé toto období se však mnoho z učiněných kroků neobešlo bez porušování lidských práv vůči Romům. Hlavní oblasti vyjmenovává Šiklová „...vytvoření speciálních škol, které romské děti nerozvíjely, ale potlačovaly, povinný rozptyl neboli *likvidace nežádoucích soustředění cikánského obyvatelstva*, který měl být součástí řešení problému nedostatku nekvalifikovaných dělníků v jedné části státu a nezaměstnanosti v části druhé... zamezování nežádoucí migrace cikánského obyvatelstva. Zamezování svévolné migrace, které vedlo k zásahům do nejsoukromější sféry... předpokládá soudní rozhodnutí o umístění romských dětí v dětských domovech proti vůli rodičů schopných dítě vychovávat... Zvláště závažná otázka sterilizace. Souhlas romských žen ke sterilizaci byl získáván ovlivňováním, jehož objektivita není zaručena. Mnohdy byla k získání souhlasu ke sterilizaci demagogicky využívána peněžní odměna“ (2002).

Na zjevné porušování lidských práv diskriminací *cikánských spoluobčanů* poukazuje již v roce 1978 Charta 77 a ve svém prohlášení č. 23 předkládá úvahu nad situací Romů v socialistickém Československu s tím, že jejich postavení ve společnosti je ovlivňováno řadou faktorů. Proto v závěru dokumentu autoři vyzývají všechny, kdo mohou přispět ke zlepšení životních podmínek a společenského postavení Romů, k zapojení se do společného úsilí. A upozorňuje, že po administrativním zrušení Svazu Cikánů – Romů není v zemi žádná romská či neromská organizace nebo instituce, která by hájila jejich zájmy. Založení takovéto instituce Charta 77 považuje za velmi potřebné, protože „o tom, zda splynou s většinovým obyvatelstvem, přijmou beze zbytku jeho civilizační hodnoty a následkem toho ztratí etnickou identitu, se mohou rozhodnout jen Romové sami. A pokud integraci přijmou, tak jen oni sami mohou rozhodnout o jejím stupni“ (Císařovská a Prečan V. 2007, 198).

Nejzávažnějším porušování lidských práv byla sterilizace romských žen. Ta vycházela ze souboru opatření, kam patřily i snahy sektoru sociální péče o regulaci porodnosti romské komunity, která byla označena jako "sociální riziko" (Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právem a návrhy opatření k nápravě (2005, 71-73)). Regulace porodnosti romské komunity je diskutovaným tématem i v dobovém tisku. Názory čtenářů lze ilustrovat na dvou příkladech:

U romských žen, zvláště pak na Slovensku, se uplatňuje sterilizace ve velkém měřítku jako „antikoncepční metoda“. Mnohé romské ženy si ve své nevdělanosti neuvědomují následky tohoto zákroku. Jejich rozhodnutí je motivováno získáním peněžní částky, jež se za výkon sterilizace vyplácí. Při agitaci pro sterilizaci se s neznalostí a nízkou finanční úrovní Romů kalkuluje. Po výkonu sterilizace se vyplácí v ČSR až 5000 Kčs, v SSR až 25000 Kčs. Z této skutečnosti lze usuzovat na mimořádný zájem o potlačení porodnosti romského etnika. Je

příznačné. že u neromských žen se provádí mnoho lékařských opatření k léčení primární sterility, zatímco u romských žen se postupuje zcela opačně. Zároku se podrobují mladé ženy s jedním, dvěma dětmi. Na jednotlivé okresy byla zřejmě stanovena směrná čísla, kolik romských žen má být sterilizováno, a sociální pracovníci jsou na jejich plnění asi finančně zainteresováni, proto se v této záležitosti tak výrazně angažují. V případech sterilizace u neromských žen se pochopitelně žádná agitace neprovádí. Vypláci se částka pouze 2000 Kčs. Čs. právní předpisy mluví o sterilizaci ve smyslu antikoncepčním jako o věci zcela výjimečné, neboť zapříčiňuje trvalou ztrátu přirozené funkce lidského organismu. Podmínky, jež omezují výkon sterilizace, však mají v případě Romů zcela formální charakter. Populační exploze Romů, přetrvávající staré a vznikající nové problémy při řešení tzv. „cikánské otázky“ svědčí o neschopnosti zvládnout problematiku, které již dávno problematikou nemusela být. O neschopnosti zvládnout problematiku, která již dávno problematikou nemusela být (Giňa 1989. 4).

Pokud jde o sterilizaci, vím že se k tomuto zákroku podařilo přesvědčit minimální počet žen a vzpomínám si na případ, když šlo o matku, která měla minimálně šest dětí. Kurátorka, členové komise ale i další pracovníci ji přesvědčovali, samozřejmě i peníze byly argumentem. Hlavní působení však směřovalo k tomu, aby mohla řádně pečovat o děti již narozené (Böhm 1989, 4)¹.

O tzv. omezení populační exploze se v publikaci věnované pediatrii věnují Brachfelt a Čornayová „... činnost v péči o cikánské děti se opírá o činnost společenských orgánů a institucí zabývajících se dítětem. Významnou úlohu v řešení této otázky má zdravotnictví, zvláště úsek péče o zdravé ženy a děti. Prevence sociální problematiky u cikánských občanů záleží nejen ve zmírnění jejich populační exploze (antikoncepce, sterilizace), ale především v emancipaci žen, její výchově, vzdělání a zaměstnání (1980, 347-348).

Ve stanovisku ombudsmana z roku 2005 je o sterilizaci romských žen ve vztahu k roli zúčastněné sociální práce uvedeno, že: „...Praxe sociální sféry před rokem 1989 v Československu – sterilizace jako sociálního nástroje – vykazuje významné shody s tendencemi některých evropských zemí využít poznatků eugeniky k praktickým sociálním opatřením. (...) Ačkoli úmysl tehdejší vlády legislativně omezit porodnost u romských žen právě tímto ustanovením nelze prokázat. (...) Objeví-li se taková nepokrytě eugenická úvaha v právním předpisu upravujícím dávky, nelze být potom překvapen, že sociální pracovníci v terénu jako jedno z východisek svých praktických kroků jakési, byť patrně nepřilíš teoreticky zdůvodněné, eugenické představy měli. (...) Chceme-li proto s plnou otevřeností pohlížet na praxi sociální sféry před rokem 1989, musíme vždy brát v úvahu, že nabídka sterilizace Romům v individuálních případech mohla být podle okolností motivována nejen úvahou o tom, že by to bylo nejlepší opatření k řešení individuální sociální situace, ale že by to byl rovněž vhodný prostředek sledující eugenický cíl. Z tohoto hlediska získává případný nátlak sociálních pracovníků další rozměr, který však padá nikoliv ani tak na jejich hlavy, ale je daleko spíše přičitatelný státu, ústředním úrovním státních orgánů, které zmínky o kontracepčních metodách jako opatřeních eugenických bez jasného vymezení vypustily do světa a jejich aplikaci ponechaly za nečinného přihlížení, lidové tvořivosti.“

¹ Prokurátor, který od roku 1986 pracoval na okrese Tachov a okrese Cheb jako člen komise mimo jiné dodal ve svém příspěvku „...Navštívili jsme hodně cikánských rodin po celém okrese Tachov a stále si pamatují výrok jedné matky která za námi křičela aj vašich si kontrolujte!“

2 SOCIÁLNÍ PRÁCE

Působnost sociální práce, ale zejména její možnosti rozvoje, lze rozdělit do tří období, která kopírují politické změny mezi lety 1948–1989. (a) Období padesátých let, kdy byla profese pod vlivem marxisticko-leninské ideologie tzv. předurčena k postupnému zániku, protože ji nově budovaná společnost přestane potřebovat. (b) Období Pražského jara, kdy se otevřeně přiznalo, že se společnost bez sociální práce neobejde a je třeba podpořit její rozvoj s důrazem na podporu pracujících, podporu rodin, seniorů a lidí se zdravotním postižením, stejně tak jako v prevenci sociálně patologických jevů. (c) Období normalizace, které sice přerušila mnohé ze slibných projektů sociální práce, nicméně profese i tak pokračovala za plánované podpory režimu ve svém rozvoji.

V prvním z vymezených období byla sociální práce zaměřená na romské obyvatelstvo pod sociálními službami poskytovanými v rámci péče o děti a péče o staré občany. Konkrétní formy sociální práce odpovídaly potřebám jednotlivých skupin obyvatelstva, ale i specifickým potřebám, pokud se tyto v dané oblasti vyskytovaly (Charvátová, Brablcová, 1984, 71). Také se objevovaly prvky sociální práce v aktivitách dobrovolných sociálních pracovníků z řad ne/romského obyvatelstva či organizací (kupř. Československý červený kříž).

Ve druhém období dochází k obnově rozvoje profese sociální práce a jak konstatuje Vávrová (vh 1968, 7): „...naštěstí je již překonán předsudek, že s nástupem socialismu automaticky zaniknou problémy. Existují tu však i jiné mylné názory — například domněnka, že čerpání z národního důchodu pro péči je pouhý nenávratný odběr prostředků. To je omyl — jde o investici do budoucnosti společnosti, zejména tam, kde jde o děti a rodinu vůbec“ (vh 1968, 7). Důležitým počinem je návrh Koncepce sociálních služeb, která má inovovat a rozšířit sociální služby dle potřeb jednotlivých cílových skupin. Opatření, věnovaná službám romskému obyvatelstvu akcentují mimo jiné rozvoj sociálního poradenství a sociální práce (Koncepce sociálních služeb, 1969). V dalších materiálech nalezneme doporučení pro zapojení Romů na pozice jak dobrovolných sociálních pracovníků, tak i profesionálních, pokud absolvují příslušnou školu. Významnou změnou je vznik pozice sociální kurátor pro *cikánské obyvatelstvo*.

Ve třetím období je sociální práce na potřeby romského obyvatelstva již specializována. Dle Charvátové a Brablcové (1978) se sociální pracovník pro *péči o cikánské obyvatelstvo* převážně věnuje skupinové práci s mladými lidmi a s mladými rodinami, ve snaze urychlit proces jejich společenské integrace. Intervence jsou zaměřeny převážně na mladé rodiče, aby posílali své děti do zvláštních tříd mateřských škol, kde děti rychleji zvládnou českou řeč. A na snahu o podporu romských dětí na základní škole, aby ji dokončily a měly možnost získat kvalifikaci, nebo střední, případně vyšší školní vzdělání.

Sociální pracovník má v takových případech možnost spolupracovat se společenskými organizacemi. Kupříkladu s Československým červeným křížem v působení na zlepšení celkového způsobu života romského obyvatelstva, a to zejména ze zdravotně hygienické a sociální stránky, kupř. formami zdravotnické osvěty a praktických kurzů, kurzů pro romskou mládež či zřizováním letních rekreačních táborů pro romské děti. Nebo se Svazem žen v oblasti politickovýchovných a praktických kurzů pro romské ženy a dívky apod.

V místech koncentrace romského obyvatelstva jsou při národních výborech zřízené komise pro *otázky cikánského obyvatelstva*. Sociální pracovník je obvykle členem těchto komisí a má tak možnost získat ucelený a mnohostranný pohled na problematiku romského obyvatelstva. Výchovně, ale i k urychlení integrace měl možnost sociální pracovník využívat některá zákonná opatření a státní i sociální dávky. Tyto měly umožňovat sociálním pracovníkům rychleji zainteresovat celé romské rodiny k plnění zákonem stanovených podmínek. Například nárok na mateřský příspěvek vázaný na splnění podmínky řádné péče o všechny děti v rodině a celodenní osobní péči o nejmenší dítě byl považován za významný výchovný prostředek. Také vázanost vyplácení přídatků na děti² na řádnou péči o ně bylo doporučováno výchovně využít (Charvátová a Brabcová 1984, 110).

2.1 Sociální pracovníci národních výborů

V roce 1970 ukládá vláda ČSSR národním výborům všech stupňů realizaci speciální sociální péče o sociálně slabé romské obyvatelstvo. V§33 Zákona ČNR 129/1975 je jmenována mezi skupinami péče „o občany i skupina občanů, kteří potřebují zvláštní pomoc společnosti k překonání důsledku a návyků vyplývajících z odlišného způsobu života v minulosti, zejména v důsledku izolace od ostatní společnosti, zaostání ve společenském vývoji v důsledku staletí trvajících pronásledování a stále se ještě projevujících přežitků z dřívějších společenských formací. Těm, kteří potřebují sociální péči, ji poskytují na národních výborech sociální pracovníci a dobrovolní spolupracovníci za pomoci společenských organizací“ (Předpisy o sociálním zabezpečení 2. část, 462).³

Jedním z úkolů Československého Červeného kříže je podílet se ve spolupráci se sociálními odbory okresních národních výborů na výchově mládeže cikánského původu. Na příklad v rekreačním středisku v prostějovském okrese sociálně jsou pořádány zdravotní kurzy pro děti od věku 8 do 14 let. Podle denního programu se dopoledne vyučuje češtině a matematice organizovaný čas je věnován prohloubení hygienických návyků, tvořivé estetické činnosti, sportu a rukodělným pracím. Cílem je pokračovat výchovných pobytech pro cikánskou mládež a usilovat o jejich důstojné místo ve společnosti (Zatloukalová, 1982).

Veškerou činnost zúčastněných orgánů a organizací koordinuje a zabezpečuje komise národních výborů pro *otázky cikánského obyvatelstva*, tyto komise však

² Podle paragrafu 45 odstavce 3 zákona číslo 54/956 Sb. O nemocenském pojištění zaměstnanců může příslušný odborový orgán určit, komu budou přípravky na děti, poskytované z tohoto pojištění, vyplácené. Byla-li sjednána trvalá náprava navrhne místní Národní výbor orgánu příslušnému k rozhodování, aby přídatky na děti (výchovné) vyplácel opět osobě, která má děti ve svém přímém zaopatření, o tom rovněž uvědomí Odbor sociálních věcí a zdravotnictví svého nadřízeného okresního Národního výboru. Ve sporných případech si vyžádá místní Národní výbor stanovisko oddělení péče o děti (Soukup, Dorčák 1983, s.111).

³ Zákon ČNR číslo 129 1975 sbírky Péče o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc. Z d.z. k zákona ČNR k paragrafu 33. Další podrobnosti o péči o občany kteří žijí v mimořádně obtížných poměrech upravují Zpravodaje MPSV ČSR částka 8/19 71 - Vzorový statut komise národních výborů pro otázky cikánského obyvatelstva; částka 3/1972 - Zásady sociální skupinové práce v péči o cikánské obyvatelstvo; částka 10/1973 - Zásady pro organizaci a výchovnou činnost sociálně zdravotních kurzů pro cikánské dívky; částka 16/973 Zásady pro práci aktivu komisí národních výborů pro otázky cikánského obyvatelstva, Částka 6974 - Zásady pro organizaci a výchovně vzdělávací činnost letních rekreačních výchovných Táborů pro cikánské děti; částka 8/977 Metodický návod pro postup národních výborů Při poskytování péče cikánským občanům, kteří žijí v mimořádně obtížných podmínkách (Předpisy o sociálním zabezpečení 2. část 1978, s. 466).

nejdou správnými komisemi ve smyslu paragrafu 57 zákona číslo 59 /967 sbírky o národních výborech v platném znění. V osmdesátých letech zabezpečuje na národních výborech problematiku ve dvou stech komisích pro otázky *cikánského obyvatelstva* víc než sto aktivistů těchto komisí a devadesát sociálních pracovníků pro péči o cikánské obyvatelstvo. Celkem se na výchově v *cikánských rodinách* podílí přes tři tisíce funkcionářů, pracovníků a aktivistů národních výborů a společenských organizací (Průcha, Matějček 1978, 158).

Činnost komisí bylo též téma objevující se na stránkách tisku.

„Odbor sociálních věcí a zdravotnictví Městského národního výboru v Děčíně komise *cikánská*, školská, aktivity péče o rodinu a dítě a také sociálně-zdravotní aktivity při občanských výborech Československého Červeného kříže a Českého svazu žen, ti všichni se zaměřují na mladou *cikánskou generaci*, která bude nositelkou změny způsobu života cikánských občanů v blízké budoucnosti. Odbor usiluje za pomoci občanských výborů a některých organizací Národní fronty o výraznější změny ve způsobu života *cikánských rodin*. Jedná se o rozšiřování a prohlubování individuálních a skupinových forem sociální práce a za účinnější pomoci hospodářských a společenských organizací; pořádání různých internátních letních rekreačních výchovných táborů a interních sociálně zdravotních kurzů pro *cikánskou mládež*. Musíme věnovat daleko větší péči kultuře bydlení, potírat záškoláctví, kriminalitu a zanedbávání péče o cikánské děti...nastínila rozsáhlou škálu činností. Milada Jarošová, vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského národního výboru v Děčíně, hovoří dále o nutnosti posílení výchovné a vzdělávací práce škol, o prohlubování zdravotní výchovy, zejména v otázkách plánovaného rodičovství a zkvalitňování hygieny *cikánských občanů* a o dalším (...) přesto *komise pro cikánské otázky konstatovala*, že vynaložené úsilí nevykazuje odpovídající výsledky (Poláček 1978. 3).

Následuje výňatek ze vzpomínek dvou sociálních pracovníček z oddělení péče o rodinu a děti při národních výborech praktikujících v osmdesátých letech v Praze.

Ano, máte pravdu, dnešním pohledem by se naše práce dala popsat jako síťování. Ovšem tenkrát mělo neformální podobu. Ne proto, že bychom dělaly něco mimo zákon nebo nařízení, tím neformální přístupem jsme se někdy spíše snažily obcházet byrokracií, která by při dodržování termínů jednotlivých administrativních postupů znemožnila kýžený výsledek. Jednou mi volala sociální pracovníčka ze závodu, který zaměstnával romského otce dětí z našeho obvodu, že zná jejich rodinnou situaci, zda nemohu nějak pomoci s umístěním dětí do letního tábora. A podařilo se. Pak se řešila ta administrativa. Stejně jako mi jiná kolegyně z jiného závodu volala, že podle všech znaků má rodina jejich zaměstnance problémy, a protože žije v našem obvodu, tak jestli bych pro ně nemohla udělat něco dřív, než se z jejich problémů ních stanou vážné. Pak už by musela národní výbor oslovit oficiálně, a to nechtěla i protože si důvěry toho otce vážila. Měla jsem v obvodu lokalitu hustě obydlenou romskými rodinami, případů bylo mnoho, ale po letech jsme se, jak se říká, sžili a když jsem šla na šetření, na některé z nich jsem se těšila, že uvidím, jak se jim daří a v tom také kousek své práce. Pyšná jsem na rodinu, kde otec i matka byli negramotní, ale trvali na tom, aby jejich děti měly vzdělání. A měly, prošly učebními obory a jedna si udělala nástavbu, chtěla být sociální pracovníčkou. Ale jestli se to podařilo, nevím, odstěhovala jsem se na druhý konec republiky. Co si pamatuji, nevalil mi vzdor, s tím se dá pracovat. Ale když jsem narazila na naprostou apatii, to mě trápilo. Ona se ta praxe nelišila od

našich ostatních klientů, jen jsem musela přijmout a respektovat odlišný životní styl. Tedy pokud nevedl k zanedbávání dětí.

Já jsem měla na starosti tzv. rajón, kde byl vysoký počet romských rodin. Přiznám se, že jsem tam nastoupila hned po škole a necítila jsem se úplně jistá, když jsem ho přebírala po kolegyni. Ona odcházela do důchodu, měla mezi nimi respekt a já holka po škole. Začátky nebyly vůbec lehké. Dokonce jsem jednou málem utrhla pár štulců, ale nakonec to dobře dopadlo. Vybavuji si smutný případ rodiny, kde byl otec agresivní alkoholik. A když mi jednou volala dětská lékařka, že si při povinné školní zdravotní prohlídce všimla mnoha modřin u dítěte z této rodiny a že bych se raději měla na rodinu podívat, šla jsem na šetření. Víte, v tom případě bylo smutné, že nakonec se ukázalo, že násilí v té rodině je dlouhodobé a všichni z širokého okolí o tom věděli, dokonce i jedna učitelka ve škole. Ta to komentovala, cikáni, tam se to rve pořád. Případ nedopadl, nepodařila se nám žádná náprava a všechny děti skončily po dětských domovech. Pořád si říkám, jestli to mohlo být jinak, kdyby ti všichni kolem nebyli tak lhostejní. Ale také mám mnoho hezkých vzpomínek. Dělal jsem tu práci ráda. Měla jsme moc dobrou spolupráci se sociální kurátorkou, ta byla moc šikovná, už ani nespočítám, kolika rodinám pomohla a co se naorganizovala akcí.

Špiláčková popisuje užívání individuální i skupinové metody. Používaná metoda individuální sociální práce s romským obyvatelstvem se liší pouze akceptací specifika života romských rodin.

Krátkodobá sociální práce probíhá formou poskytování „materiálně technické pomoci“ (bytové, pracovní a rodinné problémy) či poskytování věcné pomoci.

Dlouhodobá sociální práce s Romy v období let 1968–1989 pak zahrnuje (a) „sociálně výchovný přístup“ (poskytování praktických rad, jak změnit způsob života) a (b) „psychologicko výchovné působení“ (snaha o ovlivnění hodnot, postojů a jednání romské rodiny

Do skupinové sociální práce přinesla praxe sociálních pracovníků národních výborů nové druhy aktivit:

Letní rekreačně výchovné tábory pro *cikánské děti* s cílem posílit a upevnit základní sociální, zdravotní, kulturní a společenské návyky a odstraňovat nedostatky ve školních vědomostech.

Internátní formou pořádané sociálně zdravotní kurzy pro dospívající *cikánskou mládež* (14-15 let), které ji měly naučit a upevnit základní návyky (sociální, zdravotní, kulturní a společenské) s průběžným ověřováním získaných vědomostí v praktické činnosti.

Sociální práce se skupinou *cikánských rodin* v jednom domě –specifikem byla účast mužů i žen různého věku, kde byla kombinována individuální sociální práce s metodou skupinovou, která se využívala při řešení konkrétních problémů a potřeb rodin.

Pro svou náročnost málo rozšířená sociální práce se skupinou *cikánských rodin* v jedné obci – opět kombinace individuální sociální práce a skupinové kupř. přednášky (organizace práce v domácnosti, součinnost rodiny se školou, vytváření kulturních a společenských vztahů, hygiena prostředí, odívání, sexuální výchova apod.).

Sociální práce se skupinou *cikánských žen* v místě bydliště nebo zaměstnání – (upevnění pracovní morálky, výchova dětí, osobní hygiena, kultura bydlení, plánované rodičovství, docházka dětí do školy apod.).

Sociální práce se skupinou *cikánských dívek*, které se účastnily sociálně zdravotních kursů – (kupř. ruční práce, příprava jednoduchých jídel, osobní hygiena apod.) (Špiláčková 2016, 30-33).

Pro ilustraci uvádím zásady pro pořádání sociálně zdravotních kursů pro *cikánské dívky*:

Zásady pro organizaci a výchovnou činnost sociálně zdravotních kursů pro cikánské dívky. V souladu s posláním kursů byla snaha „navodit a upravit správné sociální, zdravotní, kulturní a společenské návyky u výchovně zanedbaných cikánských dívek a vytvořit předpoklady pro jejich úspěšnou integraci do společnosti před vstupem do aktivního života. Tato činnost zároveň měla doplnit mezery způsobené nedostatečnou výchovou v rodinách a úzce navazovat na výchovu škol národních výborů a společenských organizací mezi cikánským obyvatelstvem

Kursy pořádaly odbory sociálních věcí a zdravotnictví okresních národních výborů v okresech s vyšším počtem cikánského obyvatelstva. Spolupodílely se odbory školství a odbory kultury okresních národních výborů podle místních podmínek i další společenské organizace. Zejména okresní výbory Českého červeného kříže a Českého svazu žen.

Sociálně zdravotní kursy probíhaly v červnu dva až tři týdny pro skupinku 20 až 30 dívek, měly charakter internátní, byly určeny dívkám ve věku 14 až 15 let, které jsou výchovně zanedbané, nebo jsou ve škole prospěchově opožděné. Výběr prováděly školské odbory okresních národních výborů a ředitelé škol je pak konzultovali se sociálními pracovníky národních výborů. Dívky také dostávaly kapesné 5kč na den, ze kterých si mohly hradit předměty osobní potřeby, kulturní činnosti, případně zájezd a podobně.

Kursy byly zaměřené na: přípravu občana pro život v socialistické společnosti, získání a uplatnění návyků v osobním a rodinném životě, získání základních znalostí o manželství a významu rodiny a rodičovství, získání základních poznatků péče o novorozence a výchově dětí a péče o ně. Přednášky střídaly praktický nácvik, kupř. úklid ubytovacího zařízení a pomoc při vaření a mytí nádobí.

Vypracování konkrétního programu, výběr lektorů a obsah přednášek byl konzultován s pedagogickými pracovníky se zkušenostmi s výchovou a vzděláváním *cikánské mládeže*. Doporučovanou součástí byla beseda se sociálním pracovníkem z péče o *cikánské obyvatelstvo*. Kurz uzavíraly zkušební pohovory testující pochopení a osvojení probírané látky. Náklady na kursy byly hrazeny odbory sociálních věcí a zdravotnictví okresních národních výborů. Pro ukončení kursů navrhuje autorka metodiky (Vlasta Brablcová – vedoucí odboru péče o rodinu a mládež Ministerstva práce a sociálních věcí), aby byly dívky i nadále sledovány, byly s nimi udržovány kontakty a byla jim pomocí aktivu národních výborů a společenských organizací nabízená pomoc při pracovním zařazení, řešení ostatních sociálních situací a upevňování jejich sociální prestiže vhodným zapojením do veřejně prospěšné práce a zájmové činnosti.

Metodika programu sociálně zdravotních kursů pro *cikánské dívky* obsahuje i náměty přednášek, a to: práva a povinnosti občanů Československé socialistické republiky, zapojování do veřejně prospěšné práce v rámci společenských organizací. První pomoc – teorie nacvičování první pomoci, péče o nemocné, obvazová technika s praktickými ukázkami, nakažlivé choroby – vznik jejich šíření a ochrana proti nim, očkování a jejich druhy, význam dezinfekce, dezinfekce a deratizace – jak se uskutečňuje.

Škodlivost alkoholismu a nikotinismu. Hygiena, osobní hygiena bydlení,

hygiena komunální a hygiena dívky v dospívání. Pohlavní choroby a jejich prevence, plánované rodičovství a sexuální výchova, poučení o antikoncepci. Péče o dítě, teorie i praxe, hygiena ženy z hlediska gynekologických onemocnění, poradenská péče u těhotné ženy. Příživnictví a prostituce. Druhy, podmínky a formy sociální péče, doplňková péče. Postavení rodiny v naší společnosti, zákon o rodině a problematika populace. Výchova a vzdělání dětí, školská soustava a systém Československé socialistické republiky, problematika řádné školní docházky, spolupráce rodiny a školy. Trestná činnost a kriminalita. Nauka o vedení domácnosti, základy úklidu, praní, žehlení, šití a ručních prací, Všeobecná pravidla slušného chování a správné stolování. Kosmetika a vkusné oblékání, úprava zevnějšku a vystupování při různých příležitostech (na ulici, v kavárně, v ostatních veřejných místnostech, v divadlech, v úřadě, zaměstnání, při tanci, na schůzkách apod.).

Počátkem osmdesátých let je realizován výzkum zaměřený na funkci sociální péče a akčnost aparátu národních výborů v oblasti „*péče o společenskou integraci kulturní a sociální a zaostale žijících cikánských občanů z hlediska resortu sociálních věcí*“. Z jeho výstupů vyplynulo, že úsek sociální péče má při řešení problematiky romského obyvatelstva nezastupitelnou funkci v úspěších při realizaci procesu společenské integrace. V hodnocení obtížnosti procesu bylo stanoveno pořadí dle závažnosti jednotlivých témat: bytové problémy, problémy materiálního zajištění a výživy dětí a potvrzena základní pracovní hypotéza výzkumu, že užití sociální práce a jejích metod má prioritu v péči o *společenskou integraci cikánských občanů* (sociální pracovník péče o cikánské obyvatelstvo).

Při šetření motivů nástupu do funkce *sociální pracovník v péči o cikánské obyvatelstvo* více jak polovina sociálních pracovníků uvedla, že je těší práce s lidmi, nebo že mají zájem o tuto problematiku. Méně než polovina, že se jedná o práci společensky užitečnou nebo práci, ve které mohou uplatnit svoji kvalifikaci. Oproti tomu méně často byly uvedeny důvody jako samostatná činnost či nespokojenost z předchozích zaměstnání. Dále bylo zjištěno, že s povoláním je 66 % pracovníků velmi spokojeno nebo spíše spokojeno, se společenským oceněním je spíše nespokojeno anebo velmi nespokojeno 55 % sociálních pracovníků, s pracovními podmínkami je velmi nebo spíše spokojeno 39 % pracovníků, s platovými podmínkami jenom 37 %, s jednáním přímého řízeného je velmi nebo spíše spokojeno 83 % pracovníků a mezi kolegy 82 % sociálních pracovníků.

2.2 Sociální kurátoři

V roce 1972 je vytvořena samostatná položka rozpočtových prostředků OMV na zvláštní pracovníky – sociální kurátory.

Základem činnosti sociálního kurátora je pomoc romským klientům, institucím obvodu při řešení problémů s romskou populací (například pomoc školám při problémech s romskými dětmi, zdravotnickým zařízením při zabezpečování zdravotní prevence, při řešení stížností na narušování soužití romskými nájemníky bytů podaných občanským výborům a poslancům apod.). Důležitou součástí je osvětové a agitační působení kurátora ve prospěch romské komunity (kurátoři jsou členové a často tajemníci *komisí pro otázky cikánského obyvatelstva* či komise veřejného pořádku a jiných).

Užívanými metodami je opět sociální práce s jednotlivci a rodinou a skupinová sociální práce. Individuální sociální práce, pokud se jedná o jednorázovou pomoc, je ukončena vyřešením problému. Pokud je třeba pracovat s rodinou, je navázána dlouhodobá spolupráce na základě stanovených cílů (zaměstnat dospělé členy, působit na lepší úroveň bydlení, zlepšit docházku dětí do školy, zařadit malé děti do mateřských škol apod.) a volby přiměřených prostředků k jejich dosažení. Funkce kurátora však není vybavená žádnými pravomocemi, a to ani represivními, což si mnohdy neuvědomují ostatní zaměstnanci národních výborů, ale ani pozitivními, což zase ztěžuje práci s klienty. Jedinými možnostmi je doporučovat, žádat a vysvětlovat. Rizikem je pak nikoliv ojedinělé sklouznutí dlouhodobé péče do formálnosti. Individuální práce s romskými občany je základním předpokladem pro rozvíjení práce skupinové. Ve skupinové práci, zaměřené na kulturně osvětovou činnost mezi romskou komunitou obvodu, je počítáno s úzkou spoluprací Romů samotných jako se základním kamenem. Dále je to spolupráce s dobrovolnými pracovníky z řad Romů (Fřištenská 1988, 128-135).

Náhled do praxe kurátora nabízí kurátorka J. Gjuríčová publikovaný pod názvem „Kurátorka“ v roce 1989: „...V úředních hodinách jsem přijímala Romy, kteří za mnou sami přicházeli s různými otázkami a problémy, které měly kořeny v negramotnosti, nevědomosti, jiném hodnotovém systému a v absenci právního vědomí. Současně jsem se zabývala i stížnostmi, které na Romy přicházely. U jednoho domů se stížnosti neustále opakovaly, a tak jsem se rozhodla, že se tam podívám. Na jednom patře ve třech bytech o jedné místnosti žilo pět rodin. Pro těchto 17 lidí a zbývající domácnosti na patře byla k dispozici jediná společná výlevka a záchod. Chodba fungovala jako náves, rozprávělo se tu, řešily spory, sušilo prádlo. Když přijel nějaký nečekaný příbuzný, tak se taky vyspal.

S Romy se nesmí nic uspěchat. Nejdřív bylo třeba o těch lidech něco zjistit. Volba postupu je velmi citlivá, protože příběh každého Roma se v něčem liší. Navíc nemám moc pravomocí a oproti pracovníkům sociální péče téměř žádnou. Nemohla, ale ani jsem nechtěla dělat lidem poručníka, základem pro práci kurátora je důvěra a snaha jeho klientů. Když Rom nechce, nedá se nic dělat.

Jedna místnost – první rodina. Žijí zde rodiče se dvěma dětmi, jedno je těžce tělesně postižené, potřebuje pravidelnou rehabilitaci a časté koupele. Matka těhotná. V bytě je vzorný pořádek, moderní obývací stěna a sedací souprava, která je v noci lůžkem pro tři lidi. Je patrné, že kdyby byl větší byt, zmizela by většina problémů. Otec už několik let řádně pracuje u jednoho podniku, má výborný posudek. U obvodní dětské lékařky lze na rodinu slyšet jen chválu.

Romové a úřady jsou jako dva mlýnské kameny mé práce pro chybějící pravomoci. Měla bych alespoň něco nabídnout, jenže ani to se vždycky nedaří. Převážně bývá "zakopaný pes" v lepším bydlení. Potom musím odpovídající byt opravdu obstarat. Minulý rok jsem ale nesehnala ani jeden. V některých případech tak další sociální výchovná práce ztratí smysl.

Druhá místnost – druhá rodina. Bydlí tady mladí manželé s malým dítětem, matka je opět těhotná. Rodina na nižším integračním stupni. Je zřejmé, že kromě řešení nepříznivé bytové situace bude potřebovat i další vedení. Otec pracuje 10 let v jednom velkém stavebním podniku, v práci je hodnocen jako dobrý a spolehlivý pracovník. Matka je primitivnější. V bytě nepořádek a špína a dítě je velmi špinavé. Potíže s hygienou potvrzuje i zpráva z dětského střediska.

Při hodnocení rodin si pomáháme integračními stupni. První označuje Romy, kteří žijí v souladu s hodnotovým systémem a s nároky společnosti. Druhý stupeň je pro ty, kteří tak v některých bodech žijí, v jiných ne, ale vesměs tak žít chtějí, nebo alespoň tuší, jak by žít měli. Třetím stupněm posuzujeme ty, kteří tak žít nechtějí, navenek sice předstírají snahu, ale přitom společnost jen šidí. Někdy se všechny stupně prolínají.

Třetí místnost, 12 čtverečních metrů, teplo a celkem pořádek. Útulno. Bydlí to 10 lidí a případně ještě nějaký příbuzný na cestách. Spí se na etapy, všude, kde se dá. Potřebě spánku je podřízeno veškeré zařízení. Dominantní roli zde plní dva lidé – majitel bytu a matka jiné rodiny.

Třetí místnost – třetí rodina. Rodinu tvoří matka otec a tři děti, z nichž jedno je dospělé a jedno těžce mentálně postižené. Otec, dobrý pracovník, dlouhodobě zaměstnaný u jednoho podniku. Matka pečlivá. Přesto má rodina velmi špatnou pověst všude, kde o ní něco vědí. Světlym bodem případu je velmi dobré hodnocení dcery ze školy. Řešení jediné, co nejrychleji odtud. Nad oběma mladšími dětmi je nařízena ústavní výchova. Pro tuto rodinu jsem nesháněla byt, ale zaměstnání na statku mimo Prahu. Na inzerát v Zemědělských novinách jsem dostala 12 nabídek. Když jsem odepsala, že jde o Romy, odpověděli kladně jen tři zaměstnavatelé. Zároveň probíhal i můj zápas o jedno z dětí, protože dceru ve škole chválili, nechtěla jsem, aby byla v ústavu jen kvůli tomu, že rodiče nemají byt. Věděla jsem, že tam poztrácí všechno, co tak pracně sbírá doma.

Třetí místnost – čtvrtá rodina. Otec, matka a malé dítě. To je zanedbané, skoro nemluví, česky nerozumí vůbec. Chová se jako zvířátko. Matka má kriminální minulost a hodně dalších dětí v ústavu. Nepracuje, prý se stará o dítě. Otec poděs, hádá se, pere se. Plynou moc z toho nepříjemnosti, ale snad je v něm přece jen něco dobrého. Jinak není v této rodině v pořádku vůbec nic. Rodiče spolu žijí jako druh s družkou, otcovství k dítěti není uznané, matka je dokonce stále vdaná za muže, s nímž už léta nežije. Na rodinu jsou stížnosti ze všech stran.

Oni nemyslí na to, co bude zítra, zajímá je, co je teď. Práce je nutností, aby měl člověk co jíst a co na sebe. Škola je také nutností, ale snad se díky ní přece budou mít děti líp. Vojna je nepochopitelná a kriminál něco, co se v životě může přihodit. Když byla matka opět ve výkonu trestu, Odbor péče o dítě otci odebral syna z mateřské školy, které se mezi Romy snažím dělat velkou propagací, do ústavu. Hned ten den přišel ke mně do kanceláře a nastal zkrat, kopal do dveří, řval a vyhrožoval, že někoho zabije. Tehdy jsem si připadala opravdu bezmocná. Už je znám. Oni vlastně nekřičí na mě, ale na svět, kterému nerozumějí. Další den přijdou s ušima na zem. Když začnou být trochu nepřítelny, musím se také rozzlobit. Ale to zase oni vědí, že se musím zlobit, jinak bych u nich ztratila tvář. Když někdy dokonce někoho vyhodím a řeknu mu, aby na mě zapomněl a už nikdy za mnou nechodil, musím ho vyhodit tak, aby za mnou mohla přijít jeho manželka. Jsou jako děti a mou přízeň si chtějí udržet. Nikdy jsem nevytočila číslo 158. Jednou jsem sice držela sluchátko, a nakonec to dobře dopadlo. Šlo o explozivního psychopata, který se mi potom řadu týdnů vyhýbal. Až mě na cikánském bálu vyzval k tanci a pokorně se mi omluvil.

Třetí místnost – pátá rodina. Muž a žena. On o spoustu let starší, ona těžce nemocná. Kdyby se o ni nestaral, byla by v ústavu. Jejich životy jsou romány – ten jeho je plný dobrodružství, její plný smutku, bití, zimy a ubližování.

Neměla jsem na starosti jenom tento dům, ale dalších patnáct stovek Romů.

Brzy jsem se topila v tisíci jednáních, sem jsem se ale často vracela, měla jsem pocit, že přesně vím, co užitečného by tu bylo možné dělat.

Dnes po pěti letech bydlí jedna rodina v pěkném bytě, moji péči už vůbec nepotřebuje, když ji potkám, zve mně na kafe a jen tak si popovídá, mají další tři zdravé děti. Druhá rodina bydlí v bytě dva plus jedna, mají ho pěkně zařízený, čistý, problém s hygienou žádný. Ze všech míst slyším chválu, starší dítě chodí do mateřské školky. Třetí rodina bydlí ve větším bytě, je čtvrté kategorie, nad oběma dětmi byla zrušena ústavní výchova. Matka vzorně pečuje nejen o své dvě děti, ale i o dítě svého syna. V bytě je pořádek, s rodinou nejsou vůbec žádné problémy. Čtvrtá rodina. Po mnoha a mnoha jednáních s rodinou a o rodině a o získání přístřeší byla nařízená ústavní výchova nad dítětem zrušena, dítě dochází do mateřské školky. Doplnili a uspořádali jsme zdravotní dokumentaci, očkování, pravidelné prohlídky. Otec byl zaměstnán. Vše vypadalo, že i tato rodina bude stabilizována. Výsledek je však nula. Oba rodiče jsou ve výkonu trestu, dítě neznámo, kde na Slovensku. Poslední rodině lze těžko nějak pomoci. (...) Byly doby, kdy jsem domů málem nedošla, protože se mnou každý chtěl mluvit a dnes už se zase začínám setkávat s neznámými tvářemi, přicházejí ze Slovenska. Rozkřiklo se, že v Praze je spousta neobsazených bytů. Přicházejí jich sem stovky, kteří raději budou bydlet v žižkovském sklepe než žít ve slovenské osadě. Navíc je láká anonymita velkoměsta a potřeba pražských podniků zaměstnávat spoustu kopáčů.“

Postavení kurátora je dle Frištenské velmi specifické, protože:

- Reprezentuje práci, která dosud není přiměřeně hodnocená, zatím je podceňována její společenská naléhavost a tím je samozřejmě dáno, že se tomuto povolání nedává celkem žádná společenská prestiž.
- Romové ke kurátorům přistupují opatrně, protože jsou příslušníky majoritní společnosti. To zhoršuje i skutečnost, že ve funkci kurátorů pracují ve velké většině ženy a vzhledem k patriarchy v romských rodinách se žena příliš vážně nebere.
- Romští občané se domnívají, že pravomoci kurátorů jsou převeliké a pokud jim nevyhoví v některých požadavcích, domnívají se zásadně, že nechťejí,
- Velmi negativním rysem kurátorské práce je nedostatek vzdělání a informací těch, kteří provádějí (jsou to například právníci, psychologové, pedagogové, absolventi sociálně právních škol), každá z těchto profesí má při práci s Romy svůj význam, ale nikdo, když začíná, a ještě ani dlouho potom, neví nic o skupině lidí, s níž má pracovat. Ale i později, když už mají jisté zkušenosti a podle míry zájmu si obtížně opatří nějaký materiál, neví obvykle dost, aby nedělali chyby, které se kurátorovi vzhledem k jeho zvláštnímu postavení obtížně promíjejí a velmi dlouho nezapomínají. Pro začátek činnosti chybí soubor informací o Romech například formou seminářů, školení, literatury a podobně (Frištenská 1986, 135).

2.3 Sociální pracovníci v podniku.

Role sociální práce v podniku – je zařazena do oblasti rozvíjení péče o některé skupiny pracovníků, rodinné příslušníky a důchodce. Úkolem sociálního pracovníka je mimo jiné zvyšovat úroveň výchovné činnosti organizace i kolektivu vůči pracovníkům s nižšími než obvyklými schopnosti pracovního a společenského přizpůsobení nebo s protisociálními prvky jednání. Tam jsou zařazováni někteří *cikánští občané*, *narušovatelé pracovní kázně*, alkoholici, pracovníci přicházející do organizace z ústavu nápravné výchovy a podobně (Kačírek 1979, 58). „Cílem péče organizace o pracovníky romského původu je dosáhnout souladu jejich postojů k práci, společnosti i vlastním rodinám

s právními, morálními a společenskými normami a posilovat jejich odpovědnost za plnění povinností ve vztahu ke společnosti“ (Průcha, Bedrnová, Šálková 1990, 116–117). Ve vztahu k pracovníkům – Romům má organizace především zvyšovat možnosti pracovního uplatnění, pečovat o stabilizaci pracovního poměru a zvyšovat odbornou kvalifikaci romských mužů a žen. Napomáhat mladým dělníkům při pracovní a sociální adaptaci. Podporovat přidělování bytů z družstevní výstavby, účast na závodní rekreaci či zařazování dětí pracovníků do letních rekreačních táborů. Zvyšovat vzdělanostní a kvalifikační úroveň romských dívek a žen s ohledem na lepší kvalifikační uplatnění a ve spolupráci s národními výbory a společenskými organizacemi je vést i ke kvalitnímu plnění jejich funkcí v péči o rodinu a děti. V organizacích s větším počtem pracovníků z řad Romů mimo zvyšování všeobecné a odborné vzdělanosti působit na celkový rozvoj kulturní úrovně a rozvíjet vzdělávací a zájmovou činnost s ohledem na jejich etnické a sociálně psychologické zvláštnosti a tradice (tamtéž 1990, 117).

„V Poldi Kladno pracovalo přes tisíc pět set Cikánů (dnes Romů). Byli s nimi problémy. S Mirkem Jungrem jsme vymysleli rodinnou školu pro jejich manželky s tím, že si mohly odnést domů, co si tam uvařily nebo ušily. Za dva roky polovina cikánů začala měnit své chování (Tomeš, 2015).

I zde se v rámci metod sociální práce užívala individuální sociální práce a práce se skupinou v rozmanitých podobách, kam lze zahrnout adaptaci na pracovní podmínky a prostředí, výchovnou, vzdělávací a kulturní činnost, stejně tak jako diferencované rekreační aktivity, odpovídající kupř. potřebám socializace mládeže (tamtéž 1990, 130). Skupinová i individuální sociální práce je zaměřena na vytváření podmínek podporujících vznik a rozvoj optimálních společenských vztahů (Průcha, Bedrnová, Šálková 1990, 131). Od kvalifikovaného sociálního pracovníka v podniku je očekáváno, že bude operativně poskytovat, zprostředkovávat informace a provádět sociálně právní poradenství, kdy řeší problémy mezilidských vztahů, sociální problémy pracovníků a pomáhá jim k uspokojení oprávněných potřeb, působí k tomu, aby jednání pracovníků nebylo v rozporu s právními a morálními normami nebo se zájmy kolektivu. Přednostně řeší problémy pracovníků v náročných životních situacích nebo ohrožených společensky nežádoucími vlivy a procesy. Předává podněty, informace a jedná o způsobech řešení sociálních záležitostí pracovníků s odbornými útvary organizace, odborovými orgány a vypracovává pro ně potřebné návrhy řešení záležitostí a písemná podání mimopodnikovým institucím za pracovníky, kteří nejsou schopni, nemají časové, či jiné možnosti si je sami vybavit, případně se může účastnit jednání s mimopodnikovými orgány v otázkách o sociálně-právních, nebo sociálně-zdravotních, vyžaduje-li to zájem pracovníka, kolektivu či organizace, spolupracovat s nimi při realizaci sociálních opatření a působit ke vzájemně koordinovanému postupu (Tomeš 1974, 16).

U poskytování sociálních služeb podniky či národními výbory však již v šedesátých letech poukázal Šmýd (1966, 100) na riziko dvoukolejnosti, která vede ke zvyšování nákladů, a protože jsou často navíc poskytovány nekoordinovaně, mohou znemožňovat kontinuálně vedené kroky intervencí, pokud se tyto poskytují na obou místech.

Dvě strany mince sociální práce s romským obyvatelstvem popisuje Hübschmannová (1989, 24):

„Sociální pracovnice se snažily Romům sehnat byty namísto aby odebíraly děti do dětských domovů jenom proto, že rodina žije v nevyhovujících podmínkách, obětavě pomáhaly neinformovaným prodírat se bludištěm směrnic, zákonů a paragrafů, hledaly nezaměstnaným práci, věřily, že pro dítě jsou lepší byt

negramotní, ale milující rodiče, než cizota výchovného ústavu, nebraly Romům jejich jazyk, naopak mu vzdali účtu tím, že se jej snažily naučit, pomáhaly Romům zakládat folklorní soubory, obhajovaly před zvlíí policie, znovu a znovu se pokoušely o nesnadnou komunikaci s neznámou odlišností.

Ale jiné se předháněly v tom, kdo iniciativněji provádí asimilační směrnice (...). Občané cikánského původu jsou sociální skupina se svým způsobem života, v němž je udržuje zejména jejich odumírající etnikum, hlavně cikánská hantýrka byla považována za největší překážkou v převýchově Cikánů. Etnikum bylo tedy určené k likvidaci. Takto školené sociální pracovnice nemohly ovšem hodnotit Romy podle tvůrčích a etických hodnot jejich svébytné kultury, nýbrž podle toho, jak mají složený prádelník, jak se naučili smažit a jíst rízky místo halušek, jak ochotně souhlasí ženy se sterilizací, „aby se nám nemnožili jako králíci“ a jak důsledně přestávají rodiče mluvit na děti cikánsky. Koncem sedmdesátých let se těmto praktikám vzepřela skupina pražských sociálních pracovnic – kurátorů pro cikánské obyvatelstvo. Podepsaly chartu 77. Všechny byly propuštěné z místa.“

Víšek, který zpětně hodnotí celé dlouhé období čtyřiceti let tzv. řešení cikánské otázky, poznamenal, že: „institucionální systém sám o sobě nic nezabezpečoval, skutečný výkon všech aktivit byl v rukách několika desítek, snad stovek obětavých lidí z řad sociálních pracovníků, učitelů, vychovatelů a kulturních pracovníků, kteří svou práci chápali jako poslání. Ke konstatování, že institucionální systémy nic nezabezpečovaly, dodává, že tento výrok je třeba chápat tak, že tam kde byli aktivní sociální pracovníci, učitelé apod. se aktivity ve prospěch Romů rozvíjely a naopak tam, kde se nenašli, žádná aktivita nebyla. A tragickým omylem romských reprezentací - po jejich vzniku v roce 1990 - byl jimi vyslovený striktní požadavek na zrušení profese sociálních pracovníků v péči o *cikánské obyvatelstvo*, jako personifikovaného útlaku z minulého režimu a realizace tohoto požadavku“ (Víšek 1989, 213).

ZÁVĚR

V řešení cikánské otázky měli svou roli i sociální pracovníci, zejména při místních a městských národních výborech a závodní sociální péči, ale nelze na ně pohlížet plošně jen jako na „aktivní spoluhráče režimu“, jak se stále ještě místy v rámci zjednodušeného pohledu děje a je jim vyčítán podíl na disciplinaci obyvatelstva totalitním režimem. Z textu lze odvodit, že sociální pracovníci spolupracovali nejen ve formálně nastaveném systému, ale i v rámci neformálních vztahů, tak aby mohli v co nejvyšší míře přispět k řešení problémů svých klientů.

Sonda přibližuje dopad podcenění této profese na podobu intervencí sociálních pracovníků v období padesátých let. Zrušení třístupňového vzdělávání v sociální práci, představa o postupné nepotřebnosti profese i obsazování míst profesionálních sociálních pracovníků pracovníky bez příslušného vzdělání vedlo k různorodé kvalitě praxe. A tak se na pozicích sociálních pracovníků potkávali jedinci různorodého typu i zaměření vzdělání.

Sociální práce i její metody byly opět formulovány, obsaženy v metodikách vydaných s plošnou platností Federálním ministerstvem práce a sociálních věcí a učebnicích určených pro studijní obor sociální práce až po roce 1968. To ovšem nemuselo znamenat, že tak byly bez výjimky v praxi sociálního pracovníka uplatněny. Významnou příčinou tohoto jevu byl fakt, že na pozici sociálního pracovníka nemusel nutně nastoupit pouze absolvent

škola sociální práce. Pokud na ni nastoupil jedinec bez příslušného vzdělání, musel si vzdělání sice po nástupu postupně doplňovat, ne vždy však byl po tuto dobu pod dohledem v sociální práci vzdělaného praktikujícího kolegy. Rozdílná kvalita výkonu profese byla tedy významně ovlivňována rozdílnou úrovní kompetence příslušného jedince k jejímu výkonu, stejně tak jako i kvalitou jeho zaučení v praxi.

A to je nepochybně jednou z příčin, proč lze v uvedeném období hodnotit, avšak pouze jednotlivě, nikoliv zobecňujícím přístupem, kroky sociálních pracovníků pozitivně (viz kupř. práce sociální kurátorky) i negativně (viz porušování lidských práv v případě sterilizace romských žen). Co však považuji za důležité, je fakt, že sonda ilustruje snahu sociálních pracovníků vnést do praxe, později již definované jako sociální práce s Romy, nabyté znalosti a dovednosti s vědomím etického rámce, který je váže, a to bez ohledu na to, do jaké míry ne/byla praxe sociální práce v tomto čtyři dekadý let trvajícím období podporovaná.

POUŽITÉ ZDROJE

- BÖHM, V. 1989. Dopis redakci. *Mladý svět: týdeník. Praha: Mladá fronta*, 16.05.1989, 31(25). sv. 25 ISSN 0323-2042. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:411e2f30-3058-11e4-8e0d-005056827e51>
- BRACHFELD, K., ČERNAYOVÁ, E. 1980. *Pediatric. Sv.2*. Praha: Avicenum
- CÍSAŘOVSKÁ, B. PREČAN V. 2007. CHARTA 77: Dokumenty 1977—1989 Praha Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- DUNOVSKÝ, J., STOLÍNOVÁ, J. 1979. *Sociální a právní problematika v dětském lékařství*. Praha: Avicenum.
- FRIŠTENSKÁ, H. 1986, Zkušenosti ze sociální práce mezi cikánským obyvatelstvem na obvodu Praha 7 - Materiály k problematice etnických skupin. *Zpravodaj KSVI*. Praha r. 1986(7).
- GIŇA, O. 1989. Na romské téma. *Mladý svět: týdeník*. Praha: Mladá fronta, 16.05.1989, 31(25).
- GRULICH, T., HAIŠMAN, T. 1986. Institucionální zájem o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1945-1958. *Český Lid*, 73(2), 72-85.
- HOLOMEK, M. 1968. Nejsme všichni stejní. Několik úvah nad cikánskou otázkou. *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 18.12.1968, 48-49(338).
- HOLÝ, K., KALÁB, M., FLEK, A. 1965. *Základy vědeckého komunismu*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- HORVÁTOVÁ, J. 2012. Kapitoly z dějin Romů [online]. [22. 10. 2020]. Dostupné z: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/d01kapitoly.pdf>
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice 1945-89*. Praha: Socioklub, s. 16-66.
- CHARVÁTOVÁ, D, BRABLCOVÁ. V. 1978 *Metody sociální práce: Učeb. text pro stř. školy sociálně právní. Díl 2*. Praha: SPN.
- SUCHÝ, J. 1968. Cikáni nejmladší indoevropané. *Zprávy Čs. společnosti antropologické při Čs. akademii věd*. Brno: Československá společnost antropologická, 15.12.1969, 21(2-3). sv. 2-3.

- KAŠTÁNEK, J. 1969. Spoluobčané s tmavší barvou pleti. *Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové*. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie, 18.03.1969, 25(65).
- Koncepce sociálních služeb. 1969. Praha: MPSV ČSR.
- Kronika města Modřany (1967) – str.37. [online]. [2. 9. 2020]. Dostupné z: https://www.praha12.cz/assets/File.ashx?id_org=80112&id_dokumenty=3365
- Kurátorka. 1989. *Mladý svět: týdeník*. Praha: Mladá fronta, 11.03.1989, 31(14).
- LINDNEROVÁ, V. 1993. Zájem státních institucí o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1959-1989. *Český lid*, 3 (80), 195-205.
- PELCOVÁ, L. 1959. Pod jedním nebem. *Práce* 04.09.1959, 15(211).
- POLÁČEK, J. 1987. Hrstka zkušeností s převýchovu cikánů. Záleží na každém z nás. *Průboj: krajský týdeník KSČ Ústeckého kraje*. Ústí nad Labem: KV KSČ Ústí nad Labem, 15.-16.7.1978, 30(165).
- PRŮCHA, M., BEDRNOVÁ, E., ŠÁLKOVÁ, H. 1990. *Sociálně právní péče pro II. Ročník středních škol sociálně právních, studijní obor sociálně právní činnost*. Praha: SPN.
- PRŮCH, M., MATĚJČEK, J. 1978. *Sociálně právní ochrana II. Pro střední školy sociálně právní*. Praha: SPN.
- Předpisy o sociálním zabezpečení*. 1978, 2. část.
- SOUKUP, J., DORČÁK, K. 1983. Rukověť funkcionáře národního pojištění. Praha: Práce.
- SPURNÝ, M. 2017. Pokus o převýchovu, Romové v objetí stalinské péče o člověka v 50. letech. in: *Paměť a dějiny – čtvrtletník*, ročník XI, 2017/03 s.2-14
- SUS, J. 1961. *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha: SNPL.
- ŠIKLOVÁ, J. 2002. *Romové a Charta 77*. Napsáno v lednu 2002 pro diskusi "25. výročí Charty 77" v Československu [online]. [22. 10. 2020]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18211>
- ŠMÝD, B. 1966. *Sociální služby*. Praha: SÚSZ.
- ŠINDELKA, J. 1966. *Národnostní otázka a socialismus*. Praha: Svoboda.
- ŠOTOLOVÁ, E. 2001. *Vzdělávání Romů*. (Druhé, rozšířené vydání). Praha: GRADA Publishing.
- ŠPILÁČKOVÁ, M. 2016. *Česká sociální práce v letech 1968-1989. Rozvedeno na příkladu Ostravy*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií.
- TOMEŠ, T. 2015. *Vzpomínky na 60 let působení v oboru sociální politiky, sociální správy a sociálního práva 1955-2015*. Praha (rukopis).
- TUČKOVÁ, A. 1965. Proč je „cikánský král“ komunista? *Vlasta*. Praha: Mona, 24.02.1965, 19(8).
- VÍŠK, P. 1999. Program integrace řešení problémů romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: *Romové v České republice 1945-89*. Praha: Socioklub, s. 184–217
- Výzkumný úkol zahájený 4. ledna 1982 ukončení 30 prosince 1985. Knihovna federálního Ministerstva práce a sociálních věcí E 38 45 B rovněž jako gt40 69 102 b. výzkumné práce řada B.102 1983
- ZAPLETAL, T. 2012. *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu. (1945-1989)* Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012 [online]. [2. 9. 2020]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik10-2012/kap03.pdf>
- Závěrečné stanovisko veřejného ochránce práv ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právem a návrhy opatření k nápravě* Sp. zn.: 3099/2004/VOP/PM a násl. V Brně dne 23. 12. 2005 [online]. [22. 10. 2020]. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2596>

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210106>

Zpravodaj Ministerstva práce a sociálnych vecí Českej socialistickej republiky časťka 10/1973
ročník II. Praha. 9 července 1973.

Vh. 1968. I pomáhat se musí umět. Vlasta. Praha: Mona, 13.11.1968, (45). sv. 45

VÝZNAM SOCIÁLNEJ PRÁCE ORIENTOVAanej NA ŽIVOTNÝ SVET PRI RIEŠENÍ SOCIÁLNYCH PROBLÉMOV NA PRÍKLADE PRVEJ VLNY PANDÉMIE SARS-COV- 2 V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

THE IMPORTANCE OF WORLD-ORIENTED SOCIAL WORK IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS ON THE EXAMPLE OF THE FIRST WAVE OF SARS-COV-2 PANDEME IN THE SLOVAK REPUBLIC

Peter JUSKO

Abstrakt:

Prvá vlna pandémie SARS-CoV-2 v Slovenskej republike a s ňou spojených opatrení priniesla množstvo problémov nielen v zdravotníctve, ale aj v hospodárstve, obchode, školstve, doprave, cestovnom ruchu a ďalších oblastiach. Evidentný dopad na každodenný život všetkých občanov nás viedli k úvahám o využití konceptu sociálnej práce orientovanej na životný svet. Dizajnom nášho výskumu je teoretický výskum, v rámci ktorého sa zaoberáme argumentačnými stratégiami mediálne zaznamenanými vo verejnej debate v Slovenskej republike v období marec – apríl 2020 súvisiacimi s riešením sociálnych problémov počas prvej vlny pandémie nového koronavírusu v Slovenskej republike. Cieľom sociálnej práce orientovanej na životný svet v takomto období by malo byť pomôcť klientom vyrovnáť sa s ich každodenným životom vybudovaním vlastného konceptu bezpečného života.

KLúčová slová: PANDÉMIA SARS-CoV-2. SOCIÁLNY PROBLÉM. SOCIÁLNA PRÁCA ORIENTOVANÁ NA ŽIVOTNÝ SVET. SOCIÁLNE PROSTREDIE. MOC. KVALITA ŽIVOTA

Abstract:

The first wave of the SARS-CoV-2 pandemic in the Slovak Republic and related measures brought a number of problems not only in health care, but also in the economy, trade, education, transport, tourism and other areas. The obvious impact on the daily lives of all citizens led us to consider the use of the concept of social work oriented to the world of life. The design of our research is theoretical research, in which we deal with argumentation strategies recorded in the public debate in the Slovak Republic in the period March - April 2020 related to solving social problems during the first wave of the new coronavirus pandemic in the Slovak Republic. The goal of world-oriented social work in such period should be to help clients cope with their daily lives by building their own concept of safe living.

Key words: SARS-CoV-2 PANDEMIC. SOCIAL PROBLEM. LIFEWORLD ORIENTATION OF SOCIAL WORK. SOCIAL ENVIRONMENT. POWER. QUALITY OF LIFE.

1 ÚVOD A METODOLÓGIA

Tematizácia sociálnej práce do oblasti teoretickej reflexie vzniku a riešenia sociálnych problémov s ekosociálnym podtextom nás odkazuje na práce nemeckého teoretika sociálnej práce a sociálnej pedagogiky Hansa Thierscha (2015), ktorý ekologicky orientovanú sociálnu prácu označuje sociálna práca orientovaná na životný svet (Lebensweltorientierung Soziale Arbeit). Základom pre teóriu sociálnej práce je podľa Thierscha (1992) teória spoločnosti, ktorá tematizuje vznik aj definíciu sociálnych problémov, rovnako ako aj špecifické formy intervencie do spoločenskej reality.

Prvá vlna pandémie SARS-CoV-2 v Slovenskej republike začala 6.3.2020, kedy bol na Slovensku zaznamenaný prvý prípad ochorenia COVID-19. Do 22.4.2020, kedy začala platiť prvá fáza uvoľňovania opatrení, ktoré boli prijaté na zabránenie šírenia nového koronavírusu, bolo na Slovensku na tento vírus pozitívne testovaných 1325 ľudí a bolo vykonaných 57421 testov, pričom 15 ľudí na toto ochorenie zomrelo. 11.3.2020 bola Svetovou zdravotníckou organizáciou vyhlásená celosvetová pandémia nového koronavírusu, ktorá priniesla množstvo problémov nielen v zdravotníctve, ale aj v hospodárstve, obchode, školstve, doprave, cestovnom ruchu a ďalších oblastiach. V prvých dvoch dekádach dvadsiateho prvého storočia sme zaznamenali niekoľko významných udalostí, ktoré mali celosvetový vplyv. Spomeňme teroristické útoky z 11. septembra 2001 v USA a následnú vojnu proti terorizmu, veľkú hospodársku recesiu z rokov 2008 – 2009, či tzv. utečeneckú krízu v roku 2015. Špecifikom súčasnej situácie je to, že „odporúčania pre verejné zdravie a vládne opatrenia počas pandémie nového koronavírusu si vynútili početné obmedzenia v každodennom živote vrátane sociálneho distancovania, izolácie a domáceho väzenia“ (Ammar, et.al., 2020). Tieto procesy svojou komplexitou priamo ovplyvnili riešenie sociálnych problémov. Komplexitu vidíme aj v tom, že ľudia po celom svete sa pravdepodobne prvýkrát v ľudských dejinách zaoberajú rovnakými, resp. podobnými problémami a možnosťami ich riešenia. Evidentný dopad na každodenný život všetkých občanov nás viedli k úvahám o využití konceptu sociálnej práce orientovanej na životný svet. Autorky monografie Ekosociálne prístupy v sociálnej práci (Levická J. a kol., 2012, s.46) konštatujú, že „premenlivosť reality, s ktorou sme konfrontovaní sa odráža aj v oblasti vzniku a riešenia sociálnych problémov, a preto je potrebné venovať pozornosť bežnému, každodennému životu, a by sme poznávali nielen nové ťažkosti, ale aby sme tiež hľadali vo všednom dni inšpiráciu pre nové možnosti ekosociálnej intervencie“. Celosvetová nepripravenosť na riešenie, ale aj následné sociálne fungovanie v zmenených podmienkach akcentuje význam zmien v ekosociálnom nastavení spoločnosti. Potrebu reformulovať existujúce riešenia tohto typu problémov vidíme predovšetkým v „zreálnení“ ekosociálnych dopadov z výlučne individualizovaných a subjektivizovaných aj na globálnejšie a inštitucionálnejšie ponímanie dôsledkov i možností ich riešenia. Prvá vlna SARS-CoV-2 vo svete spôsobila nevídanú globálnu synchronizáciu ľudstva pri indikovaní, v prvej fáze predovšetkým zdravotných, problémov, ktoré šírenie vírusu vo svete spôsobilo.

Dizajnom nášho výskumu je teoretický výskum, v rámci ktorého sa zaoberáme argumentačnými stratégiami mediálne zaznamenanými vo verejnej debate v Slovenskej republike v období marec – apríl 2020 súvisiacimi s riešením sociálnych problémov počas prvej vlny pandémie SARS-CoV-2 v Slovenskej republike, pričom na ne nazeráme z hľadiska jednej ekologicky orientovanej teórie v sociálnej práci, konkrétne sociálnej práce orientovanej na životný svet. Výskumnou metódou je kritická diskurzívna analýza (CDA) ako metóda kvalitatívneho výskumu, ktorá sa zaoberá sociálnymi

problémami spojenými s mocou, ktoré majú diskurzívnu povahu, pričom skúma moc vo vnútri diskurzov ako aj moc nad diskurzami. Autor konceptu sociálnej práce orientovanej na životný svet Hans Thiersch (1992) chápe sociálnu prácu ako inštitúciu, ktorá vyrastá z rozporov spôsobených mocenskou štruktúrou našej spoločnosti, pričom sa od nej očakáva, že bude prispievať ku zmene spoločenských a politických podmienok. Cieľom CDA v tomto kontexte je zasadiť mediálne prezentované komunikačné udalosti spojené s prvou fázou šírenia nového koronavírusu do širšieho sociálneho kontextu významu sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov.

Pri analýze a interpretácii textov sme najprv identifikovali špecifický mediálny obsah súvisiaci s riešením sociálnych problémov počas prvej vlny pandémie a následne sme pre signalizáciu ekosociálnych kontextuálnych predpokladov identifikovaných argumentov využili tzv. kontextualizačné náznaky (por. Gumperz, 2009), ktoré nám umožnili takú interpretáciu diskurzívnych fragmentov, ktorá ich prepojí s interpretačnými rámcami sociálnej práce orientovanej na životný svet. Výskumný súbor tvorili texty v samostatných sekciách o novom koronavíruse v najväčších slovenských internetových spravodajských médiách zaznamenané v období od 6.3.2020 do 22.4.2020, tj. počas prvej vlny pandémie SARS-CoV-2 v Slovenskej republike. Výskumnú vzorku tvorili texty s identifikovanými argumentačnými stratégiami s ekosociálnymi kontextualizačnými náznakmi, odkazy na ktoré uvádzame priebežne v poznámkach pod čiarou. V našom výskume sme si stanovili nasledovnú výskumnú otázku: „Aký je teoretický rámec sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov klientov spojených so šírením nového koronavírusu?“

2 VÝSLEDKY ANALÝZA A ICH INTERPRETÁCIA

Prostredníctvom zodpovedania stanovenej výskumnej otázky sme zisťovali aký je teoretický rámec sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov klientov spojených so šírením nového koronavírusu. Výsledky výskumu prezentujeme v dvoch fázach analýzy komunikačného jednania, a to vo fáze produkcie, ktorá spočívala v analýze argumentačných stratégií mediálne zaznamenaných v Slovenskej republike v období 6.marec – 22.apríl 2020 v podobe uvedenia štandardizovaných stereotypných schém konštruovania argumentov (tzv. toposov) a konkrétnych diskurzívnych fragmentov, a fáze recepcie (interpretácie), kde sme pre signalizáciu ekosociálnych kontextuálnych predpokladov identifikovaných argumentov využili konotatívnu koreláciu medzi diskurzívnymi fragmentmi týkajúcimi sa konštruovania verejnej debaty o riešení sociálnych problémov mediálne zaznamenaných vo verejnej debate v SR v prvej vlne pandémie SARS-CoV-2 a teoretickým rámcom sociálnej práce orientovanej na životný svet. Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty uvádzame v T1.

Tabuľka 1 Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty týkajúce sa VO6

Argumentačná stratégia	Diskurzívny fragment	Zdroj
Topos neprospechu, neužitočnosti	„Žiadna katastrofa nárastu epidémie sa nekoná, koná sa však katastrofa v prípade predajní, ktoré musia byť zatvorené“	https://www.korona.gov.sk/ako-sa-budu-uvolnovat-opatrenia-uvodne-informacie/
Topos čísel	„Kým bežne jeden Slovak infikovaný koronavírusom nakazí 1,65 človeka, v prípade rómskych osád sa tento koeficient vyšplhal až na číslo 20. Ak by do osady prišiel niekto s koronavírusom, môže teda nakaziť 20 ľudí, no a následne to rastie exponenciálne“	https://www.aktuality.sk/clanok/778864/koronavirus-v-romskych-osadach-zacnu-za-pomoci-armady-vo-velkom-testovat-v-hreje-aj-uplne-zatvorenie-obci/
Topos ľudských práv	„ Od 27. apríla 2020 môžu všetky kategórie slovenských cezhraničných pracovníkov pendlovať cez štátnu hranicu SR aj denne, pokiaľ sa pri prvom vstupe na územie ČR preukážu lekárske potvrdením o negatívnom výsledku PCR testu na SARS-CoV-2 nie starším ako 4 dni “	https://www.mzv.sk/web/priprava/covid19/cezhranicni-pracovnici-pendleri
Topos financií	„Parlament schválil v skrátanom legislatívnom konaní novelu zákona o sociálnom poistení. Rieši tri zásadné veci: ošetrovné pre rodičov detí v krízovej situácii, nemocenské počas karantény a podporu udržania pracovných miest z eurofondových projektov“	https://e.dennikn.sk/1822021/cerpanie-nemocenskej-davky-aj-oseetrovneho-sazmeni-parlament-schvalil-prve-socialno-ekonomicke-opatrenia/

Zdroj: Vlastný

Teoreticko-empirická reflexia každodenného, alebo všedného života klientov sociálnej práce počas pandémie tvorí základný komponent teoretického rámca aplikácie ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov jednotlivých cieľových skupín sociálnej práce. Spomínaná všednosť je podľa Thierscha (2015) takou sociálnou realitou, ktorej môžeme rozumieť len v kontexte historicko-spoločenských pomerov vymedzujúcich všednosť ako protirečivé množstvo. Všednosť je potom aj vyjadrením vzťahu individua ku konkrétnej sociálnej skutočnosti. Na začiatku pandémie sa v súvislosti s prijímanými opatreniami všednosť označovala ako „zastavenie života“, ktoré bolo manifestované dramatickým znížením počtu ľudí na uliciach, zatvorením väčšiny prevádzok a služieb, minimalizovaním mobility ľudí, či redukciami pracovných aktivít, resp. ich transformáciou do domáceho prostredia. Protirečivosť vo verejnom diskurze v období šírenia SARS-

COV-2 je spojená napríklad s nízkym počtom každodenne zistených nových prípadov nákazy na jednej strane a pretrvávajúcimi striktnými bezpečnostnými opatreniami na druhej strane – topos neprospechu, neužitočnosti: „*Žiadna katastrofa nárastu epidémie sa nekoná, koná sa však katastrofa v prípade predajní, ktoré musia byť zatvorené*“¹. Pandémia COVID-19 spôsobená SARS-CoV-2 je významným problémom pre globálne zdravie, ekonomiku a spoločnosť (por. Cevik – Bamford – Ho, 2020). Od jej vzniku v decembri 2019 sa vygenerovalo veľké množstvo nových sociálnych problémov a je nevyhnutné, aby pomáhajúci profesionáli držali krok pri riešení týchto problémov s kolegami z celého sveta v čase neistoty a neustále sa meniacej situácie.

V súvislosti s koronakrízou sa nehovorí len o pandémie, ale aj o infodémii, teda o záplave nedôveryhodných informácií o koronavíruse. Akcentovanie odbornosti je samozrejme na mieste, vo vzťahu ku riešeniu problémov spojených s koronakrízou sa však vynárajú viaceré odbornosti, už v rámci samotného segmentu zdravotníctva, ale aj v ďalších segmentoch, ktorými sú napr. ekonomika, životné prostredie, školstvo, či v neposlednom rade sociálna práca.

Súčasťou všedného života ľudí riešiacich sociálne problémy počas pandémie ako formy vzťahu týchto ľudí ako indivíduí k danému problému, alebo súboru problémov, čiže ku sociálnej skutočnosti je v zmysle ekosociálnych prístupov aj prostredie tvorené svojou materiálnou i nemateriálnou zložkou. Nemateriálna zložka prostredia klientov riešiacich sociálne problémy v sebe zahŕňa sociálneho pracovníka so svojou profesionalitou. Riziko inštitucionalizovaného profesionalizmu sa týka zabsolútnenia moci u sociálneho pracovníka, ktorou prostredníctvom legislatívou daných kompetencií zabraňuje v „dávaní moci“ klientovi. Úspešnosť ekosociálnych prístupov pri riešení sociálnych problémov počas prvej vlny pandémie SARS-CoV-2 teda súvisí aj s ich prijatím sociálnymi pracovníkmi a sociálnymi klientmi. Determinantmi úspešnosti riešenia sociálnych problémov sú aj miera dôvery občanov v inštitúcie verejnej moci, ktoré dané opatrenia pripravujú a realizujú ako aj ich predstaviteľov a uvedomelé prijímanie obmedzení spojených s protipandemickou stratégiou. Príkladom je obmedzenie pohybu klientov zariadení sociálnych služieb počas karantény, či občanov karanténovaných rómskych osád – topos čísiel: „*Kým bežne jeden Slovak infikovaný koronavírusom nakazí 1,65 človeka, v prípade rómskych osád sa tento koeficient vyšplhal až na číslo 20. Ak by do osady prišiel niekto s koronavírusom, môže teda nakaziť 20 ľudí, no a následne to rastie exponenciálne*“².

Existujúce podnety zo sociálnej praxe poukazujú na to, že v prípadoch kedy materiálna (resp. finančná) zložka prostredia je pre riešenie sociálneho problému určujúcou, tak títo klienti sú sociálnym systémom nútení porušovať stanovené pravidlá. Dôvodom je predovšetkým ich materiálna deprivácia spojená s prekarizáciou, na čo poukázala napr. Gustafson (2011). V podmienkach dodržiavania proti epidemických opatrení ide napr. o umiestnenie všetkých členov spoločnej domácnosti do povinnej karantény v prípade pozitívneho testu na COVID-19 len u jedného z nich, či problémy s prekračovaním hraníc u tzv. pendlerov – topos ľudských práv: „*Od 27. apríla 2020 môžu všetky kategórie slovenských cezhraničných pracovníkov pendlovať cez štátnu hranicu SR aj denne, pokiaľ sa pri prvom vstupe na územie ČR preukážu lekárske potvrdením o negatívnom výsledku PCR testu*“

¹ <https://www.korona.gov.sk/ako-sa-budu-uvolnovat-opatrenia-uvodne-informacie/>

² <https://www.aktuality.sk/clanok/778864/koronavirus-v-romskych-osadach-zacnu-za-pomoci-armady-vo-velkom-testovat-v-hre-je-aj-uplne-zatvorenie-obci/>

*na SARS-CoV-2 nie starším ako 4 dni*³. Voľný pohyb ľudí, tovaru a kapitálu ako jeden zo socioekonomických symbolov slobody a demokracie sa počas koronakrízy stal prekážkou v obmedzovaní jedného zo základných zdrojov šírenia vírusu. Obmedzenie ľudských práv ako prostriedok obmedzenia šírenia vírusu taktiež spoluvytvára teoretický rámec sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov spojených so šírením nového koronavírusu.

Potreba odľahčenia človeka od jednostranného akcentovania individuálneho zavinenia jeho problémovej sociálnej situácie je zdôvodnená predovšetkým tým, že sociálne problémy majú aj druhý, v kontexte sociálnej práce orientovanej na životný svet nemenej dôležitý determinant, a to sú socioekonomické súvislosti vzniku, existencie a zániku sociálnych problémov. Ide napríklad o problémy spojené s ohrozením stratou zamestnania, finančné problémy súvisiace so starostlivosťou o deti, či časovo-organizačnými problémami s vybavovaním kompenzácie strát vzniknutých počas prvej vlny. V Slovenskej republike sa vo verejnej debате objavili napr. ekonomické a finančné problémy ako dôsledky opatrení prijatých počas pandémie, ktoré zasiahli do života väčšiny občanov – topos financií: *„Parlament schválil v skrátenom legislatívnom konaní novelu zákona o sociálnom poistení. Rieši tri zásadné veci: ošetrovné pre rodičov detí v krízovej situácii, nemocenské počas karantény a podporu udržania pracovných miest z eurofondových projektov*“⁴. Pri poskytovaní finančnej pomoci sa okrem jej výšky ako rovnako dôležitá okolnosť zdôrazňovala jej rýchlosť, či reálne pomalosť. Rýchle „zastavenie života“ kontrastuje s pomalým návratom do bežných koľají, čo súvisí s tým, že vplyv tohto kontrastu na všedný život napr. nižšej strednej vrstvy obyvateľstva je práve to protirečivé množstvo, ktoré vymedzuje „všednosť“ ako súčasť teoretického rámca aplikácie ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov.

3 DISKUSIA

Cieľom diskusie k prezentovaným výsledkom je ich prenesenie do kontextu predmetnej problematiky, tj. kreovania teoretického rámca sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov spojených so šírením nového koronavírusu.

Súčasťou uplatňovania sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov vzniknutých počas šírenia SARS-COV-2 je dodržiavanie princípu aktivizácie prirodzených sociálnych sietí človeka v sociálne problémovej situácii. Dôležitým protektívnym faktorom pri znižovaní rizík spôsobených sociálnymi problémami v živote človeka je posilňovanie jeho identity. Priestorový a s ním spojený vzťahový kontext identity predstavuje determinant prijímania rozhodnutí v sociálne problémovej situácii. Premiestnenie človeka z jeho prirodzeného prostredia do iného prostredia (napr. zariadenia sociálnych služieb) narušuje princíp aktivizácie prirodzených sociálnych sietí a malo by byť chápané ako posledná alternatíva (In: Levická a kol., 2012, s.30), ktorá by mala prichádzať na rad až po vyčerpaní takých riešení, ktoré odrážajú princíp prirodzenosti. Odpoveďou spoločnosti na potrebu aktivizácie prirodzených sociálnych sietí človeka pri riešení

³ <https://www.mzv.sk/web/praha/covid19/cezhranici-pracovnici-pendleri>

⁴ <https://e.dennikn.sk/1822021/cerpanie-nemocenskej-davky-aj-osetrovneho-sa-zmeni-parlament-schvalil-prve-socialno-ekonomicke-opatrenia/>

sociálnych problémov je vznik vzťahovej sociálnej práce (por. Folgheraiter – Raineri, 2017), počas pandémie realizovanej napr. zabezpečovaním nákupov potravín či liekov pre seniorov⁵, či komunitnom sociálnou prácou v karanténovaných rómskych osadách⁶.

Ďalším dôležitým princípom profesionálneho výkonu sociálnej práce orientovanej na životný svet je dodržiavanie ľudskej dôstojnosti každého človeka, ktorý je, alebo sa dostáva do profesionálnej starostlivosti sociálneho pracovníka. Takéto ponímanie významu konceptu ľudskej dôstojnosti súvisí s dôležitosťou diskurzu o ľudských právach. Habermas (2013) poukazuje na istý rozpor medzi abstraktnou všeobecnosťou ľudských práv na jednej strane a ich konkretizáciou v rôznych kultúrnych súvislostiach na druhej strane. V prvej vlne šírenia nového koronavírusu sa tento rozpor prejavoval vo viacerých sociokultúrnych súvislostiach. Jednou z dlhodobo existujúcich sociálnopolitických tém v Slovenskej republike sú rôzne aspekty spoluzitia rómskej minority a majoritnej populácie. Dodržiavanie ľudských práv sa do verejného diskurzu počas pandémie dostalo napríklad v súvislosti s uzavretím niektorých rómskych osád do karantény za asistencie polície a armády⁷.

Vedecká diskusia o téme riešenia sociálnych problémov prostredníctvom sociálnej práce orientovanej na životný svet by mala akceptovať nielen fakty, resp. dáta, ale aj jej teoretický rámec. Abstrakcia „tvrdých“ dát v tzv. pozitívnej vede od teórie je vo vzťahu k vedeckej diskusii o riešení sociálnych problémov nesprávnym a nedostatočným spôsobom vedenia diskusie. Práve teória v dobe postpravdivosti a násilí pozitivity plní úlohu vyjasnenia danej problémovej situácie, a až následne by sa na vysvetlenie tejto situácie mali využiť dáta a fakty. Prvá vlna šírenia vírusu sa stala veľkým momentom neistoty, resp. neistôt. Strach z nepoznaného akcentovaný nefunkčnou infodémiou spôsobil dôsledky, ktoré zasiahli každého človeka a spôsobili krátkodobé, alebo aj dlhodobé problémy v jeho sociálnom fungovaní. Ako príklad z obdobia pandémie môžeme uviesť pochybnosti o vierohodnosti údajov o počte nakazených, či úmrtí na ochorenie COVID-19 vo verejnom i mediálnom diskurze⁸ a s tým súvisiacu potrebu vedeckej reflexie tohto problému, ktorú napr. vo vzťahu k etike sociálnej práce ponúkla Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (IFSW) a skupina pre výskum etiky v sociálnej práci vo forme výzvy pre sociálnych pracovníkov a študentov sociálnej práce na účasť na výskume zameranom na etické výzvy, ktorým čelia sociálni pracovníci po celom svete počas pandémie COVID-19⁹. Podľa Gebhardovej (Gebhard a kol., 2020) je špecifická a významná úloha žien v tejto oblasti. Približne 70% zdravotných a sociálnych pracovníkov na celom svete sú ženy, a to vrátane sociálnych a zdravotníckych pracovníkov v tzv. prvej línii.

Jedným z výsledkov nedôsledného a neefektívneho riešenia sociálnych problémov sú vlny rozhorčenia, ktoré v spoločnosti prepukajú v prípade eskalácie niektorých problémov, počas pandémie napr. dopadov dočasného zastavenia ekonomiky a jeho

⁵ <https://www.mpsvr.sk/sk/koronavirus-pracovna-socialna-oblast/seniori/>

⁶ <https://www.rodinka.sk/zena/rozhovor-s-osobnostou/hladovali-by-aj-bez-koronavirusu-hovori-zamestnanec-z-neziskovky-ktory-pracuje-s-romskymi-detmi/>

⁷ <https://www.amnesty.sk/zastavme-stigmatizaciu-romov-a-romok-pocas-pandemie-covid-19/>

⁸ <https://www.webnoviny.sk/vzdravotnictve/statistiky-z-wu-chanu-boli-od-zaciatku-nespravne-cina-nahle-dvihla-pocty-obeti-koronavirusu/>

⁹ <https://www.ifsw.org/ifsw-forms-partnership-to-research-the-ethical-challenges-facing-social-workers-during-covid-19/>

vplyvu na zamestnanosť a kvalitu života obyvateľov¹⁰. Nejde však len o ekonomický rozmer kvality života, ale aj o kvalitu medziľudského spolužitia. Neustále zdôrazňovanie nebezpečenstva ochorenia COVID-19 pre seniorov má veľký vplyv aj na medzigeneračnú dynamiku. Mladší príbuzní seniorov stoja v dilematickej situácii: chceli by im byť priamou osobnou oporou, ale nákazlivá forma tohto ochorenia im to do veľkej miery zamedzuje. To spôsobuje u nich, ako aj u iných ľudí v dilematickej situácii, negatívne reakcie. Podľa výsledkov výskumu zameraného na tematickú analýzu názorov, skúseností a problémov verejnosti v súvislosti s pandémiou COVID-19 pomocou údajov zo sociálnych médií (In: Oyebode et.al., 2020) sa celkovo objavilo 34 negatívnych tém, z toho 15 problémov týkajúcich sa zdravia, psychosociálnych problémov a sociálnych problémov súvisiacich s pandémiou COVID-19 z pohľadu verejnosti. Ide napríklad o témy ako zvýšená úmrtnosť, zdravotné problémy, problémy so zdravotnými systémami, frustrácie z narušenia života, panické nakupovanie a prejav strachu. Medzi zistené sociálne problémy patrí napríklad obťažovanie, domáce násilie a nesprávny spoločenský prístup. Z výsledkov tohto výskumu vyplynuli aj niektoré pozitívne témy ako napríklad povedomie verejnosti, povzbudenie, vďačnosť, čistejšie prostredie, online učenie, charita, duchovná podpora a inovatívny výskum. Vplyv uvedených sociálnych problémov spojených s pandémiou na verejnosť vyvoláva u nej rozhorčené reakcie. Nestálosť, nestabilita, či až prchavosť týchto vln rozhorčenia je nevhodná z hľadiska funkčnosti verejného diskurzu. Ako premostenie medzi prchavými vlnami rozhorčenia a kvalitnou vedeckou diskusiou by sme v súlade s Rheingoldom (2003) navrhovali využiť tzv. smart mobs, čiže využitie moderných informačno-komunikačných technológií pri koordinácii aktivít rozhorčených mas, a tým ich participácii nielen na verejnej diskusii, ale aj prijímaní, realizácii a kontrole riešení sociálnych problémov. Paradox tejto pandémie spočíva podľa Krasteva (2020, s. 94) aj v tom, že počas nej došlo, prinajmenšom v Európe, k dočasnému odstaveniu demokracie: mnohé krajiny vyhlásili núdzový alebo výnimočný stav. Zároveň tým však znížili túžbu obyvateľov po autoritárskejšej forme vládnutia.

4 ZÁVER

V našom výskume sme sa na základe kritickej diskurzívnej analýzy sociálnej reality zamerali na tie jej charakteristiky, ktoré súvisia s aplikáciou sociálnej práce orientovanej na životný svet do riešenia sociálnych problémov na príklade prvej fázy pandémie SARS-COV-2 v Slovenskej republike. V Závere nášho príspevku sa budeme venovať zodpovedaniu stanovenej výskumnej otázky, formulácii odporúčaní pre výskum a prax sociálnej práce súvisiace s riešením sociálnych problémov a návrhu spoločenských zmien, ktoré zohľadňujú skúsenosti počas koronakrízy v zmysle ňou vyvolanej renesancie sociálnej práce orientovanej na životný svet.

Zodpovedanie stanovenej výskumnej otázky: *Aký je teoretický rámec sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov spojených so šírením nového koronavírusu?*

¹⁰ <https://www.topky.sk/cl/10/1896109/KORONAVIRUS-Po-nekonecnom-rade-pred-Danovym-uradom-dalsie-pekle-VIDEO-Ludom-dosla-trpezlivost->

Základné komponenty teoretického rámca sociálnej práce orientovanej na životný svet pri riešení sociálnych problémov počas pandémie SARS-CoV-2 na základe výsledkov nášho výskumu tvoria:

- teoreticko-empirická reflexia všedného života klienta sociálnej práce v sociálne problémovej situácii a materiálnej a nemateriálnej zložky prostredia klientov, ktoré pri riešení legislatívne relevantných sociálnych problémov zahŕňajú aj sociálneho pracovníka a jeho profesionalitu
- akcentovanie socioekonomických súvislostí vzniku, existencie a zániku sociálnych problémov a vplyvu materiálnej deprivácie sociálnych klientov spojený s prekarizáciou, napr. pri posudzovaní životnej situácie klientov
- dodržiavanie princípu aktivizácie prirodzených sociálnych sietí človeka v sociálne problémovej situácii a ľudskej dôstojnosti každého človeka, ktorý je, alebo sa dostáva do profesionálnej starostlivosti sociálneho pracovníka
- potreba vedeckej reflexie neistoty, nestability a nebezpečenstva ako súčasti všedného života (nielen) klientov sociálnej práce.

Environmentálne intervencie v prirodzenom sociálnom prostredí zahŕňajú predovšetkým také postupy, v ktorých primárnym zdrojom pomoci je konkrétne sociálne prostredie. Zmeny, ktorými sociálne prostredie človeka, či až celá ľudská spoločnosť v súčasnosti prechádza zasahujú aj do konštrukcie profesionálnej roly sociálneho pracovníka, pretože sociálni pracovníci na celom svete sa počas pandémie stretávajú s mnohými eticky ťažkými situáciami, keďže pracujú v rizikových, obmedzujúcich a stresujúcich podmienkach. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky vypracovalo Pandemický plán (2020), v ktorom, okrem iného identifikovalo rizikové skupiny pracujúce v pôsobnosti tohto rezortu. V oblasti sociálnych služieb ide o sestry, zdravotníckych asistentov, fyzioterapeutov, sociálnych pracovníkov, asistentov sociálnej práce, inštruktorov sociálnej rehabilitácie, inštruktorov rozvoja pracovných zručností, špeciálnych pedagógov, liečebných pedagógov, sociálnych pedagógov, opatrovateľov detí, psychológov, terénnych sociálnych pracovníkov, ďalších pracovníkov pracujúci v priamom kontakte s pracovníkmi v sociálnych službách, pracovníkov odboru hodnotenia kvality sociálnych služieb a akreditácií a pracovníkov odboru dohľadu nad poskytovaním sociálnych služieb. V oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ide o sestry, sociálnych pracovníkov, asistentov sociálnej práce špeciálnych pedagógov, liečebných pedagógov, sociálnych pedagógov, psychológov, náhradných rodičov, vychovávateľov a ďalších pracovníkov pracujúcich v priamom kontakte s deťmi a rodinou.

Pod vplyvom neustáleho plnenia stanovených požiadaviek a povinností sa náš život zbavuje naratívneho obsahu, a tým aj časti svojej hodnoty. Je preto žiadúce aby sa študenti sociálnej práce a iných pomáhajúcich profesií už v rámci svojej pregraduálnej prípravy venovali naratívnej zložke identifikácie sociálnych problémov, na čo situácia okolo šírenia SARS-COV-2 ponúka množstvo využiteľných podkladov. Využiteľnými v tomto smere sú rôzne inovatívne formy vysokoškolského vzdelávania, akými sú napr. živé knižnice, rozprávanie príbehov, rozvoj kritického myslenia, či service learning. V nastávajúcej dobe po pandémie by sa práve podpora sociálnej kohézie mala stať bazálnou súčasťou vysokoškolskej prípravy budúcich pomáhajúcich profesionálov na riešenie

sociálnych problémov prostredníctvom ekosociálnych prístupov. Príkladom takejto aktivity študentov sociálnej práce na Katedre sociálnej práce PF UMB v Banskej Bystrici je dobrovoľnícky program „Uši k duši“ (2020), ktorý vznikol práve počas prvej vlny pandémie nového koronavírusu a jeho cieľom bolo prekonať pocit sociálnej izolácie, udržiavať sociálne kontakty s inými ľuďmi a zdieľať svoje pocity predovšetkým u seniorov, ale aj iných cieľových skupín sociálnej práce.

Kritická diskurzívna analýza ako aj samotná kritická teória zahrňujú nielen analýzu danej sociálnej reality, čiže kritiku daných spoločenských nedostatkov, ale aj vnímanie historickej premenlivosti v podobe istej aproximácie vo význame použiteľného znázornenia stavu spoločnosti v danej oblasti na základe využitia výsledkov realizovanej CDA. V závere nášho príspevku sa preto pokúsime navrhnúť spoločenské zmeny, ktoré zohľadňujú skúsenosti počas koronakrízy v zmysle aplikácie sociálnej práce orientovanej na životný svet vo vzťahu k riešeniu sociálnych problémov:

- Optimalizácia prepojenia zdravotnej a sociálnej starostlivosti počas pandémie (napr. synergická koordinácia zdravotníckych a sociálnych pracovníkov pri testovaní klientov a zamestnancov zariadení sociálnych služieb, alebo príslušníkov marginalizovaných komunít, či efektívna súvzťažnosť rezortov zdravotníctva a práce, sociálnych vecí a rodiny pri podpore verejnej prijateľnosti a presadzovaní opatrení zameraných na ochranu verejného zdravia).
- Funkčná participácia sociálnych pracovníkov v ohniskách pandémie (napr. komunitná sociálna práca v karanténovaných rómskych osadách, permanentné pracovné nasadenie zamestnancov zariadení sociálnych služieb, v ktorých bola zistená nákaza SARS-COV-2, či zapojenie profesijnej organizácie – Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce do prijímania a implementácie opatrení týkajúcich sa dotknutých cieľových skupín sociálnej práce).
- Premena pasívnej (administratívnej) na aktívnu (koordinačnú) rolu verejnej správy pri riešení sociálnych problémov (napr. permanentná optimalizácia ľudských, finančných a materiálnych zdrojov riešenia dôsledkov pandémie v rýchlo sa meniacom prostredí). Toto odporúčanie navrhujeme na základe našich zistení týkajúcich sa problémov s poskytovaním sociálnej pomoci občanom poškodených opatreniami prijatými počas núdzového stavu, s povinnou štátnou karanténou občanov SR repatriovaných do svojej vlasti, či s viacerými problémami cezhraničných pracovníkov a ich rodinných príslušníkov.
- Reprofilácia sociálnej práce ako profesie, študijného odboru i vedy po pandémii (napr. v podobe identifikácie, reflexie a riešení etických dilem vzniknutých počas pandémie, poukazovania na pozitívny vplyv ekonomicky obmedzujúcich opatrení prijatých počas koronakrízy na životné prostredie, či reflexie významu sociálnej kohézie pri riešení sociálnych problémov).

Cieľom sociálnej práce orientovanej na životný svet (spracované podľa Thierscha, 2005) v období pandémie by malo byť pomôcť klientom vyrovnáť sa s ich každodenným životom tým, že im pomôže vybudovať si vlastný koncept bezpečného života, čiže života zvládnuteľného nimi samými, v ktorom nedominujú vážne riziká a ohrozenia.

POUŽITÉ ZDROJE

- AMMAR, A. et.al. 2020. COVID-19 Home Confinement Negatively Impacts Social Participation and Life Satisfaction: A Worldwide Multicenter Study. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 17, No.8, 2020, 17p. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17176237>
- CEVIK, M. – BAMFORD, C. – HO, A. 2020. COVID-19 pandemic - a focused review for clinicians. In: *Clinical Microbiology and Infection*, Vol. 26, No.7, 2011, pp. 842-847. DOI: 10.1016/j.cmi.2020.04.023
- FOLGHERAITER, F. – RAINERI, M.L. 2017. The principles and key ideas of Relational Social Work. In: *Relational Social Work*. Vol. 1, No. 1, 2017, pp. 12-18. doi: 10.14605/RSW111602
- GEPHARD, C. et.al. 2020. *Impact of sex and gender on COVID-19 outcomes in Europe*. IN: GEBHARD ET AL. *Biology of Sex Differences*, 2020, DOI: <https://doi.org/10.1186/s13293-020-00304-9>, 13p.
- GUMPERZ, J.J. 2009. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 225p. ISBN 9780511611834
- GUSTAFSON, K.S. 2011. *Cheating Welfare: Public Assistance and the Criminalization of Poverty*. New York: NYU Press, 2011, 238p. ISBN 9780814732311.
- HABERMAS, J. 2013. *K ustanovení Evropy*. Praha: Filosofia, 2013, 278s. ISBN 978-80-7007-391-9
- Koronavírus a Slovensko. www.korona.gov.sk
- KRASTEV, I. 2020. Európa a pandémie. Ako nás zmení koronavírus? Žilina: Absynt, 2020, 102s. ISBN 978-80-8203-183-9
- LEVICKÁ, J. a kol. 2012. *Ekosociálne prístupy v sociálnej práci*. Trnava: Vydavateľstvo OLIVA, 2012, 237s. ISBN 978-80-89332-14-4.
- New Partnership to Research Social Work Ethical Dilemmas during COVID-19. Dostupné na: <https://www.ifsw.org/ifsw-forms-partnership-to-research-the-ethical-challenges-facing-social-workers-during-covid-19/>, 23.4.2020, 12:24
- OYEBODE, O. et.al. 2020. Health, Psychosocial, and Social issues emanating from COVID-19 pandemic based on Social Media Comments using Natural Language Processing. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/343145946_Health_Psychosocial_and_Social_issues_emanating_from_COVID-19_pandemic_based_on_Social_Media_Comments_using_Natural_Language_Processing_Preprint, 30.7.2020, 9:47
- Pandemický plán Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny pre prípad pandémie. Bratislava: MPSVaR SR, 2020. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/koronavirus-pracovna-socialna-oblast/>, 5.10.2020, 16:19
- Rheingold, H. 2003. *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. New York: Basic Books, 2003, 288p. ISBN 978-0738208619.
- THIERSCH, H. 1992. *Lebensweltorientierte soziale arbeit. Aufgaben der praxis im sozialen wandel*. München: Juventa, 1992, 252p. ISBN 978-3-7799-1298-9
- THIERSCH, H. 2005. *Lebensweltorientierte soziale arbeit. Aufgaben der praxis im sozialen wandel*. 6.Aufl. München: Juventa, 2005, 276p. ISBN 978-3-7799-1002-2
- THIERSCH, H. 2015. *Soziale Arbeit und Lebensweltorientierung*. Weinheim: Beltz Juventa, 2015, 426p. ISBN 978-3779932635.

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210107>

Uši k duši – telefonická linka pre osamelých ľudí. Banská Bystrica: PF UMB, 2020. Dostupné na: <https://www.pdf.umb.sk/katedry/katedra-socialnej-prace/usi-k-dusi-dobrovolnicky-program.html>, 17.10.2020, 15:17

KONTAKT:

prof. PaedDr. Peter Jusko, PhD,

Katedra sociálnej práce, PF UMB, Banská Bystrica

peter.jusko@umb.sk

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN SLOVAKIA

MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE V KONTEXTE POSKYTOVANIA SOCIÁLNYCH SLUŽIEB NA SLOVENSKU

Míchal IMROVIČ – Erika OCHABOVÁ

Abstract

The paper aims to clarify the activities of non-governmental organizations carrying out activities that prosper to increase the democratic character of the country. Third sector organizations of various kinds operate in our territory. Non-governmental organizations primarily provide social, health, humanitarian, environmental, legal, information and educational assistance.

The aim of our paper is to point out the importance and functioning of non-governmental organizations providing social services in Slovakia. NGOs play an important role for the individual and for the society as a whole. NGOs are a key pillar for people who find themselves in an unfavourable life situation, especially at a time when the state is unable to maintain social security and provision for its citizens. Then non-profit entities come to the fore. The number of people seeking help from non-governmental organizations is constantly growing worldwide.

Keywords: NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS. SOCIAL SERVICES. SOCIAL WORK. THIRD SECTOR.

Abstrakt

Príspevok si kladie za cieľ objasniť aktivity mimovládnych organizácií vykonávajúcich činnosti prosperujúce pre zvýšenie demokratického charakteru krajiny. Na našom území pôsobia organizácie tretieho sektora rôzneho druhu. Mimovládne organizácie poskytujú predovšetkým sociálnu, zdravotnú, humanitárnu, environmentálnu, právnu, informačnú a vzdelávaciu pomoc.

Cieľom nášho príspevku je poukázať na význam a fungovanie mimovládnych organizácií poskytujúcich sociálne služby na Slovensku. Mimovládne organizácie hrajú dôležitú úlohu pre jednotlivca a pre spoločnosť ako celok. Mimovládne organizácie sú kľúčovým pilierom pre ľudí, ktorí sa ocitli v nepriaznivej životnej situácii, najmä v čase, keď štát nie je schopný zabezpečiť sociálne zabezpečenie a zabezpečenie svojich občanov. Potom sa do popredia dostávajú neziskové subjekty. Počet ľudí hľadajúcich pomoc u mimovládnych organizácií na celom svete neustále rastie.

Kľúčové slová: MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE. SOCIÁLNE SLUŽBY. SOCIÁLNA PRÁCA. TRETI SEKTOR.

INTRODUCTION

The non-profit sector is part of social care, forms the basic pillars of society and contributes to the stability of the social issue in the country. The functioning of the third sector brings ideas and innovations in the social society, which try to respond to the current

issues of people in the community. Compared to institutionalized public administrations, the third sector is characterized by more direct relations with the country's population. An important change in the field of non-profit organizations in Slovakia was brought about by the gentle revolution in November 1989, when the sectors in Slovakia were divided as follows.

The first sector is the state and public sector, which is managed by the government. The government sector is connected to the state budget and its structure is determined by law. The first sector consists of state organizations, budgetary organizations, contributory and public organizations. The state budget is redistributed to individual ministries.

The second sector consists of individuals or organizations, i.e. natural or legal persons. Organizations are not dependent on the state budget. The aim of the second sector is to produce a profit. The second sector includes the private, business, and for-profit sector.

The third sector is the non-governmental sector, which is also called the civic or non-profit sector. Its main goal is to provide services to citizens and solve problems that the state does not have to deal with.

The third sector includes foundations, environmental associations, trade unions and organizations that protect human rights (Mikulec, 2012).

At present, the third sector has a very special function in politics, economics or the church. It consists of large groupings of organizations, which include small circles, clubs, associations, organizations, foundations, collections and funds. All these institutions operate with the help of volunteers, enthusiasts, graduates. People with professional education also work in them. Third sector members work together to develop alternative concepts, plans and curricula to support public policy. Their main goal is to carry out social functions and assistance at a higher level than the state has implemented so far (Filadelfiová - Dluhá - Marček – Košičiarová, 2004).

SOCIAL WORK AND NON - GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Social work can be characterized as a professional discipline, which is composed of knowledge from the theory of economics, medicine, law, philosophy, psychology and pedagogy. Social work is influenced by morality, social customs, history and traditions. It follows from the above that the content and methods of social work are adapted to a particular country, its morals, values, history and the needs of social policy Schavel - Oláh (2010).

However, social work does not only respond to the social problems that have arisen; its role is to prevent the emergence of these social disagreements and people's problems. Through its activities, social work improves the quality of life of individuals in society, it also acts as a prevention and elimination of problems. Social work deals with the issue of an existing problem, seeks the cause of the situation and a solution to alleviate the problem and it also creates opportunities for prevention of non-compliance through methodological procedures.

The history of social work has developed gradually. It initially appeared in an unconscious form and later, due to the coming social problems, it was transformed into an organized form of help (Oláh et al., 2009).

We connect the beginnings of social work with Christianity, care for the sick, orphans or slaves. Gradually, religious associations were established in the society focused

primarily on the treatment and care of the disabled, rehabilitation, food and clothing for the poorer.

The last century was an important milestone for social work. It was not until the 20th century that the right of man to a dignified human life was recognized, which was a turning point in the history of the development of social work (Schavel et al., 2008). The obligation of social security for all citizens gradually passed to the state. The state took over charity homes, rest homes and children's homes. The only provider of social measures was the state. Social policy was governed by the state. The most significant social problems after the change in the social situation in Czechoslovakia were prostitution, the integration of released prisoners into life, the migration of refugees and homelessness. Later, unemployment, violence, child abuse, drug addiction and marginalized groups were added.

Social work in the 21st century was shaped by the events and historical developments from the past. In 1928, during the First Czechoslovakia, a new perspective on the concept of social work, social policy and social care began to take shape. Politicians at the time presented social policy as a state effort to achieve justice and reduce social inequality among the country's citizens (Matoušek, 2001).

Due to social and economic changes in the world, events in Czechoslovakia were constantly formed. The orientation, philosophy and social policy of the country changed. Constant changes brought new socio-pathological phenomena and society was constantly confronted with unemployment, drug addiction, poverty, homelessness and other problems of humanity. The formation of social work in history has a huge impact on its current functioning. History defines society, individuals, communities and families and their everyday problems and worries that they try to deal with.

An integral part of our society are non-governmental organizations that joined the democratic development of Slovakia after 1989. In the last years of the 20th century, the first non-governmental organizations and the provision of non-professional social services by volunteers were established. NGOs focused on social and health issues and alternative forms of social work. Among the most famous non-profit organizations in Slovakia we can include: Plamienok, n.o., Dobrý anjel, n. o., Liberta, n. o., Aid lamp, n. o., are OZ People against Racism, Association of St. Adalbert, Trnava, Association of Christian Communities, Joy, LUNA, Happy Children, n.f., OZ FRBUL, OZ Odysseus.

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS PROVIDING SOCIAL SERVICES

The current economic situation in Slovakia and in the world deals mainly with business entities that are focused on generating profit. Organizations that are non-governmental in nature are often forgotten. The main reason why less is said about the problems of non-profit organizations is the fact that they are less interesting for society. The activity of non-profit organizations is not to make a profit, they do not control supply, demand or the labour market. Their founders are private individuals or existing associations. The state can also help in the creation of non-governmental entities. However, the principle still applies that neither the state nor any of its representatives have the rights to influence the management of the organization. The designation 'Third Sector' is used for all non-profit entities in Slovakia. The mentioned sector includes: foundations, non-profit organizations, non-investment

funds, civic associations, clubs, interest groups of legal entities, political parties and movements, churches and religious societies, organizations with an international element. Most often, the subject of their activities is health care, social services, sports, education, youth development, environmental protection, protection of human rights and protection of public spaces and others.

The main role of the state is to issue laws to support the establishment and development of non-governmental organizations. Legislative standards should set aside higher funds to ensure their smooth operation and operation in the form of cash subsidies. As the name of the non-profit sector implies, these are institutions whose purpose is not to make a profit or to do business. The subject of the existence of non-profit entities is aid where, for various reasons, the state does not intervene sufficiently. The third sector may also be ancillary to the other two sectors. We include foundations, non-profit funds and collections among non-profit organizations. The legislative framework is precisely defined for each specific type of association.

In August 2018, the Government of the Slovak Republic established a legislative regulation on the register of non-governmental non-profit organizations. The main intention is to build a credible special list of non-governmental non-profit organizations. Current records on non-profit organizations have not yet been processed in a high-quality and clear manner, are out of date and are not linked to other registers.

The newly approved register records accurate data on associations, organizations, foundations and non-investment funds. The notes will be kept chronologically and are clearly arranged. The goal for the future is a vision that should provide benefits for the efficient use of public resources (Majdúchová - Bukovová - Hrušovská, 2018).

MISSION AND VALUES OF THIRD SECTOR ORGANIZATIONS IN SLOVAKIA

We consider the primary role of the organization to be a dynamic activity that is the subject of its establishment. For the successful functioning of the organization, it is necessary to set partial goals and one main goal that the non-profit organization wants to achieve in the future. The fulfilled preconditions will be beneficial not only for the organization but also for the company, future clients or potential donors and sponsors.

In the creation of any organization, whether we are talking about a non-profit organization or a business entity, an initial vision of functioning is needed. It is an initial start to thinking about how the created body will help the public. The main vision is the fulfillment of values, problem solving, the target group of aid recipients and the method of financing to ensure the smooth functioning of the organization. All the above facts must be elaborated in the strategic plan.

The main features of any vision should be a favourable outlook for the future, long-term character, brevity and comprehensibility. It should be the motto that the organization will follow. The primary idea of the vision is to help or momentarily change the unfavourable situation. Its role is to motivate clients or employees of the organization. It points out the fact that there is always the opportunity for a positive change in life. It is the answer to the question: "What should we do?" (Boukal, 2009)

The emergence of a non-governmental organization is conditioned by the awareness of the differences in the quality of life of people. In order to fulfill the mission of the

organization, it is necessary to ensure that employees have favorable access to their helping profession. Members should be motivated, they should take their work not only as a duty, but also fulfill them. The main common priority of all non-profit entities is the dissemination of assistance and the effective fulfillment of the organisation's mission. The success of a functioning third sector organization cannot be done without client orientation. It is necessary to identify the exact target group of people that the organization will focus on. It is important that employees perceive clients equally, even if the clients are on the fringes of society. Employees are governed by a code of ethics, which is a set of moral values, responsibilities and principles that all members must abide by. Empathy, humanity, expertise, professionalism and willingness to help are among the essential characteristics of every employee of a non-profit organization. Proof of the effective operation of the device is a satisfied client (Mydlíková, 2013).

Majdúchová– Bukovová– Hrušovská (2018), consider the fulfillment of the set goals as the most important factor that can make changes in unfavourable life situations of people. The first step in starting to build change is to reveal the reasons that cause clients to fail or disrupt the harmony of life. Subsequently, there is a process where we try to define the causes and gradually eliminate them. When working with the client, the employee must not forget about professionalism, encouragement and praise. Creating a relaxed, friendly relationship between the client and the employee helps to reduce stress and build trust between both parties. Motivation is important for both clients and employees of the facility. Employees need to see and feel that they are beneficial to the organization. It fulfills many when they see that their helping hand has had a positive effect on help. Other employees are motivated by praise from a superior or a special type of reward.

One of the main reasons for the creation of an organization that belongs to the non-profit sector is the fact that it wants to be beneficial and helpful to people. The name of non-profit organizations implies that facilities, associations or societies are not established for the purpose of generating a profit. The real mission of the mentioned organizations is to build better social conditions for people. We are talking about forms of assistance aimed at the elderly, young people, people with disabilities, drug addicts, abused women and the homeless. Organizations are also involved in the development of health care, science, culture, sports, youth and other subjects (Ružičková, 2004).

Openness is a sign that the organization has no side motives, hidden agenda or secret funds. Another sign of the professional activity of a non-profit organization is transparency. It points out that the organization does not carry out any questionable activities not arising from the subject of the activity. Non-governmental organizations have legislative relief from the state in the form of tax benefits, customs relief, grants or subsidies. Providing services must be characteristic for the purpose of the organization (Dobešová – Feniková, 2016).

The role of non-profit organizations is to set long-term goals that are challenging but achievable. Well-defined goals represent the future results achieved for the organization. The primary long-term goal should include sub-goals. The result of the achieved goal should be qualitative or quantitative measuring indicators (Krechovská– Hejduková– Hommerová, 2018).

Organizations set multiple goals that focus on different areas of operation. These can be financial goals for which the organization seeks to raise funds, donations, grants for development and smooth operation. There are also known marketing goals, which

represent plans for the implementation of activities in the field of marketing, advertising or promotion of the company to the public. Other goals are personnel. They are focused on motivating employees or volunteers, they should help increase the quality of services provided. Future progress and development plans of the organization are other goals. Finally, there are personal goals that are set by the staff of the facility in personal cooperation with clients.

METHODOLOGY AND RESEARCH

The research method we decided to use is quantitative research carried out using a questionnaire. We can address a large number of respondents with questionnaires and collect a lot of useful data and information in a short period of time. A positive function of the questionnaire is its anonymity (Polónsky, 2000).

The primary goal of the research in the empirical part of our work is to address clients of non-profit organizations who are actively provided with social assistance. Recipients of social assistance are seniors from facilities for the elderly.

Clients of the facility are not afraid to answer questions, express their sincere opinion, satisfaction or dissatisfaction with the provision of social services. Respondents have enough time to answer questions. For each question, the client has a choice of several options. If the persons do not agree with any of the offered answers, they can add their own answer to the reserved place. Also, all respondents can write their own observations or suggestions (Ondrejko, 2005).

The questionnaire is composed of 20 questions, but we present the processing of only selected questions that fulfilled our main goal. The main goal of the paper is to find out what social services are used by clients in non-profit organizations.

Using a questionnaire, we examined:

- basic demographic data (age, gender),
- what social services are used by respondents in non-profit institutions,
- how clients perceive the satisfaction of the provided social services.

Research file

The research file consists of units specified by us that have the same or common key features. Based on their identity, we can create relevant research. In our case, the research file is device clients. Their common denominator is the fact that they are all consumers of social services from non-profit organizations. (Hendl, 2015).

In our research, we ask for the cooperation of clients of non-profit organizations. The questionnaire will be filled in by a total of 120 respondents from facilities for seniors Pokoj, n. about. based in Voderady, from the Alzheimer's Center, n. about. in Piešťany, we will also address the clients of the Home for the Elderly Karolína, n. o., which is

located in the village of Cífer and last but not least we will visit the facility Pohoda seniorov, n. about. in Galanta.

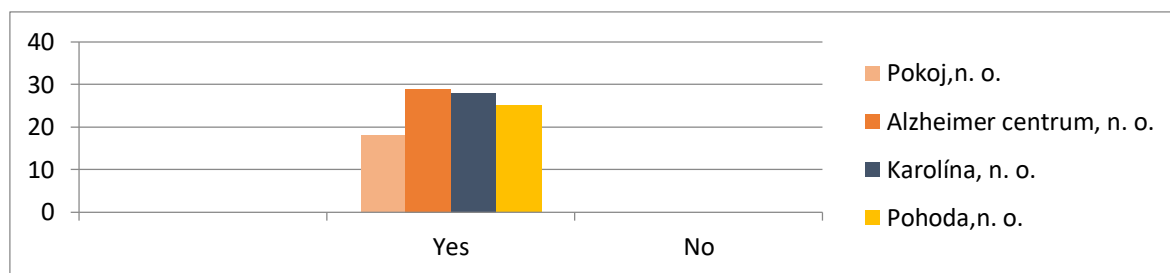
RESULTS

In this part of the article, we present the results of our survey, which we have clearly processed into graphs. We supplement the obtained results with evaluation, analysis and commentary.

Do you use social services provided in your facility?

In this question, we found out whether clients actively use the social services of the facilities or centers they visit. All respondents from the room Pokoj, n. about. 18 answered yes. Evaluation of the answers of another group of respondents from the Alzheimer's Center, n. about. it was also the same for all respondents, 29 indicated the possibility yes. Seniors from Karolína, n. about. also answered in the total number of 28 clients with the answer yes. Respondents from Pohoda, n. o. also use the social services of the facility. In the number of 25 respondents, all seniors indicated the possibility of yes (see Graph 1).

Graph 1 Do you use social services provided in your facility?

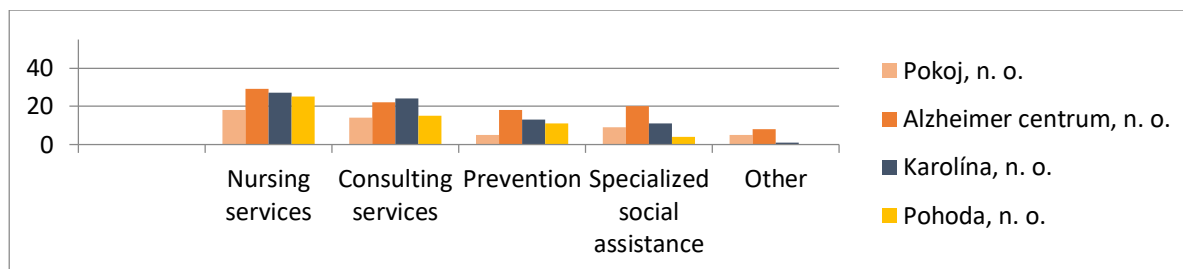

Source: Own processing, 2021

What social services do you use?

In the next question, we asked the respondents what social services they use in non-profit organizations. In this question, respondents could indicate more options. The nursing service in the facility for the elderly is actively used by 100 (100.0%) respondents. 75 (75.0%) of the interviewed seniors use counseling services in non-profit organizations. Prevention as a social service is used by 47 (47.0%) clients. 44 (44.0%) respondents use specialized social assistance in the facility. A total of 14 (14.0%) interviewed clients use another service. Among other services, seniors mentioned the service of a psychologist, the service of a hairdresser, the service of a pedicurist, the spiritual services of a priest (see Graph 2).

Graph 2 What social services do you use?

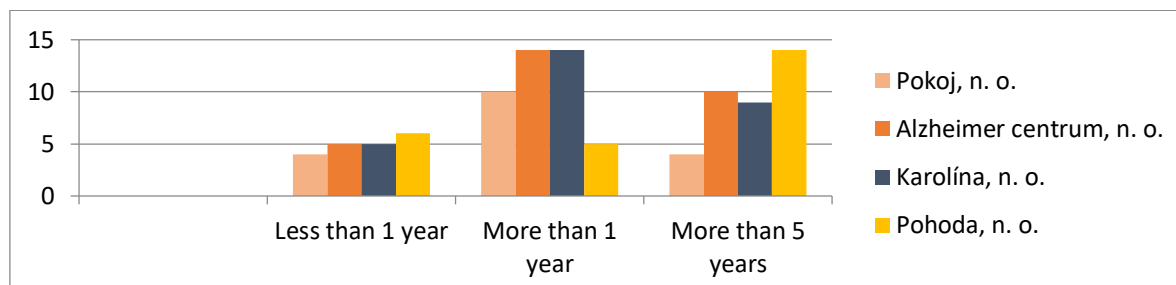

Source: Own processing, 2021

How long have you been using the social assistance of a non-profit organization?

With this question, we tried to find out in our quantitative research how long clients use the social service of a non-profit organization. The possibility of using the services for less than 1 year was indicated by 20 (20.0%) respondents. The second option, more than 1 year, was mentioned by 43 (43.0%) respondents. The remaining 37 (37.0%) seniors gave the last answer that they have been using social assistance from non-profit organizations for more than 5 years (see Graph 3).

Graph 3 How long have you been using the social assistance of a non-profit organization?

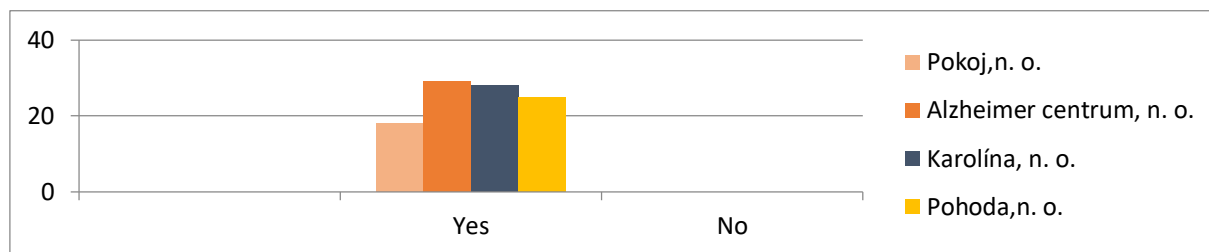

Source: Own processing, 2021

Has there been a positive change in your life after you started using social services facilities?

In this question, we focused on whether there was a positive change in the lives of clients after they began to use the social services of selected non-profit facilities. In the number of 100 (100.0%) respondents, they clearly agreed with the yes option. Clients do not feel lonely, they have constant care and caring for professionals (see Graph 4).

Graph 4 Has there been a positive change in your life after you started using the social services of the facility?

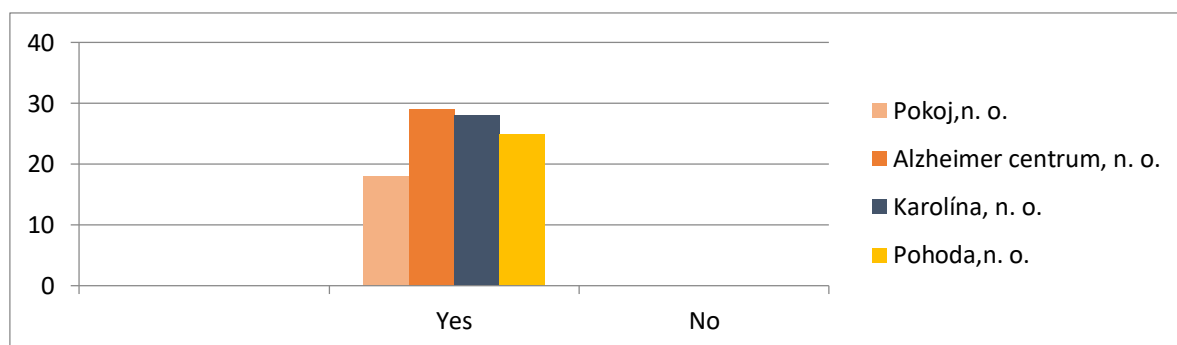

Source: Own processing, 2021

Do you consider the activities of non-profit organizations in Slovakia to be important?

In this question, we sought the opinion of respondents as to whether they consider the activities of non-profit organizations in Slovakia to be important. All clients of the Room, n. about. expressed consent, 18 (18.0%) respondents marked the answer yes. Seniors with facilities Alzheimer's Center, n. about. 29 (29.0%) respondents answered yes to the question. The activities of non-profit organizations that provide social services to the elderly are also considered important by the clients of the Karolína, n. about. in the number of 28 (28.0%) respondents. The remaining 25 (25.0%) respondents from the facility Pohoda seniorov, n. o., thus confirming that they consider the activities, activities and functioning of non-profit organizations to be necessary and desirable (see Graph 5).

Graph 5 Do you consider the activities of non-profit organizations in Slovakia to be important?

Source: Own processing, 2021

All clients of non-profit institutions clearly agreed in full that the activities of non-profit organizations focused on social assistance are necessary for society. The importance and need for social services of non-governmental organizations in Slovakia is essential for every individual. Social assistance is provided to people who have found themselves in an unfavorable life situation and who cannot help themselves or their family cannot help them.

CONCLUSION

Over the decades, non-governmental organizations have been formed and developed, built a base and, through their functioning, have brought about reform in society, which consisted in solving social, health and environmental problems. Non-governmental organizations reflect the problems and needs of the people of Slovakia in various regions. Through non-governmental organizations, individuals as well as groups of people are able to participate in social life. The basic services provided by NGOs are social, humanitarian, educational, information and legal aid.

Institutionalization is essential for the successful functioning of the third sector. The main role of the state is to issue laws to support the establishment and development of non-governmental organizations. Legislative standards should set aside higher funds to ensure their smooth operation and operation in the form of cash subsidies. As the name of the non-profit sector implies, these are institutions whose purpose is not to make a profit or to do business. The subject of the existence of non-profit entities is aid where, for various reasons, the state does not intervene sufficiently. The third sector may also be ancillary to the other two sectors.

Based on the collected and evaluated information that we obtained from the clients in the facilities for the elderly in the Trnava region, we can assess that the activities of non-profit organizations in Slovakia are necessary and sought after. Our research sample were seniors who, with their answers to the questions, showed us that after they were provided with social care and care, there was a positive change in their lives. The giving of a helping hand to a person who finds himself in a difficult life situation should be automatic and should be granted to everyone. In addition to the elderly, socially vulnerable groups also include people with disabilities, homeless people, people addicted to alcohol or drugs, abused women, abandoned mothers with children, orphans and others. In life, it often happens that the family is not able to take care of such people and give them quality services as provided by social facilities. In such cases, it is necessary for the third sector to intervene. We never know when any of us may find ourselves in a difficult life situation that gets us to the margins of society. Therefore, we should not forget empathy and selfless help.

REFERENCES

- BOUKAL, P. 2009. *Nestátni neziskové organizace*. Praha : Oeconomica, 2009. 304 s. ISBN 978-80-245-1650.
- DOBEŠOVÁ, M., FENIKOVÁ, M. 2016. *Účtovná závierka a zdaňovanie príjmov neziskových účtovných jednotiek*. Žilina: CPV 2016, 130 s. ISBN 978-80-972242-1-9.
- FILADELFOVÁ, J., DLUHÁ, M., MARČEK, E., KOČIŠIAROVÁ, S. 2004. *Poznanie tretieho sektora na Slovensku*. Bratislava : SPACE, n. o., 172 s. ISBN 80-8891-26-9.
- FUKAS, M., GUŠTAFÍK, P. 2005. *Neziskovky a zisk*. Bratislava : VNJH, PDCS, o.z., 2005. 138 s. ISBN 80-969431-0-3.
- HENDL, J. 2015. *Přehled statistických metod spracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. Praha : Portál, 2015. 736 s. ISBN 978-80-262-0981-2.
- KRECHOVSKÁ, M., HEJDUKOVÁ, P., HOMMEROVÁ, D., 2018. *Řízení neziskových organizací*. Praha : Grada Publishing, 2018. 208 s. ISBN 978-80-271-2309-4.

MAJDÚCHOVÁ, H., BUKOVOVÁ, S., HRUŠOVSKÁ, D. 2018. *Neziskové organizácie*. Bratislava : EKONÓM, 2018. 220 s. ISBN 978-80-225-4587-7.

MATOUŠEK, O. 2001. *Základy sociálnej práce*. Praha : Portál, 2001. 309 s. ISBN 80-717-847-37.

MIKULEC, D. 2012. *Tretí sektor v SR a poslanie neziskových organizácií*. [online]. [cit. 2021-05-17]. Dostupné na internete: www.lepsisvet.org/text/78/o-problematike/Neziskove-organizacie/Treti-sektor-v-SR-a-poslanie-neziskovych-organizacii.

MYDLÍKOVÁ, E. 2013. *Sociálna práca v neziskovom sektore*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2013. 164 s. ISBN : 978-80-223-3322-1.

OLÁH, M. a kol. 2009. *Sociálna práca*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-96-944-96-7.

ONDREJKOVIČ, P. 2005. *Úvod do sociálnych vied*. Bratislava : Regent, 2005. 174 s. ISBN 80-8890-435-8.

POLONSKÝ, D. 2000. *Úvod do sociologického výskumu*. Topoľčany: Prima print 2000, 200 s. ISBN 80-968110-2-9.

RŮŽIČKOVÁ, R. 2004. *Neziskové organizácie*. Olomouc : ANAG, 2004. 256 s. ISBN 80-72-63-220-5.

SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2010. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 218 s. ISBN 80-8068-487-1.

SCHAVEL, M. a kol. 2008. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. 203 s. ISBN 80-94-665-98-3.

This paper is supported by the project KEGA 026UCM-4/2020 “Youth policy as a part of civil society”.

Contact

PhDr. Michal Imrovič, PhD.

Department of Social Services and Counselling,

Faculty of Social Sciences,

University of St. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia,

e-mail: michal.imrovic@ucm.sk

Mgr. Erika Ochabová

PhD. Student

Department of Social Services and Counselling,

Faculty of Social Sciences,

University of St. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia,

e-mail: ochaboval@ucm.sk

**PAVLA KODYMOVÁ – RENÁTA HONSŮ: VĚRA POHLOVÁ.
SOCIÁLNÍ PRÁCE A ŽIVOT VE 20. STOLETÍ. . Praha: Karolinum. 2020
ISBN 978-80-246-4564-3**

Na literárny trh sa v marci roku 2020 v tieni Covidovovej doby dostala veľmi zaujímavá publikácia autorskej dvojice Kodymová – Honsů.

Mapuje históriu sociálnej práce prostredníctvom malých dejín¹ jednej sociálnej pracovníčky Věry Pohlovej, ktoré sú vkladané do prostredia veľkých dejín odohrávajúcich sa na území dnešného Česka. Ide o jeden z mála takto poňatých historických výskumov publikovaných v Česku.

Monografia je členená na sedem nadväzujúcich kapitol, zachytávajúcich od detstva po dôchodkový vek ženy, ktorá okrem svojho rodinného života aktívne žila život sociálnej práce s jej víťazstvami aj prehrami. Kapitoly sú chronologicky zoradením životného priestoru z pohľadu prežitého času pani Pohlovej.

Kapitoly sú veľmi logicky členené, najprv sa dočítate o životných osudoch sociálnej pracovníčky a na záver kapitoly sa dozviete všeobecný vývoj „veľkých dejín“ sociálnej práce, ktoré sú aj graficky rozlíšené, takže čitateľovi je takto ponúkaná aj možnosť návratu k jednotlivým obdobiam podľa voľby života ženy alebo života profesie.

Čitateľ sa v texte dozvie veľa zaujímavých informácií aj o rodine Věry Pohlovej. Autorkám sa podarilo popísať rodinné väzby a dejiny rodiny, ktorými poukazuje na determinanty života Věry Pohlovej, ktoré ju jednoznačne ovplyvnili aj pre výkon sociálnej práce. Z textu sa dozvieme aj o štúdiu V Pohlovej na Masarykovej štátnej škole zdravotnej a sociálnej a jej prvej praxi. Zaujímavé pre súčasníkov sú konkrétne poznatky o skladbe štúdia v tom čase. Z pohľadu vysokoškolského vzdelávania sociálnej práce v súčasnosti považujem za výborné zistenia o vykonávaní odbornej praxi v časoch štúdia V. Pohlovej. Na základe týchto historických faktov, vieme dokladovať dôležitosť a opodstatnenosť odbornej praxi v sociálnej práci, na ktorú v súčasnosti tiež v akademickom diskurze poukazujeme. Text prináša aj konkrétne informácie o sociálnej starostlivosti o mládež. Túto časť môžeme oprávnené považovať za významné dobové svedectvo o výkone sociálnej starostlivosti v tomto období. V texte sa na pozadí života V. Pohlovej (manželstvo, zakladanie vlastnej rodiny atď.) ukazuje množstvo profesionálnych aktivít, ktoré dokladujú vývoj v sociálnej práci. Osobne považujem za zaujímavú časť o ponuke spolupráce s doc. Skálom. Historicky sa niekoľkokrát sociálna práca ocitá v spolupráci s doc. Skálom, čo považujem za zaujímavé a zároveň veľmi cenné. Z tohto textu to zjavné nie je, ale doc. Skála v období nepriazne pre sociálnu prácu vo svojom tíme poskytoval azyl viacerým sociálnym pracovníčkam, čo považujem za potrebné vyzdvihnúť aj na tomto mieste.

¹ Dejiny sa vždy odohrávali na pozadí malých dejín ľudských spoločností a jednotlivcov. Preto sa nám ustáľilo hovoriť o veľkých dejinách na pozadí malých dejín – viac o tomto: Šimečka, M. 2011. Kruhová obrana. Bratislava: Artforum, ISBN 978-80-89445-37-0

Revue sociálnych služieb, ročník 1, číslo 1, rok 2021

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210109>

Text publikácie vydanej pražskou Univerzitou Karlovou a jej vydavateľstvom Karolinum vrelo odporúčam všetkým záujemkyniam a záujemcom o dejiny sociálnej práce.

Doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.,
Fakulta sociálných a ekonomických študií, UJEP Ústí nad Labem

**GUY GILBERT. 1989. BRATR VYVRŽENÝCH KŇEZ NA PAŘÍŽSKÉ
PERRIFERII: Názov originálu: PRETRE CHEZ LES LOUBARDS.**

Vyd. 2 – Praha: Portál, 2012, 96s. ISBN: 978-80-262-013-0

Útla knižka *Bratr vyvržených kňez na pařížskej perriferii* sa ku mne dostala ako úloha. Jej prostredníctvom som sa mala hlbšie oboznámiť nielen s nepoznanou stránkou života mladistvých delikventov, ale aj s prácou, ktorá by ma mohla inšpirovať.

Posolstvo tejto knihy ma natoľko zaujalo, že som začala hľadať ďalšie informácie o jej autorovi. Pri čítaní kusých informácií získaných z internetu som si postupne skladala obrázok o živote naplnenom láskou, porozumením, službou a pokorou.

Autor knihy - Guy Gilbert sa narodil 12 septembra 1935 vo francúzskom v Rocheforte. Pochádza z kresťanskej rodiny, v ktorej rodičia okrem neho vychovali aj jeho 14 súrodencov. Pre kňazské povolanie sa rozhodol pomerne skoro – v 13. rokoch a toto jeho rozhodnutie mu vydržalo celý život. Nedozvedela som sa prečo v roku 1948 vstúpil do seminára práve v Alžírsku, ale dozvedela som sa, že práve tam spoznal odvrátenú stranu života. Po tom, čo vypukla v novembri 1954 v Alžírsku občianska vojna, ktorej cieľom bolo oslobodenie krajiny spod francúzskej nadvlády, musel sa tejto vojny zúčastniť aj Guy Gilbert. On sa však rozhodol zapojiť sa do konfliktu ako zdravotník a nie ako vojak. Túto službu vykonával až do roku 1962. Počas dlhých ôsmich rokov videl veľa utrpenia na oboch stranách. Práve jeho osobná skúsenosť s prenasledovaním kresťanov, ktorých veľká časť ušla do Francúzska, ho priviedli k rozhodnutiu zostať ako kňaz v Alžírsku a slúžiť tam tomu málo kresťanov, čo tam zostali. K práci kňaza si postupne pribral aj starosť o mládež, ktorú ako sám napísal, žila na hrane a niekedy až za hranou zákona. Keď sa v roku 1970 vrátil do Francúzska, začal pracovať v 19. okrsku Paríža, ktorý je robotníckym okrskom. A od začiatku popri práci kňaza tam začal pracovať s delikventnou mládežou. Neskôr kúpil rozpadnutý statok v južnom Francúzsku, v Alpes-de-Haute-Provence, kde spolu s mladými ľuďmi a založil centrum Bergerie du Faucon. Táto farma poskytla domov mladým ľuďom, ktorí sa v jej prostredí pokúšajú nájsť cestu do bežnej spoločnosti. Väčšina znova a znova. Toto komunitné centrum nepozná limity. Neplatí tu 3 krát a dost, už nesmieš prísť. Každý z mladých ľudí dostane toľko šanci na nápravu svojho života, koľko krát po tom zatúži. Guy Gilbert do práce s mládežou premietal svoju vieru a lásku k blížnemu, premietol do nej ponuku bratstva, podpory, otcovstva. Toto je cítiť nielen z knihy *Bratr vyvržených kňez na pařížskej periferii*, ale aj z vyjadrení ľudí, ktorí sa s nim osobne stretli. V slovenčine vyšli od neho práce *Ruženec - modlitba pre mladých*, *Krížová cesta*, *Pobožnosť pre mladých*. V češtine vyšli ďalšie knihy a to *Až do krajnosti*, *Evangelium podle svatého lotra* a *O dětech a výchově*, ktorá je určená pre rodičov a tých, ktorí pracujú s deťmi.

Na 96 stranách rozdelených do 13 kapitol objavíte iný svet. Svet bolesti, nenávisti, agresivity, lásky, nádeje. Čítať túto knihu je ako nazerať nielen do života a práce výnimočnej osobnosti Guya Gilberta, ale jeho očami vidieť niekedy až na dno duše mladých ľudí, často ešte detí.

Kniha *Bratr vyvržených* umožňuje čitateľovi lepšie pochopiť zmýšľanie mladých ľudí, ktorí sa ocitli na pokraji zúfalstva a niekedy aj smrti. Chce, aby čitateľ hlbšie spoznal a porozumel týmto mladým ľuďom, aby ich rešpektoval takých, aký sú a na základe toho sa k nim správajú ako k ľudským bytostiam. Svoj názor nikomu nevnučuje, ale necháva na

čitateľa, aby tento svet postupne poznával, aby si vypočul, to čo kedysi počul sám autor, čím čitateľovi umožňuje stať sa na chvíľu „jedným z nich“.

Ja sa chcem podeliť o to, ako kniha zapôsobila na mňa. Hneď od začiatku si ma získala jednoduchosťou svojej výpovede a láskavým humorom, ktorý jej nechýba. Okúzlila ma úprimná snaha *kňaza - Guya Gilberta* zameraná na stále hľadanie a nachádzanie spôsobov, ako pracovať s mladými parížskymi delikventami, ako ich inšpirovať k tomu, aby sa sami usilovali o začlenenie sa do spoločnosti. Som presvedčená, že táto kniha má potenciál osloviť široký okruh tých, ktorí majú záujem o túto klientsku skupinu.

Autor v úvode práce opisuje ako prišiel na schôdzku s asi 20 mladými ľuďmi, žijúcimi v 19. parížskom obvode. Bola to „banda“, problematická mládež, chuligáni.... Ich počiatkové urážky nakoniec prerástli až do fyzickej konfrontácie, keď jeden z chlapcov na neho zaútočil. A ako v knihe píše, domov sa vrátil celý zbitý s krvavou tvárou. Obdivuhodné je, ako zvládol prijímať a reagovať na ich urážky, dokonca aj na útoky a neopustiť svoje presvedčenie, že chce stáť pri nich. Toto úsilie prinieslo ovocie už na druhý deň, keď mu jeden chlapec z „bandy“ povedal: „*Teraz si jeden z nás*“.

Autor knihy sa jasne vyjadruje, že nikdy nebude patriť medzi nich, ale pochopil, že aby mohol s nimi pracovať, musí ho táto mládež prijať za „svojho“. Z pohľadu sociálnej práce konštatujem, že Guy Gilbert poznal význam hraníc a prirodzenej autority a vedel s nimi pracovať. Ak by sa totiž nevedel priblížiť k nim natoľko, aby ho táto mládež brala svojho, nikdy by si nevypočul príbehy, o ktoré sa delí s čitateľom. Ak by sa ale skutočne stal jedným z nich, to znamená, že by myslel a konal ako oni, už nikdy by sa mu nepodarilo vyvieť z ich biedy ani jedného.

Prečo by mali počúvať a rešpektovať niekoho, kto žije ich spôsobom – na ulici, na hrane zákona? Jeho vzdelanie a životné skúsenosti a predovšetkým výchova v rodine ho pripravila na to, ako konal v kontakte s delikventnou mládežou. Správal sa voči pred ním ako vychovávateľ, chránil ich, pomáhal im z ťažkej situácií a usiloval sa im ukázať, že sa dá žiť aj iný život a chcel zmeniť ich pohľad na život. Myslím si, že lepšie o tom poviem, ak priblížim jeden z jeho príbehov, ktoré v knihe opísal.

Jeden večer, keď sa vracal domov, keď si všimol chlapca menom Alain, ktorý mal asi 12 rokov. Jeho rodičia sa rozišli a Alain žil len s nevlastnou matkou, ktorá ho neznášala. Jedlo mu dávala do misky, z ktorej predtým jedol ich pes. Guy Gilbert ho zobral k sebe domov, kde strávil 7 rokov. Celé roky chlapec nerozprával nič okrem slov „*som hladný, smädný, chcem ísť do kina*“. Jedného dňa po tom, ako sa Alain uzdravil z ťažkej choroby, začal rozprávať. Povedal vetu. „*Ty si sa objavil v mojom živote preto, aby si ma dostal z toho neslušného života*“. K Alainovi sa potom pridali aj ďalšie deti. Otec Gilbert začal chodiť na miesta, kde sa rodí zločinnosť 15 – 16-ročných. Venoval pozornosť predovšetkým mladým chlapcom, často ich prichýlil vo svojom byte, ktorý si prenajal vo štvrti, kde žilo veľa mladých delikventov. Postupne byt slúžil ako útočisko pre mnohých z nich. A tak Gilbert spoznal príbeh každého jedného chlapca. Na začiatku vždy stáli finančné problémy rodiny, nedostatok záujmu zo strany rodičov a tak isto spoločenský dištanc, spôsobený odlišnou národnosťou alebo náboženstvom.

Otec Gilbert nám ale neukazuje len život tejto mládež na ulici. Ukazuje, ako je problémová mládež vnímaná systémom a ako s ňou niektoré súčasti systému zaobchádzajú. Vydáva svedectvo o nerešpektovaní, o porušovaní ich práv, predovšetkým práva na dôstojné zaobchádzanie, ba dokonca o fyzickom ubližovaní zo strany parížskej polície. Pre policajtov boli špinavými Arabmi, čiernymi bastardmi, ktorí patria do koncentrákov. Slová mladých ľudí potvrdil aj riaditeľ väznice, podľa ktorého všetci mladiství prichádzajúci k nim, majú telo samú modrinu od bitia pravítkom, či vytrhané vlasy od policajtov. Zarmucujúce

je aj jeho konštatovanie, že tí odborníci, ktorí v tejto oblasti pracujú, vždy uveria skôr policajtom ako delikventom. Po skúsenostiach so svetom moci im bola ponúknutá jediná alternatíva, pokiaľ boli z problematických rodín (a to boli všetci), mali žiť v stredisku pre mladistvých prepustených z väzenia. Toto pre nich ale nebolo dobré riešenie. Chlapci túžili po inom živote, po prijatí, stabilite atď. Ako v knihe vypovedal Tony „*Žil som stále ako na piesku. Potrebujem nejakú pevnú skalú...*“ Odpoveďou na tieto túžby sa stali tzv. *hostiteľské rodiny*. Otec Gilbert nepomenúva svoj podiel na ich objavení sa, ale konštatuje, že všetky tieto rodiny boli nájdené prostredníctvom osobného kontaktu.

Tu kniha necháva čitateľa nahliadnuť do ďalšej časti ľudského sveta – do hostujúcej rodiny. Vypovedajú o tom práve rodičia z rodiny, ktorá prijala Tonyho. Rešpekt a prijatie, ktoré v rodine našiel, pomohla Tonymu postupne zmeniť svoje správanie, pretože im začal dôverovať. Nielen oni zmenili Tonyho, ale aj Tony zmenili ich. Mohli by sme povedať, že kniha nám na viacerých miestach ukazuje to, čo v živote funguje. Rešpekt, za rešpekt, dôvera za dôveru. Preukázala.

A napokon, podľa mňa je táto kniha aj svedectvom o viere Guya Gilberta – otca Gilberta v ľudí a o premieňaní slov *Miluj bližneho svojho, ako seba samého* na každodennú realitu.

Mgr. Emma Valiguská,
interná doktorandka KSSLaP, FSV UCM v Trnave